

Master i sosialt arbeid
SA 320S

Avdeling for samfunnsfag

*Kunne det vært annerledes?
Om kjønn, rase/etnisitet og interseksjonalitet
i sosialt arbeid*

Kandidat nr. 1

Forord

Virkeligheter

Marokko april 1994: Vi har slengt oss ned på en liten fortausrestaurant etter en hel dag på det lokale markedet litt i utkanten av de verste turiststrøkene. Vi puster ut og har behov for å hente oss inn, stenge av en stakket stund. Langt ute i synsfeltet registrerer vi en loslitt mann komme tuslende i vår retning, ellers er det deilig stille her. Vi snur oss fra ham lenge før vi er innen hans rekkevidde. Å gi til tiggere gjør vi ikke av prinsipp, etter å ha fått forståelsen av at vi da er med på å forverre problemet blant de fattige – hvis vi gir. Vi snur oss enda litt mer bort, alle unntatt min 12 år gamle sønn, som ser nysgjerrig på mannen med lang fillete frakk, knapt nok sko på føttene, uten tenner og langt skjegg. Vår voksne tiggerdiskusjon har nok gått min sønn hus forbi, ser jeg, idet han leter i lomma etter et pengestykke. Tiggeren er nå kommet så nær at pengestykket blir rukket fram mot ham, til lettere irritasjon fra meg. Det er da det skjer, det som jeg vil huske, alltid: Tiggeren får øyekontakt med sønnen min, snur og vender på pengestykket han har fått, og med et glimt i øyet gjør han en tryllekunst med pengene, til guttens store beundring. Kontakten mellom de to avsluttes etter at sønnen min har fått lære trikset, idet de gir hverandre hvert sitt store smil, som i en forbrødring, Mannen tusler videre mot ingenting. Vi sitter alene tilbake. Min sønn er i dag 26 år. Han husker fremdeles - tiggeren? Nei, tryllekunstneren!

Kunne det vært annerledes? Spørsmålet inviterer til undring. Hverdagslivet er komplekst. Det fordrer mulighet for refleksivitet, på en måte som slipper til spørsmål som rister løs på vante forestillinger og det vi tar for gitt – for å komme videre. Det er dette jeg har skrevet om i denne oppgaven.

Takk til feminister som har skrevet ned tankene sine og utforsket andre virkeligheter enn de jeg kjente fra før.

Takk til Reidun og Anne-Jorunn som dyttet meg ut av gamle spor og som viste omsorg når prosesser løp løpsk.

Takk til Tove, Linda, Thomas og Cecilie på lesesalen og Kristin i Oslo som har bidratt til å spre glede.

Takk til vennene på Rognan som har fulgt prosessen og orket å være like interesserte hele tiden.

Takk til mannen min som lappa kroppen min sammen når den ikke ville samarbeide, og som tålmodig har lurt på hva jeg egentlig har drevet med.

Og takk til mamma og pappa som har gitt meg rik tilgang på litteratur – til odell og eie.

Bodø 13. juni 2007-06-13

Tone Gunn Stene Kristiansen

1.0 HVA DREIER DET SEG OM?	5
1.1 Innledning	5
1.1.1 Kapittelguide	5
1.1.2 Inspirasjon til valg av tema.....	5
1.1.3 Det er av betydning.....	7
1.1.4 Den usynlige kjønnede og etniske majoriseringen og minoriseringen	8
1.1.5 Hvordan kan det henge sammen?.....	10
1.1.6 "Kjønn" og "rase/etnisitet", men hva med "klasse"?	11
1.1.7 Om å skrive fra en posisjon	12
1.2 Teoretiske rammer og valg av teori.....	13
1.2.1 Å forstyrre for å bevege.....	13
1.2.2 Kontekst	13
1.2.3 Radikalt sosialt arbeid	14
1.2.4 Feministiske perspektiv – mangfoldige innspill	15
1.3 Veiviser.....	18
1.3.1 Oppgavens struktur.....	18
1.3.2 Kapittelpresentasjon	20
1.4 Oppsummering.....	21
2.0 FRAMGANGSMÅTE I KONTEKST	22
2.1 Innledning	22
2.1.1 Kapittelguide	22
2.2 Om å være allergisk mot løk - en illustrasjon av annerledeshet	23
2.3 Om datamaterialet	25
2.3.1 Tekstanalyse og bruk av andres tanker.....	26
2.3.2 Feltarbeidet og generering av kunnskap.....	29
2.4 Om å forstyrre forestillingene om "det naturlige"	33
2.4.1 Dekonstruksjon.....	33
2.4.2 Diffraksjon	34
2.4.3 Interseksjonalitet som tankeverktøy	36
2.5 Kunnskaper er lokale.....	36
2.6 Fra metateoretisk perspektiv til tema til metode.....	37
2.7 Oppsummering.....	39
3.0 FRA DET PARTIKULÆRE TIL HELHET - OM INTERSEKSJONALITET.....	40
3.1 Innledning	40
3.1.1 Kapittelguide	40
3.1.2 Om det komplekse og betydningsdannelse	41
3.2 "Normalitet" og "avvik" i bevegelse.....	43
3.3 Om å demontere, snu opp ned og sette sammen annerledes	46
3.3.1 Om kategorier og dikotomier	46
3.3.2 Hvordan forstå kategoriers påvirkning på hverandre?.....	48
3.4 Kategorier som analyseverktøy- ulike syn	50

3.4.1 Antikategorisk og intrakategorisk kompleksitet	51
3.4.2 Interkategorisk kompleksitet	52
3.5 Ulike syn.....	54
3.6 Oppsummering.....	57
4.0 KJØNNEDE BETYDNINGSDANNELSER I SOSIALT ARBEID	57
4.1 Innledning	57
4.1.1 Kapittelguide	58
4.2 Om forståelser av kjønn	58
4.2.1 Konstruksjoner av biologisk og sosialt kjønn.....	59
4.2.2 Sett fra kvinners standpunkt	60
4.2.3 Situert kunnskap	62
4.3 Når kjønn er tema – to eksempler	63
4.3.1 Er det kvinnelige privat? Om stigmatisering av enslige mødre.....	63
4.3.2 Fanget i patriarkatet.....	64
4.4 Det kjønnsdelte arbeidslivet – om det mannlige hierarki	65
4.5 Kjønnets begrensninger som kategori.....	67
4.6 Når ”kjønn” forsvinner	70
4.6.1 Når ”mann” blir norm forsvinner ”kvinner” og ”menn”	70
4.6.2 Når ”kjønn” er taust, er det virksomt.....	70
4.7 Det relasjonelle private og offentlige kjønn	71
4.8 ”Erfaring er et sted nærhet kan finne næring”	73
4.9 Hvordan kan kjernediskusjoner foregå i sosialt arbeid?.....	74
4.10 Oppsummering.....	75
5.0 OM SOSIALT ARBEID I EN GLOBAL KONTEKST	76
5.1 Innledning	76
5.1.1 Kapittelguide	77
5.2 Lokal eller global kunnskap?	78
5.2.1 Durban 2006.....	78
5.2.2 Om konstruksjon av ”vi og ”de andre” i norsk kontekst	82
5.2.3 Eurosentrisme i sosialt arbeid.....	84
5.4 Det koloniale prosjektet. Om konstruksjonen av ”vi” og ”de andre”.	88
5.5 Den lille fortellingen i den store.	91
5.6 Om å gjenfortelle hvithet Durban 2006.....	95
5.6.1 Hvor fast sitter vi i konteksten?.....	95
5.6.1 Hvordan kommer hvithet til uttrykk og hvordan tenke om det?.....	98
5.7 Oppsummering.....	103

6.0 AVRUNDING MED SYN FOR FRAMTID	105
6.1 Innledning	105
6.1.1 Kapittelguide	105
6.1.2 Om kjernen: det radikale sosiale arbeidet.....	106
6.1.3 Om å lete etter sammenhenger i kompleksitet.....	106
6.1.4 Om kjønne og etniske betydningsdannelser i sosialt arbeid	109
6.1.5 Om å tenke nytt i eget fag.....	111
6.2 Om fag og politikk, taushet og handling	111
Referanser	114

1.0 Hva dreier det seg om?

1.1 Innledning

Hvordan tenke nytt i eget fag? Det har vært dette masterprosjektets idé og inspirasjon. Jeg har tatt et langt steg ut, til feministisk teori, for å lete etter kunnskap som kan være med å uroe sosialt arbeids kunnskapsgrunnlag, riste løs på naturaliserte ”sannheter”, det vi tar for gitt, og for å finne bidrag til annerledes kunnskap. Jeg skal ut på leting, og vil prøve å se med et mangefasettert blikk.

1.1.1 Kapittelguide

Jeg skal i det følgende presentere oppgavens problemstilling, hvilke avgrensninger og spesifiseringer innenfor temaet jeg har valgt å gjøre, hvilke teoretiske rammer oppgaven er blitt til innenfor og hva slags teori jeg har plukket ut for å belyse temaet. Jeg redegjør for egen posisjonering og avslutter kapittelet med en veiviser der oppgavens oppbygging presenteres. Som en begynnelse vil jeg si litt om inspirasjonskildene til valg av tema.

1.1.2 Inspirasjon til valg av tema

Dette masterprosjektet har blitt til på grunnlag av to oppdagelser jeg gjorde i løpet av masterstudiet og som jeg ikke har hatt lyst til å slippe taket i. Den ene oppdagelsen var da leting etter å begripe sammenhenger i det komplekse i menneskers hverdag, førte til et bekjentskap med det interseksjonelle perspektivet. Som deltaker på kurset ”Tverrfaglige perspektiver på kjønn i arbeidsliv og samfunn” fikk jeg anledning til å orientere meg i feministiske teorier. Det var der jeg fant begrepet interseksjonalitet. Det interseksjonelle perspektivet er en teori om hvordan kategorier som ”kjønn”, ”seksualitet”, ”rase/etnisitet”¹

¹ Jeg har valgt å bruke begrepet rase/etnisitet i oppgaven. Jeg oppfatter rasebegrepet som vanskelig, da det deler inn mennesker i grupper etter kjennetegn som kan forstås som biologiske, statiske og naturgitte. Begrepet

og ”klasse” gir hverandre betydning, med andre ord, hvordan biter av komplekse virkeligheter veves inn i hverandre og legger føringer for dominans og underordning mellom mennesker. Jeg er opptatt av det komplekse i menneskers hverdagsliv, og ønsker med oppgaven å utforske kompleksitet. Jeg vil undersøke om det interseksjonelle perspektivet har bidrag å komme med til kunnskapsgrunnlaget i sosialt arbeid for å få innsikt i de sammensatte majoriserende og minoriserende prosessene som foregår². Jeg vil konsentrere teksten om faktorene ”kjønn og ”rase/etnisitet”.

Den andre oppdagelsen handler om et feltarbeid jeg gjennomførte i Durban i Sør-Afrika høsten 2006³. Jeg møtte det globale sosiale arbeidet influert av New Public Management-tenkning, i en kontrastfylt hverdag, der utvikling av et sosialt arbeid som skulle møte den sørafrikanske befolkningens behov, kjempet om livsvilkår. Selvfølgelig opererte ikke disse to påvirkningene side om side. Det sosiale arbeidet i Durban, slik jeg oppfatter det, omfatter et mangfold av tilnæringsmåter og strategier – alle påvirket både av lokal, trans-nasjonal (den engelske i særdeleshet) og global kontekst. Gjennom refleksjoner over det jeg så, fikk jeg øynene opp for hvordan alle yrkespraksiser står i en global sammenheng, også den norske. Å forstå majorisering og minorisering bare på bakgrunn av den lokale sammenhengen er ikke nok, verken i Sør-Afrika eller i Norge.

Når det norske sosiale arbeidet ses i relasjon til resten av verden, blir ”hvithet” synlig som farge⁴. Først da er det mulig å finne ut hva hvithet betyr, og hvordan den kan håndteres i det sosiale arbeidet i en norsk kontekst. Fokuset er dermed satt på ”oss”, for å gjøre hvithetens privilegier synlige. Jeg hevder at kunnskap om dette er nødvendig for å gjøre frigjørende sosialt arbeid.

”rase/etnisitet” er et åpnere begrep, men lite entydig. Det beste alternativet jeg har kommet fram til, er å kople dem, av formidlingshensyn.

² Jeg velger å bruke begrepene ”majorisering” og ”minorisering”, som betegner prosessene som skaper minoriteter og majoriteter som alternativ til inkludering og ekskludering (Staunæs 2004). Majorisering og minorisering er mer åpne begrep. Minorisering er nødvendigvis ikke negativt ladet, slik ekskludering er. Det vi tidligere har sett på som ”defekte” mennesker definerer seg i stigende grad som sosiale minoriteter, noe døve er et godt eksempel på (Solvang 2002).

³ Jeg bodde og jobbet i Durban 9 uker høsten 2006 i forbindelse med et feltarbeid. Jeg var utplassert ved Departement of Social Welfare, et ”sosialkontor” som gir velferdstjenester til befolkningen i Durban by (ca. 12 mill.) i provinsen KwaZulu-Natal (ca. 45 mill.), en av de 9 provinsene i landet. Temaet for feltarbeidet var radikalt sosialt arbeid. Gjennom de ni ukene fulgte jeg forskjellige sosialarbeidere ut i feltet, og besøkte mange ulike organisasjoner og institusjoner som utførte sosialt arbeid i privat eller offentlig regi. Jeg leide hybel sammen med tre mannlige og en kvinnelig student fra henholdsvis Zimbabwe, Nigeria og Sør-Afrika.

⁴ Ruth Frankenberg gir begrepet ”hvithet” følgende innhold: Hvithet er et sted for strukturelle fordeler (raseprivilegier), det er et standpunkt eller ståsted hvite mennesker ser seg selv og andre fra, og det er et sett av kulturelle praksiser som vanligvis er umerkelige og usynlige (Frankenberg sitert i Berg et al. 2002:17). Jeg legger denne betydningen av begrepet ”hvithet” til grunn i denne oppgaven.

Dette berører kunnskapsgrunnlaget i sosialt arbeid. Jeg savner noen kjernediskusjoner som går bakenfor metodene vi bruker, tiltaksutvikling og diskusjoner om (om)organisering av tjenestene. I løpet av yrkeskarieren min har jeg måttet forkaste gammel kunnskap og tilegnet meg ny i takt (eller utakt?) med samfunnsendringer. På hvilket grunnlag har dette skjedd? Hvor går diskusjonene om hva vi forkaster og hva vi erstatter gammel kunnskap med? Eller sagt med andre ord: Hvordan tenke nytt i eget fag?

I oppgaven vil jeg prøve å hente inn ny kunnskap. Jeg retter oppmerksomhet mot annerledes måter å forstå på, prøver ut motstridende synspunkter og tar inn det komplekse i menneskers virkeligheter, med intensjon om å unngå å lage forenklete fortellinger. Tematisering av dimensjonene "kjønn" og "rase/etnisitet" håper jeg skal bidra til slik innsikt.

1.1.3 Det er av betydning....

Det er betydninger av "kjønn" og "rase/etnisitet" jeg skal vie særlig oppmerksomhet gjennom oppgavens fire hovedkapitler. Mitt utgangspunkt er at betydninger ikke er gitt en gang for alle. De inngår i dynamiske prosesser, som endrer innhold, blant annet etter hvilken kontekst de inngår i. Hvilke assosiasjoner får vi når vi hører om barnevernmødre, innvandrere eller prostituerte? Vet vi hvordan barnevernmødre ville representere seg selv hvis de fikk muligheten til det?

Diana Mulinari⁵ sier, i en sammenheng der hun tar opp hvordan posisjonen "hvit kvinnelighet" har vært (og er?) synonym for betydningen av "kvinne":

"Annanhet konstrueras (...) genom et brutalt synliggörande. Denna typ av maktutövning finns exempelvis i reproduktionen av rasistiska representationer av icke-vita genom stereotypisering, exotisering och viktimisering" (Mulinari et al. 2003:26)⁶.

Diana Mulinari beskriver hvordan kvinner i den såkalte tredje verden er omtalt og omhandlet i hvite feministers teoribygging (s. 26). Hun viser til Chandra Mohanty, som peker på hvordan tredje verdens kvinner er tillagt betydninger som "de underordnede", "undertrykte",

⁵ Diana Mulinaris kunnskapsproduksjon er benyttet i utstrakt grad i oppgaven, og jeg vil derfor presentere henne her. Hun har lenge vært aktiv i diskursen rundt interseksjonalitet. Hun er opptatt av maktposisjoner som oppstår i møtene mellom kjønn, klasse, etnisitet og seksualitet. Hovedvekten i hennes forskning ligger i teoretisering av (u)jevnligheter og sosial forandring. Hun underviser i ulike tema knyttet til kjønn ved universitetet i Lund, Sverige, og har forfattet og redigert flere bøker sammen med andre teoretikere jeg viser til i oppgaven, som Paulina de los Reyes, Kerstin Sandell og Eva Schömer (<http://www.lu.se/o.o.i.s/5500> og <http://kilden.forskningsradet.no/c17251/artikkel/vis.html?tid=24645>).

⁶ Der jeg henviser til kilder som har flere enn *en* forfatter bruker jeg formelen "et al."

som ”nedtynges av patriarkatets byrde”. Hvilke forhandlinger om identiteter foregår bakom kulissene? Hvem sitter med definisjonsmakten? Å homogenisere og forenkle fortellingene om ”de andre” og de komplekse sosiale relasjonene som kvinnene inngår i, er en del av svaret på hvordan stereotypier blir skapt og skapes, sier Mulinari.

Relasjonen sosialarbeider-bruker er hierarkisk. ”Vi” profesjonelle skal forvalte innsikt om ”dem”. Med et kritisk blikk på kunnskapen faget formidler og hvordan vi ”gjør” sosialt arbeid, er intensjonen min å destabilisere ”våre” oppfatninger om ”dem”, for å riste løs på stereotype forestillinger.

1.1.4 Den usynlige kjønnede og etniske majoriseringen og minoriseringen

Hvordan er kjønnede og etniske aspekter underkommunisert og delvis tause i sosialt arbeids kunnskapsgrunnlag og i yrkespraksisene⁷? Dette ønsker jeg å undersøke ved å lete opp det tause, det ”naturgitt”, det selvfølgelige. Å destabilisere det vi tar for gitt blir en hovedaktivitet utover i teksten.

Feministiske perspektiv fokuserer på annerledeshet. Feministisk forskning formidler livene til mennesker som befinner seg i minoritetsposisjoner. Postkoloniale feministiske teorier løfter fram kunnskap om hvordan ikke-hvite kvinner marginaliseres og undertrykkes, og tydeliggjør hvordan den vestlig kunnskapsproduksjonen, som er tuftet på normen ”mannlig hvithet”, har bidratt til å gjøre mange menneskers hverdagsliv usynlig (de los Reyes et al. 2006:11). En ensidig opptatthet av kjønn i kjønnsforskningen, forstått som fokusering på forskjeller mellom kvinner og menn, har bidratt til usynliggjøring av privilegerte former for kvinnelighet og underordnede former for maskulinitet (Mulinari et al. 2003:19).. Kvinner som lever i fattigdom har helt andre liv enn middelklassekvinner, som igjen har tilgang på privilegier som mannlige brukere av sosialhjelp ikke får del i. Som følge av dette har privilegerte former for kvinnelighet og underordede former for maskulinitet blitt usynlige, sier Paulina de los Reyes og Diana Mulinari. I feltet sosialt arbeid kan en overfokusering av klassesdimensjonen ha bidratt til at kjønn er mistet av syne. Og vestlig hvithet er ikke tema.

⁷ Ved Høgskolen i Bodø er kjønn innarbeidet som tema på bachelor og masternivå for sosialarbeiderutdanningene f.o.m. høsten 2006. Jeg har ikke undersøkt situasjonen på de øvrige utdanningsinstitusjonene, men jeg har fulgt med i fagdiskusjonene fra 1975 til i dag, og bare sporadisk har kjønn vært tematisert.

Jeg ser en link mellom feministiske teories bidrag og sosialt arbeids behov for kunnskap, som setter yrkesutøvere i stand til å gjøre sosialt arbeid på en ikke-undertrykkende måte. Feminismen og sosialt arbeid, slik jeg i denne oppgaven velger å definere sosialt arbeid, er solidaritetsprosjekter. Begge er opptatt av grupper som havner utenfor det ”normale”. Her befinner det seg mennesker som ønsker å være i minoritet, som en del av et akseptert mangfold, men også grupper som ufrivillig ikke blir innlemmet i majoriteten, og som dermed ikke heller får tilgang på majoritetens privilegier. Det feministiske prosjektet og det solidariske sosiale arbeidet har begge en intensjon om å motvirke undertrykkelse av mennesker og grupper av mennesker, og begge innlemmer det individuelle, det institusjonelle og det strukturelle nivået i sine forståelser av majorisering og minorisering. Studien av kompleksitet i denne oppgaven rommer også de ulike nivåene. Frigjørende sosialt arbeid er denne oppgavens bærebjelke.

Sosialarbeidere står i relasjoner til mennesker som befinner seg i samfunnets randsoner. Til alle tider har det pågått en diskusjon om hvem som er ”verdige trengende”, hvem som er ”normal” og hvem det bør heftes stigma til⁸. Hvordan forholdet mellom samfunnets plikt til støtte og hva den enkeltes bidrag og ansvar skal være, tilhører en diskurs der en opp igjennom tidene har gjort ulike avveininger, tuftet på ulike syn på forholdet mellom individ og samfunn, og sosiale problemers opprinnelse⁹. I tillegg til å sette kjønn på dagsorden, bidrar feministisk teori med fokus på de inkluderte, på hvithet, på ”oss”. Det er blant annet dette perspektivet jeg vil hente inn til feltet sosialt arbeid.

Feministisk teori tar opp majorisering og minorisering relatert til seksualitet. Oppgaven vil av avgrensningssyn la dette temaet ligge.

Å avdekke hvordan det vi finner naturlig, ikke er naturlig, men laget, har med konstruksjon og dekonstruksjon av betydninger å gjøre. Naturaliseringsprosesser handler om mekanismer som virker sammen slik at vi ikke kommer på å undersøke nærmere. Vi godtar at det er slik og undres ikke. Hva er taust fordi det tas for gitt eller regnes som ”naturlig” i våre forståelser av minorisering og majorisering? Hvilke naturaliserte forestillinger har vi som yrkesutøvere

⁸ Med stigma menes ”å merke personer ved å tillegge dem en dårlig moralsk status” (Norvoll sitert i Skjelmerud 2006:175).

⁹ Viser her til Terums forskning som påviser hvordan ytelsen økonomisk sosialhjelp opprettholdes som en skjønnsbasert ytelse administrert gjennom sosialkontorene i stedet for å innlemme den i det mer rettighetspregede folketrygdsystemet, med begrunnelse å opprettholde arbeidsmoralen hos folk flest gjennom å tilføre de arbeidsløse en viss stigmaeffekt. Den samme holdningen ligger til grunn for valg av arbeidslinjen i norsk sosialpolitikk (Terum 1996, Bergwitz 2001:68).

innarbeidet, og som kan legge føringer for hvilke mennesker som må leve i marginale posisjoner, selvfølgelig uten at det er vår hensikt å bidra til det?

Jeg spør:

Hvordan kan kjønnede og etniske yrkespraksiser i sosialt arbeid forstås, og hvordan inngår forståelsene i klassifisering av mennesker i majoritets – og minoritetsposisjoner?

Spørsmålene trekker opp rammen for masterprosjektet. Spørsmålene forfølges utover i oppgaven. Jeg vil ha fokus på feltet sosialt arbeid gjennom at jeg trekker inn eksempler og reflekterer over temaer med utgangspunkt i blant annet egen sosialarbeiderpraksis. Temaet er avgrenset til å omhandle dimensjonene kjønn og rase/etnisitet, mens klasse berøres perifert. I undersøkelsen av interseksjonalitet gjør jeg ikke en egen interseksjonell analyse på grunnlag av egen empiri, men illustrerer teorien ved hjelp av andres teori, andres og egen empiri og egne refleksjoner.

1.1.5 Hvordan kan det henge sammen?

Jeg har valgt å skive om sammenhenger i det komplekse, et rimelig valg hvis en er ute etter å forstå helheter mer enn fragmenter. Det er ”i tida” å splitte opp. Feltet sosialt arbeid oversvømmes av delprogrammer, programmer for barn som strever, programmer for kriminelt belastede som skal rehabiliteres, og opplegg og tilnæringsmåter for delproblemer. Noe av poenget med dette er å gjøre praksisene våre så målbare som mulig. Kravet til effektivitet er begrunnet først og fremst med hensynet til økonomisk lønnsomhet i et samfunn der sosiale tjenester er blitt en vare. Klientene er blitt til kunder¹⁰ (Sewpaul et al. 2004). Faren med fragmentering er at vi begynner å forstå bare deler av det vi holder på med. Vi trenes i å bli teknisk gode, mestre våre programmer og evaluere stykkevis og delt. Eller kanskje vi har en profesjonell identitet som forteller oss at vi arbeider ut fra et helhetssyn, uten å registrere at verktøyene våre blir mer og mer standardiserte og fragmenterte. Kanskje forvitrer vår profesjon gradvis og umerkelig i prosesser som vi knapt aner at foregår, og som vi derfor ikke kan erkjenne?

¹⁰ I de fleste sammenhenger i dag anvendes betegnelsen ”bruker” om det som tidligere ble benevnt som ”klient”. I begrepet ”bruker” ligger det en frihet – en mulighet for protest, mens klientbegrepet signaliserer avhengighet (Salonen 1999:31). Jeg velger begrepet ”bruker” i denne oppgaven, men vil påpeke at brukere av sosiale tjenester vil kunne ha ulike posisjoner. ”Bruker” kan i flere sammenhenger være misvisende og bidra til å tilsløre en avhengighet som likevel finnes.

Jeg leter etter redskaper for å forstå sammenhenger. Det er nettopp dette interseksjonalitet har fokus på: sammenheng i kompleksitet. I feministisk teori er det interseksjonelle perspektivet viet mye oppmerksomhet de siste ti årene. I oppgaven skal jeg presentere det inngående (kapittel 3). Paulina de los Reyes hevder at interseksjonalitet, i tillegg til å evne å beskrive komplekse realiteter, tvinger oss til å se på virkeligheten med nye øyne, og får oss til å stille spørsmål ved kunnskap vi tar for gitt om den sosiale orden vi lever i (de los Reyes et al. 2005:23). En av oppgavens intensjoner er å gjøre det interseksjonelle perspektivet kjent for feltet sosialt arbeid.

1.1.6 "Kjønn" og "rase/etnisitet", men hva med "klasse"?

Det vil ikke la seg gjøre, og det er heller ikke ønskelig, å komme utenom dimensjonen "klasse". Sosialt arbeid er fortrolig med klassebegrepet i en helt annen grad enn begrepene "kjønn" og "rase/etnisitet", bl.a. gjennom påvirkning fra marxistisk teori¹¹. Klassetilhørighet er eksplisitt bygd inn i hvordan faget forstår og forholder seg til majorisering og minorisering. Som studenter lærer vi å bruke begrepet for å forstå disse prosessene, men uten at "kjønn" og "rase/etnisitet" er fokusert eksplisitt i samme grad.

Fra mitt ståsted kan det se ut for at:

1. sosialt arbeid ikke har problematisert hvordan "klasse" har fått hevd på førsteplassen i hierarkiet av kategorier som kan belyse majoriserende og minoriserende prosesser
2. sosialt arbeids yrkespraksiser ikke har forholdt seg systematisk til kjønn og rase/etnisitet som majoriserende og minoriserende faktorer og
3. det ikke er stilt spørsmål ved hvordan det er mulig å isolere én kategori blant flere i analyser.

De tre momentene kan tolkes som sider av samme sak. Å operere med hierarkier av kategorier, isolere dem en for en (i analyser) og underkommunisere kjønn og rase/etnisitet, kan føre til forvrengning og reduksjonisme, ved at en har bestemt på forhånd hvilken faktor som er viktigst i analysen, og ved at en velger bort andre dimensjoner som utspiller seg i sosiale relasjoner.

¹¹ Marxistisk teori tar stilling til hierarkier av undertrykkende faktorer, der klassekampen tradisjonelt er ansett å løse de andre problemene som fører til majorisering og minorisering, for eksempel undertrykking av kvinner, se bl.a. Martinsson 2005:31.

I oppgaven har jeg valgt å løfte fram hvordan de to dimensjonene kjønn og rase/etnisitet, i et kjønn og etnisk samfunn, i liten grad er tematisert. Gjennom eksempler og ved å la ulike teoretiske innspill få slippe til, vil likevel klasse innlemmes i noen grad.

Det er nærliggende å foreta en maktanalyse når temaet er majoriserende og minoriserende prosesser. I det interseksjonelle perspektivet, som trekkes inn gjennom hele oppgaven, analyseres ulike former for maktutøvelse. Med en marxistisk samfunnsforståelse som arv fra sosialt arbeids og sosiologiens¹² kunnskapsgrunnlag på 1970-tallet, er det makt og klasseforskjeller som kunne være den mest aktuelle innfallsvinkelen til temaet. Jeg har imidlertid valgt å gå utenom maktbegrepet, ikke for å usynliggjøre hvordan makt utspiller seg, men for å utfordre andre måter å analysere majorisering og minorisering på.

Dermed har jeg avdekket oppgavens overordnede siktemål: Å undersøke betydningsdiskurser i majorisering og minorisering av mennesker på en håndterlig og kunnskapsutviklende måte, uten å måtte avgrense og forenkle de sosiale virkelighetene til å omhandle kun *en* dimensjon. Da spør jeg: Hvordan kan sosialarbeidere bidra til at de forenklete og misvisende fortellingene ”vi” lager om ”dem” blir mindre entydige? Spørsmålet skal være med videre, idet det rommer kjernen i oppgavens tema. Det handler om frigjørende sosial arbeid.

1.1.7 Om å skrive fra en posisjon

Med lang fartstid i feltet sosialt arbeid, har jeg etter hvert opparbeidet et behov for å stille noen spørsmål som griper over og igjennom ulike typer praksiser, og som jeg håper skal bidra til å riste løs på noen vante tenkemåter. Når jeg i oppgaven plasserer det sosiale arbeidet i en global kontekst for å få øye på betydninger av hvithet, når jeg tematiserer kjønnede betydninger og prøver ut et interseksjonelt perspektiv som verktøy for å håndtere kompleksitet, tvinges jeg ut av sentrale sosionomfaglige tankesirkler og inn i kunnskap som bryter sirkler. I nesten 30 år har jeg samlet kunnskap om og jobbet sammen med psykisk og fysisk funksjonshemmede, flyktninger og innvandrere og barnefamilier som får bistand fra barnevernet. Jeg har i disse årene oppdaget noen temaer som har gått igjen uavhengig av hvilke målgrupper jeg har hatt med å gjøre. De handler blant annet om grenser for frigjørende yrkesutøvelse, forholdet mellom normalitet og avvik, om hvilken kunnskap feltet har behov for (og ikke behov for) og hvor vanskelig det har vært å systematisere, skrive ut bidrag til, og

¹² Jeg tok sosiologi grunnfag i 1975, der marxistisk teori utgjorde en vesentlig del av pensum

skrive om, den fagutviklingen som skjer i yrkespraksisen underveis, innenfor institusjonene de individuelle praksisene er en del av.

Jeg har samlet på tanker og gjort noen refleksjoner. Med en marxistisk faglig oppdragelse og utøvelse av sosialt arbeid i de radikale 1970-årene, har jeg tatt yrkespraksisen med meg gjennom skiftende trender til neoliberalistiske tider, og selv blitt utfordret på å lære nye måter å forstå på. Dette gir inspirasjon til å bevege meg ut av eget kunnskapsgrunnlag i en oppgave som denne, bli kjent med ny kunnskap som er ”barn av sin tid”. Tida er inne for å våge å utfordre fagets kunnskapsgrunnlag, om enn i beskjeden grad gjennom å skrive en oppgave.

1.2 Teoretiske rammer og valg av teori

Det har vært en utfordring å orientere seg i feministisk teoribygging, og i særlig grad interseksjonalitet, teorier som ikke bare var nye for meg da jeg startet masterprosjektet, men også fordi det inneholder vidt forskjellige innspill. Jeg har ikke hatt som intensjon å gi leseren en fullstendig oversikt over ulike teoretiske posisjoneringer, men plukket ut og vektlagt de bidragene jeg har funnet relevante for oppgavens tema, og som på best mulig måte ivaretar intensjonen å tilføre feltet sosialt arbeid annerledes kunnskap..

1.2.1 Å forstyrre for å bevege

Oppgaven er forankret i kritisk teori, nærmere avgrenset til feministisk og feministisk postkolonial teori – som har plattform i et poststrukturalistisk/konstruktivistisk perspektiv (Søndergaard 2000:63-64). Dette er overordnede tenkemåter som legger til grunn forståelse av kategorier som sosiale konstruksjoner, der betydninger er gjenstand for forhandlinger – i dynamiske prosesser. Med dette som utgangspunkt har jeg valgt teori som matcher et prosjekt som intenderer å destabilisere betydninger og forstyrre det vi tar for gitt når vi ”gjør” kjønn og ”rase/etnisitet”. Jeg velger kjønn i interseksjon med rase/etnisitet å se fra. Fordi jeg ønsker å utfordre måten kunnskap utvikles på, forventer jeg at det feministiske perspektivet vil ha begreper og tankesett som kan bidra konstruktivt.

1.2.2 Kontekst

Jeg vil sette fokus på det radikale potensialet i sosialt arbeids praksis. Jeg vil spørre med Jan Fook, en australsk sosialarbeider og forsker som tilhører en kritisk vitenskapstradisjon:

”Is there (...¹³) the possibility for engaging in social practices which enable people to participate in and create more caring and inclusive social environments? What forms might such practices take and in what contexts?” (Fook 2002:3).

Her utfordrer J. Fook sosialt arbeids intervensjonsmåter. Hun stiller grunnleggende spørsmål: Er det mulig å engasjere seg i sosiale praksiser som gjør det mulig for folk å delta i, og skape, mer ivaretagende og inkluderende miljø? Hvordan skulle slike praksiser utformes, og i hvilke sammenhenger? Hun trekker videre fram det radikale potensialet som finnes i det å kontekstualisere praksis. Bevissthet om den sosiale konteksten og dens betydning for å forstå individuell erfaring er et av de tidligste prinsippene som har i seg et kritisk potensial i sosialt arbeid, sier Fook (s. 4).

For å svare på spørsmålet som jeg lar Fook stille, trengs det kunnskap om hva som virker majoriserende og minoriserende, hvordan disse prosessene skaper hierarkier mellom minoriteter og hvilke praksiser som bidrar til å motvirke stigmatisering av ”annerledeshet”. Det er nødvendig å identifisere hvilke mekanismer som ligger innebygget i institusjonene vi organiserer yrkespraksisene innenfor, strukturene vi omgir oss med og symbolene vi bruker.

1.2.3 Radikalt sosialt arbeid

Gjennom å se sammenhenger i det komplekse tror jeg det ligger potensial for forståelser som er viktig for å utvikle radikale sosiale praksiser. Jeg dro til Sør-Afrika for å sammenlikne sosialt arbeid i en sørafrikansk kontekst med det vestlige, norske og for å lete etter det radikale sosiale arbeidet. Et av resultatene ble ønske om å utfordre hvitheten i sosialt arbeid i norsk kontekst gjennom å synliggjøre fagets relasjon til resten av verden. Etter endt feltarbeid har lesning av feministisk postkolonial teori bidratt til å forstå kjønn og rase/etnisitet som tett sammenvevde dimensjoner. Hvordan framtrer hvithet som et privilegium? Hvordan blir hvitheten usynlig? Hvordan er kjønn synlig? Hvordan er kjønn taust? – er spørsmål jeg stiller. Som vi skal se, kommer slike prosesser til uttrykk på forskjellig måte, avhengig av kontekst.

Jeg vil hevde at det å bevege seg ut av egen kontekst gjør egen kontekst synlig. Å fokusere på sammenhengene folk lever sine liv i, betyr å prøve å forstå *deres* verden, og også den en selv er en del av. Frigjørende sosialt arbeid, eller det radikale sosiale arbeidet, vil *både* måtte

¹³ Når jeg i sitater utelater enkelte ord, markerer jeg det med symbolet (...).

lete etter kunnskap om brukernes verden og om det skjulte i konteksten: De institusjonelle og strukturelle mekanismene som bidrar til undertrykking, som er virkelige, men som ikke uttales. Disse sammenhengene ønsket jeg å få grep om da jeg dro til Durban, og som jeg ønsker å utdype i denne oppgaven.

Jeg tar inn et utdrag fra et feltnotat gjort mot slutten av feltarbeidet i Durban, der jeg prøver å gi radikalt sosialt arbeid en betydning (jeg kommer tilbake til feltarbeidet i kapittel 2)¹⁴:

Hva er radikalt sosialt arbeid? (...) Jan Fook ser et radikalt potensial i å knytte sammen individet og dets kontekst. Hva er det radikale i det? Jeg fikk et innspill i samtalen med Fortunata i går. Det opptar meg. Hun spør: Hva er det vi gjør når vi kontekstualiserer?

Jeg skal forsøke meg på et resonnement: Radikal leder oss til "roten", og "å kontekstualisere" er å forstå individet både gjennom å forstå individets omgivelser, og å forstå individet plassert i sin kontekst, altså "å se" individets interaksjon med omgivelsene, være på brukerens arena. Påstanden er nå at denne forståelsen, anvendt i sosialt arbeids praksis, har et radikalt potensial. Men hvis det skal være radikalt, forutsetter ikke det at sosialt arbeids anvendte kunnskap er fri? Men det er den ikke. Verken kunnskapsgrunnlaget eller praksisene. Det neste da, blir ikke det å gå "til roten", og utfordre kunnskapen – utfordre egen praksis – og de strukturene vi bygger kunnskapen og praksisen inn i"?

Når jeg i oppgaven veksler mellom benevnelsene radikalt sosialt arbeid og frigjørende sosialt arbeid mener jeg å uttrykke det samme, basert på en forståelse som er utledet av ovenstående resonnement. Poenget i denne tankerekken er å knytte det radikale, eller det frigjørende, til en stadig endevending av det vi holder på med, en destabilisering av faglige resonnement og begrunnelser, for å få øye på både undertrykkende og frigjørende prosesser – i alle sammenhengene vi er en del av: Institusjonene vi jobber i, systemene og rutineene vi lager for å regulere relasjonene mellom bruker og profesjonell, og de overordnede strukturene vi inngår i.

1.2.4 Feministiske perspektiv – mangfoldige innspill

Feministisk teori er ikke en avgrenset og homogen kunnskapsproduksjon der teorier og forskning støtter opp om hverandres tolkninger, forståelser og konklusjoner. Gjennom det jeg har skaffet meg oversikt over, vil jeg heller karakterisere feministisk teori som sammensatt og motstridende. Liberalistiske likestillingsdiskurser utfordres av feminister tilhørende den neomarxistiske diskursen, svarte feminister kritiserer hvit feminisme for å være fargeblind, i

¹⁴ Notatet bygger på lesning av J. Fook (2002) og et intervju med en sørafrikansk sosialarbeider.

betydningen: ikke se sin egen hvithet som farge, samt for å ta hevd på konstruksjonen av ”kvinne”. Når hvite feminister problematiserer ”familien” som institusjon og hevder at den virker majoriserende og minoriserende, svarer svarte feminister at den samme familien beskytter mot rasisme og gir rom for politisk mobilisering. Husmoridealet står ikke høyt i kurs i vestlig feministiske miljøer, mens det samme idealet representerer privilegier som svarte grupper har savnet. Hvite feminister anklages for å opptre etnosentrisk¹⁵ (Mulinari et al. 2003: 24).

Postkolonial teori

I oppgaven har jeg valg å trekke inn postkolonial teori. Her finnes også et stort kunnskapstilfang som jeg har måttet avgrense meg i forhold til. Jeg har i hovedsak konsentrert meg om feministiske postkoloniale teorier som omhandler interseksjonalitet. For å introdusere noen fellestrekk ved postkolonial teoribygging, vil jeg i denne sammenhengen ta med en oversikt hentet fra Sandra Harding, en av de mest sentrale feministiske teoribyggerne. Hun gjør en oppsummering i tre punkter (Harding 1998:16)¹⁶:

For det første er postkolonial teori ikke monolittisk. Mangfoldet i tenkning og fokus gir verdifulle bidrag for å reflektere over samfunnsmessige og teknologiske endringer som skjer ut fra gitte historiske og sosiale kontekster. Det som kan være fornuftige påstander eller praksiser i en kontekst, kan være problematiske i en annen.

For det andre, og her viser Harding til David Hess, representerer det postkoloniale et kritisk diskursivt rom, som både var tilgjengelig under og etter endt kolonitid, der ulike posisjoneringer, diskurser og praksiser kom og kommer til uttrykk. Mangfoldet og motsetningene bidrar til at postkolonial teori kan benyttes som redskap eller metode for å avdekke fenomen som ellers ligger skjult.

For det tredje bidrar de postkoloniale teoriene til å se avkolonisering som en egenartet, politisk tendens innen postkoloniale rom og innen de ulike diskursene. Avkolonisering setter fokus på nødvendigheten av å intervenere for å stoppe kolonialismen og nykolonialismen, som griper inn i menneskers liv over hele kloden.

Feministiske bidrag til feltet sosialt arbeid

¹⁵ En betydning av ”etosentrisme” kan være denne: At andre mennesker vurderes ut fra egne målestokker (Gullestad 2002:167). Se også Mulinari et al. 2003:25 for en mer utfyllende definisjon.

¹⁶ I oversettelsen av Hardings tekst har jeg støttet meg til Ida Hjeldeles bearbeidelse av den samme teksten (Hjelde 2006:13).

Sosialt arbeid er et solidaritetsprosjekt som i kontakt med marginaliserte grupper skal bidra til deltakelse i samfunnet. Identifisering av majoriserings - og minoriseringsprosesser på ulike nivå og i ulike sammenhenger er viktig for å kunne utvikle metoder og måter å samarbeide med brukerne på, og som kan kalles frigjørende sosialt arbeid. Jeg vil referere til Marianne Skytte som sier følgende om solidaritet:

”(...) solidaritet forstått som vilje til udover indlevelse i borgerens situasjon også at bidrage til analysen af de sociale strukturer og processer, magtrelasjoner, normer og verdier, der betinger den udsattes udsatthed og den svages svaghed” (Skytte, ref.i Oltedal 2005:6).

Å utøve solidarisk yrkespraksis har i seg noen forpliktelser slik jeg tolker Skytte her:
Å bidra til utvikling av ”solidariske” forståelser, som er å sette forståelsene i sammenheng med hvordan sosiale problemer kommer til uttrykk i menneskers daglige liv uten å stigmatisere dem som har problemene, og å intervensere solidarisk ved å utvikle metoder og tilnærminger som ikke virker undertrykkende.

Feminismen har vært en viktig premissleverandør til sosialt arbeid¹⁷. Jeg tenker da først og fremst på hvordan feminismen gjennom den vestlige radikale bølgen på 1960 og 1970-tallet bidro til å få kvinners problemer opp i dagen og anerkjent som offentlige anliggender, som incest, seksuelle overgrep, psykisk og fysisk mishandling (Hutchinson et al. 2003:144). Andre bidrag fra feminismen var utvikling av ikke-stigmatiserende metoder med utspring i en tenkning om sosiale problemer som samfunnsskapt (Dominelli et al. 1989:21 og 45). En sentral kritikk som ble ført er påpeking av misforholdet mellom folks behov for bistand slik de selv definerte dem og det velferdsstaten møtte dem med.

”Social work was not offered on the bases of client’s own definition of need, but with the aim of their rehabilitation towards conventional norms and behaviour” (s.102)¹⁸.

¹⁷ Jeg behandler heretter norsk sosialt arbeid som del av den vestlige utviklingen når jeg omhandler påvirkning fra feminismen. Kildene jeg bruker er skrevet i hhv. en norsk og en engelsk kontekst. Slik jeg kan se av denne litteraturen, beskrives feminismens forhold til sosialt arbeid som en felles vestlig erfaring, uten å presisere de enkelte feministiske miljøers landstilknytning. Det kan også være vanskelig å skille feministisk og marxistisk innflytelse fra hverandre, for eksempel når forståelsen av sosiale problemer som samfunnsskapt utfordret det gamle individfokus knyttet til en behandlingsideologi. Når det gjelder metodeutvikling innen feministisk sosialt arbeid hatt begrenset innflytelse i Norge.

¹⁸ I artikkelen ”Klienter” drøfter Tapio Solonen ulike posisjoner som mottakere av de sosiale tjenestene kan inneha. Idet han viser til Bernler og Johnsson, hevder han at sett fra et konstruktivistisk perspektiv, omfortolkes menneskers utsatte situasjon til identifiserbare behov for hjelp. I stedet for at det er menneskenes faktiske situasjon som er veiledende for hva slags hjelp som skal ytes, så gjelder det motsatte (Solonen 1999:35). Han

Det ble reist en feminismekritikk under oppbyggingen av velferdsstaten (i England), der kritikkenes kjerne handlet om velferdsstatens patriarkalske preg. Den postkoloniale feminismens opptatthet av rase/etnisitet, og sammenhengene mellom kjønn og rase/etnisitet, kommer til uttrykk først mot slutten av 1980-tallet, i følge den engelske kilden. Det blir nå fokusert på kvinners undertrykkelse, der både økonomisk og etnisk undertrykkelse ses i sammenheng med kjønn og settes i en global kontekst (s. 175).

Når jeg går ut av eget kunnskapsgrunnlag, er det med hensikt jeg har oppsøkt innspill fra feministiske teorier, ikke bare fordi oppgavens tema er kjønn og rase/etnisitet, men fordi de spiller inn motsetningsfylte og mangfoldige bidrag. Jeg tror det kan ligge inspirasjon og kraft til å bryte nytt land i kontakt med konfrontasjoner og uenighet. Med valg av feministiske teorier ønsker jeg også å forankre oppgaven i kunnskapssyn som utfordrer tradisjonell positivistisk kunnskapsforståelse. Å utfordre denne mener jeg fortsatt er nødvendig, noe jeg vil komme tilbake til i flere sammenhenger. Et slikt valg støtter opp under oppgavens intensjon: Å utvikle kunnskap om sosialt arbeid forstått som et solidaritetsprosjekt. Etersom både sosialt arbeid og feminismen er eksplisitt politiserte kunnskapsfelt, har jeg forventninger om at de vil kunne kommunisere konstruktivt.

1.3 Veiviser

1.3.1 Oppgavens struktur

Hvordan er det mulig å nærme seg dette litt vage, spenningsfylte temaet slik at det kan inspirere til meningsbrytning og utvikling av faget sosialt arbeid? Fordi temaet favner vidt og jeg går noen steg ut når jeg henter inn feministisk og feministisk postkolonial teori, er oppgavens oppbygging tilpasset flere hensyn. Dette har avstedkommet minst to utfordringer. Den ene er å presentere ny og relativt mye teori på en lesbar måte. Den andre utfordringen har vært å lage en helhetlig og sammenhengende framstilling med tre hovedfokus: kjønn, rase/etnisitet og interseksjonalitet (eller sammenhenger i det komplekse).

Oppgavens grunnmur er andres teorier og andre teoretikers analyser av sin egen empiri. Jeg henter ikke inn andres bidrag for å holde dem opp mot hverandre i kritisk drøftinger. Med en

plasserer det sosiale arbeidet inn i en institusjonell ramme og forklarer denne omskrivningen av menneskers behov med de institusjonelle strukturene som sosialarbeideren er en del av.

slik framgangsmåte hadde bunnen falt ut av dette prosjektet. Jeg har lett meg fram til innspill fra ulike kilder innen feministisk teori for å presentere en bit kunnskap for feltet sosialt arbeid som kan representere konstruktive bidrag til videre kunnskapsutvikling. Temaavgene er ment å skulle fylle noen hull jeg hevder å ha funnet i eget fags kunnskapsgrunnlag. Når kunnskap hentes inn på denne måten vil gjengivelse av andres tekst måtte gis plass. Formidling av andres tekster, men satt inn i en ny sammenheng, vil derfor være dette prosjektets reisverk.

Jeg benytter egen empiri fra feltarbeidet i Durban hovedsakelig som illustrasjoner til temaene jeg behandler og for å gjøre teksten mer leservennlig. I kapittel 5 gjør jeg et litt annet grep og lar et par tekster være gjenstand for nærmere analyse.

I framstillingen flettes andres empiri og teori sammen med egen empiri. Dette danner grunnlag for, og inspirasjon til, egne refleksjoner og resonnement. I sluttkapittelet trekkes tråder fra hvert kapittel sammen som bidrag til å trekke noen konklusjoner.

Jeg har valgt å gi temaene interseksjonalitet, kjønn og rase/etnisitet hvert sitt kapittel. Kapittelet om interseksjonalitet inneholder en presentasjon av det interseksjonelle perspektivet, slik jeg har valgt å fremstille det. Gjennomgangen er ment å være en nøkkel til de to påfølgende kapitlene (kapittel 4 og kapittel 5), da disse forutsetter en viss kjennskap til interseksjonalitet, kategorisering og betydningsdannelse, men berører også kapittel 2, der jeg trekker inn det interseksjonelle perspektivet som tankeverktøy til bruk i analyse.

Hvordan kan dimensjonene kjønn og rase/etnisitet gis hvert sitt kapittel, når et av målene med oppgaven er å finne metoder for å utforske hvordan faktorene er vevd inn i hverandre? Dette er oppgavens paradoks, og som jeg vil gi to kommentarer til.

For det første har en vesentlig intensjon med å oppgaven vært å løfte fram to tause aspekt, som begge er så sentrale for det sosiale arbeidet at de fortjener særbehandling ved å gjøre hver enkelt dimensjon tydelig. I dette ligger at jeg ønsker å destabilisere forståelser av hva kjønn og rase/etnisitet betyr ved å gi plass til å belyse hvordan ulike forståelser har beveget seg over tid og i ulike kontekster. Kjønn og rase/etnisitet utspiller seg samtidig i det daglige liv. De separate undersøkelsene kan ses på som et nødvendig grunnlag for å behandle dem interseksjonelt, noe denne oppgaven i hovedsak har måttet avgrense seg i forhold til.

For det andre har jeg lett etter en mer integrert framstilling enn det denne teksten representerer, men er blitt svar skyldig. Jeg mener å ha funnet en middelvei ved å trekke inn

andres og egne eksempler som illustrasjoner på hvordan dimensjonene uløselig er knyttet sammen, og ved å tydeliggjøre noen parallelle problemstillinger som hefter ved både kjønn og rase/etnisitet. Kanskje jeg med dette har støtt på et problem: Hvordan omsette den teoretiske forståelsen av kategoriers intra-agering i praktisk forskning; *hvordan* å se gjennom mange dimensjoner på samme tid?

1.3.2 Kapittelpresentasjon

I kapittel 2 redegjøres det for framgangsmåten i produksjonen av data¹⁹, hvordan litteraturstudier anvendes, hvordan jeg bruker egen empiri, andres empiri og lager dialoger med relevant teori. Analysen er inspirert av Donna Haraways begrep ”diffraksjon” (Moser 1998:174), av begrepet ”dekonstruksjon” (Søndergaard 2006:55) og av det interseksjonelle perspektivets omdreiningspunkt: betydningsdannelser (Andreassen 2006:94, McCall 2005:32, Lykke 2005:8).

I kapittel 3 gir jeg leseren min presentasjon av det interseksjonelle perspektivet. Et av hovedtemaene er kategorisering, dikotomier og konstruksjon av betydninger. Det primære her er å gi en innføring i interseksjonelle forståelser av hvordan ulike faktorer samspiller og transformerer hverandre, og som fører til at mennesker og grupper av mennesker majoriseres eller minoriseres. Jeg benytter noen eksempler som illustrasjon og lar ulike forståelser komme til ordet.

Kapittel 4 setter fokuset på betydninger av ”kjønn” i sosialt arbeids yrkespraksis. Jeg redegjør for ulike forståelser av ”kjønn” ut fra feministisk teori, og knytter dette til feltet sosialt arbeid. Hovedfokuset er hvordan forestillinger om og betydninger av ”kjønn” blir til, og hvordan de kommer til uttrykk i sosialt arbeid. Kapittelet avsluttes med noen refleksjoner over hvordan noen kjernediskusjoner kunne foregå knyttet til italesetting av kjønn og hvithet.

Kapittel 5 belyser hvordan dannelse av betydninger og forestillinger om ”vi” og ”de andre” skjer på ulike nivå. Jeg trekker inn eksempler fra norsk og sørafrikansk kontekst som illustrasjoner. Jeg fokuserer på hvordan komplekse majoriserende og minoriserende prosesser

¹⁹ Data er etter min oppfatning ikke noe det går an å samle inn, noe som eksisterer i seg selv. Data oppstår i relasjoner mellom forsker og konteksten hun eller han er en del av i en gitt situasjon

utspiller seg når betydninger av ”hvithet” knyttet til ”oss” og ”svart” knyttet til ”dem” konstrueres. Slik kjønn var hovedfokuset i kapittel 4, vil rase/etnisitet være hovedfokuset her.

Jeg belyser videre hvordan det koloniale prosjekt har formet og former vestlig hvithet. Jeg drøfter hvordan lokal og global kunnskap utvikles side om side, og utfordrer sosialt arbeids evne til å møte brukernes behov i den konteksten de lever.

Ved å gi et eksempel fra forskning på voldtektsnarrativer illustrerer jeg hvordan den store fortellingen knyttes sammen med den lille gjennom en interseksjonell analyse, som belyser komplekse majoriserende og minoriserende prosesser på ulike nivå.

Avslutningsvis løfter jeg fram to eksempler på konstruksjon av hvithet.

I kapittel 6 trekker jeg noen tråder som trekker ut noen sentrale problemstillinger for videreutvikling av sosialt arbeids kunnskapsgrunnlag og yrkespraksiser.

1.4 Oppsummering

Inspirert av møte med feministisk teori, spesielt det interseksjonelle perspektivet og et feltarbeid i Sør-Afrika, skal jeg i denne oppgaven utforske sammenhenger i kompleksitet. Jeg hevder at kjønn og rase/etnisitet representerer to underkommuniserte dimensjoner i sosialt arbeids kunnskapsgrunnlag, to dimensjoner som sammen med klasse bidrar til majorisering og minorisering av mennesker. Faget sosialt arbeid er fortrolig med klassebegrepet anvendt i analyser, mens kjønn og rase/etnisitet har fått liten oppmerksomhet. Oppgavens tema er kjønnete og etniske betydningsdannelser i sosialt arbeid. Når et fenomens betydning ikke oppfattes som statisk, men som noe som skjer i prosesser, kan det ligge innsikt i å undersøke hvordan slike prosesser foregår. Et av oppgavens hovedanliggende er å få tak i de tause mekanismene, og riste løs på det vi tar som selvfølgelig.

Jeg skal undersøke om interseksjonalitet har bidrag å komme med til kunnskapsgrunnlaget i sosialt arbeid. Det interseksjonelle perspektivet hevder å være et redskap for å kunne se sammenhenger i det komplekse, ved å ha utviklet (og utvikle) innsikt i hvordan majoriserende og minoriserende faktorer virker sammen, og på samme tid. Intensjonen er å gi innspill til kunnskap om hvordan ”vi” kan lage forenklete og misvisende fortellinger om ”dem” mindre entydige.

I oppgaven defineres sosialt arbeid som et solidaritetsprosjekt. Det frigjørende sosiale arbeidet, eller det radikale sosiale arbeidet, representerer en grunnpilar som oppgavens tema drøftes opp mot. Jeg etterlyser noen kjernediskusjoner i faget knyttet til spørsmålet om

hvordan å tenke nytt i eget fag. Jeg stiller spørsmålet: Hvor foregår diskusjonene om hvilken kunnskap vi forkaster og om hva vi skal erstatte den med?

Opgaven er en teoretisk drøfting av temaet, med innslag av andres og egen empiri som illustrasjoner og utgangspunkt for refleksjon.

2.0 Framgangsmåte i kontekst

2.1 Innledning

Sosialarbeidere er vant til å måtte forholde seg til uventede hendelser i yrkesutøvelsen. I kontakten med brukere opplever en ikke sjelden at problemløsningsprosesser kan ta overraskende vendinger. Det kan være brukere som handler annerledes enn forventet, eller en dialog med en bruker som utløser en ny og overraskende forståelse av situasjonen. Dette gjør det vanskelig å forvente å finne svar hvis spørsmålet er *hvorfor*. En dypt internalisert forestillingen om lineære sammenhenger utfordres. Ettersom møtene med brukerne har i seg muligheter for ny erkjennelse hos både bruker og sosialarbeider, vil et årvåkent og nysgjerrig blikk være inngangen til ny kunnskap. Nysgjerrigheten åpner opp, mens naturaliserte forståelser, lineære måter å tenke på og det vi tar for gitt, stenger igjen. I denne oppgaven er det spørsmål om *hvordan* som skal fange nysgjerrigheten. Jeg har valgt å analysere det komplekse ved å betrakte med et mangefasettert blikk, et blikk som fra ett standpunkt sprer fokus i mange og uventede retninger.

2.1.1 Kapittelguide

Jeg beskriver hvordan jeg har prøvd å strekke en rød tråd gjennom valg av metateoretisk perspektiv²⁰, tema, metodologi, teori og metode, slik at alle disse elementene inngår i en helhet som kan kommunisere med hverandre. Det metodologiske ideal er å skape en indre konsistens mellom nivåene (Søndergaard 2006:53).

Jeg åpner med et kort sammendrag av Susan Leigh Stars essay med tittelen ”On being allergic to onions” (Star 1991). Den lille, men viktige historien er ment å slå an tonen.

”Om datamaterialet” forteller om kildene til dataene, hva datamaterialet inneholder av ulike data og hvordan de er brukt i oppgaven. Dernest reflekterer jeg kort over temaet ”nærhet og avstand”, på bakgrunn av dataene fra feltarbeid som jeg blant annet benytter til analyse av egne representasjoner av hvithet.

²⁰ Med metateoretisk perspektiv mener Søndergaard en grunnleggende oppfatning av individ, samfunn, kultur, samt interaktive prosesser disse størrelsene imellom (Søndergaard 2006:52).

”Om å forstyrre forestillingene om det ”naturlige” handler om de analytiske grepene jeg har tatt, før jeg så gjør noen betraktninger rundt temaet: Hvem er kunnskapen gyldig for?

I ”Fra metateoretisk perspektiv til tema til metode” strekkes tråden gjennom framgangsmåtens ulike ledd for å vise hvordan kommunikasjonen mellom de enkelte delene er ivaretatt.

2.2 Om å være allergisk mot løk - en illustrasjon av annerledeshet

Susan Leigh Star skriver om makt, og hun gjør det på en annerledes måte:

- Jeg er allergisk mot løk, begynner hun (Star 1991:34). - I den store sammenhengen er dette bare en liten funksjonshemming. Men nettopp fordi den er så liten, er den en god illustrasjon for å forstå noen av de små prisene en må betale i møte mellom individer, organisasjoner og standardisert teknologi.

Hun forteller ”the case of McDonald’s”:

Å delta i McDonald’s ritualer innebærer en midlertidig underordning av individuelle forskjeller i et sosialt og kulturelt kollektiv. Ved å spise på McDonald’s - ikke bare kommuniserer vi at vi er sultne, liker hamburgere og har sans for det billige - men også at vi er villige til å slutte oss til et verdisett og et sett av oppførsler som er diktert av en utenforstående. I USA, med en enorm etnisk, sosial, økonomisk og religiøs pluralisme, proklamerer vi at vi deler noe med millioner av andre amerikanere.

Så beskriver hun inngående hvordan to besøk på McDonald’s endte med frustrasjon over særdeles lang ventetid for å få sin løkfrie burger:

- Etter besøk nummer to forsto jeg alt. De kan ganske enkelt ikke klare å ordne noen ting utenom det vanlige! Etter dette utstyrte hun seg med kniv og plukket ut løken selv.

Hennes mange reiser har gitt henne utallige restauranterfaringer:

- Jeg kan med stor grad av sikkerhet si at et av de mest robuste, tverrkulturelle, på tvers av klasse -, på tvers av land-fenomen jeg har møtt, er en merkelig motvilje hos kelnerne til å tro at jeg er allergisk mot løk. I mitt tilfelle er det jeg som har ulempene løkallergien medfører. Ofte må jeg bruke halve måltidet til å plukke ut løken, noe jeg synes hadde vært flaut hvis jeg ikke er så vant til det.

Star reflekterer over sin løkallergi og konstaterer at det universelle konseptet McDonald's fungerer marginaliserende:

- Du er hjertelig velkommen - hvis du bare ikke er vegetarianer, går på saltfri diett, har et jødisk kosthold, spiser organisk mat, har diverticulosis, er for fattig til å spise ute, eller – er allergisk mot løk. Skulle vi så forske på de som blir utestengt, erfaringene til McDonald's "non-users"? spør Star idet hun viser til sosiologen John Law. Alle McDonald's markedsføringspoeng: Bekvemmelighet, kvalitet, hygiene og service – disse er ikke på noen måte nøytrale. De er alle kulturelt konstruerte. Kraften i feministiske analyser ligger i å flytte fokuset fra "the non-users", hevder hun videre, fra de utstøtte, fra de vi ikke har bruk for, til konseptet McDonald's (og mange andre teknologier), med erkjennelsen: *Det kunne vært annerledes*. Det er ikke noe "nødvendig" eller "uunngåelig" ved deres eksistens. Det er mulig å "se med et fremmed blikk" på en slik erfaring, sier Star. På samme måte skal fokuset flyttes fra imperiet McDonald's (og mange andre teknologier), og fra de enorme interessene som ligger i dette, til det faktum at *det kunne ha vært annerledes*. Det er ikke noe "nødvendig" eller "uunngåelig" ved måten McDonald's har valgt å organisere sitt mattilbud på (som resulterer i slike imperier), alle konstruksjoner er historisk betinget.

Star avslutter historien med å vende tilbake til løken:

- La poenget avslutningsvis være ekstraarbeidet med å plukke bort løk, sier hun, idet hun oversetter "løken" til situasjoner der mennesker pådras ekstraarbeid som følge av deres relasjoner til de store standardiserte teknologiene. Historien sikter ikke til "restkategorien", de minoriserte eller ekskluderte, men til usynliggjøringsprosessen, den som likevel og like fullt står i relasjon til det standardiserte.

Med utgangspunkt i en uskyldig, men upraktisk løkallergi – som skaffer Susan Leigh Star mye merarbeid – møter hun det standardiserte, det tilsynelatende naturlige og vellykkede, som framstår som skapt for "alle", men som virker ekskluderende, på en "naturlig", ja kanskje raffinert måte. Jeg lar historien henge der som en illustrasjon på annerledeshet, og som kanskje får gamle klasseanalyser til å framstå som falmet og begrensede? Det er bidrag etter dette mønsteret jeg gjerne vil hente inn til feltet sosialt arbeid.

2.3 Om datamaterialet

Dette er primært et tekststudium som omfatter tolkning av andres teorier og empiriske, teoriutviklende undersøkelser. Oppgavens tema behandles teoretisk, der egen empiri fungerer som illustrasjoner knyttet til, eller er inspirert av andres teori.

Oppgaven er bygd opp omkring data fra flere ulike kilder. De representerer ulike typer data og er samlet inn på ulike måter. Dataene kan deles inn i to hovedkategorier:

* data framkommet ved tekstanalyse av andres tekst

* data fra mitt feltarbeid i Durban høsten 2006

Dataene fra feltarbeidet ble produsert primært knyttet til feltarbeidets tema "det radikale sosiale arbeidet"²¹. I bakhodet hadde jeg også et kommende masterprosjekt, men fordi jeg på dette tidspunktet ikke hadde tatt stilling til oppgavens tema, er dataene å anses som "lånte" fra feltarbeidet. Jeg gjorde noen erfaringer i Durban som har beveget på noen forståelser, og som jeg ønsker å utvikle videre. Erfaringene ville uansett "blitt med" videre som grunnlag i arbeidet med dette masterprosjektet, og jeg har da valgt å gjøre dem eksplisitte. De har vært med å legge føringer for både teorivalg og valg av tema.

Det metateoretiske perspektivet (poststrukturalismen) ligger bak, som en del av mitt ståsted. Det representerer forståelser og tenkemåter jeg vil betegne som grunnleggende og som har vært en integrert del av min praksis over år. Jeg redegjør nærmere for noen av hovedpunktene innen poststrukturalismen i p. 2.7.

Å velge tema ut fra data representerer en omvendt vei i forhold til det som vanligvis beskrives som akseptert framgangsmåte. Vanligvis tar en utgangspunkt i et metaperspektiv, for så å velge tema og deretter metode (Søndergaard 2006:52). Jeg vil hevde at den omvendte veien i dette tilfellet ikke reduserer dataenes kvalitet, men de begrenser valg av måter å bruke dem på. Dersom jeg med utgangspunkt i temaet for denne oppgaven (fortsatt innenfor rammen av et teoretisk prosjekt) skulle gjøre et nytt feltarbeid, ville jeg ha foretatt noen av de samme valgene som sist, men også gjort noen endringer. Valg av informanter kunne vært det samme, også valg av metoder (med litt ulik vektlegging mellom feltnotater og intervju), men

²¹ Dette resulterte i et essay høsten 2006 med tittel: "På leting etter roten i en annen kontekst. Et feltarbeid om radikalt sosial arbeid".

fokus på tema ville blitt noe annerledes. Med andre ord spenner mitt feltarbeidmateriale så vidt at det temamessig er brukbart også for denne oppgaven.

Samlet kan datamaterialet settes opp i følgende oversikt:

- Tekstanalyse av andres tekster (teori/empirisk forskning)
- Feltarbeid: deltagende observasjon, intervjuer, samtaler, feltarbeidnotater og ”brev hjem”.

Jeg vil nå kommentere hver enkelt måte å lage data på, og beskrive hvordan jeg bruker dataene i oppgaven.

Jeg begynner med å redegjøre for hvordan jeg bruker andres teorier og empiri i form av tekststudier. Dernest gjennomgår jeg feltarbeidets ulike datakilder og delmetoder og avslutter med noen betraktninger om å løfte fram tidligere praksiserfaringer.

2.3.1 Tekstanalyse og bruk av andres tanker

Opgavens tema har gitt en utfordring i å få oversikt over et vidt spenn av teorier for å kunne ta stilling til hva jeg ønsket å formidle. Oppgavens intensjon er blant annet å hente inn en bit kunnskap fra et fagfelt som befinner seg utenfor feltet sosialt arbeid. Med dette for øyet har jeg plukket ut teori som skal gi leseren innblikk i hva teoriene handler om. Hensikten med denne måten å bruke andres tekster på, er altså å formidle andres bidrag. Dette gjelder i særlig grad i kapittel 3, der jeg ønsker å presentere deler av det interseksjonelle perspektivet for feltet sosialt arbeid, og som jeg ikke bruker direkte videre i oppgaven. Det er en avgrensning og en begrensning som legger premisser for de konklusjonene som trekkes i oppgavens siste del, der jeg tar stilling til i hvilken grad det interseksjonelle perspektivet er et nyttig bidrag for sosialt arbeid å utvikle videre.

Mye av teorien har vært ny lesning for meg. Jeg har angrepet dette ved å forfølge henvisninger med oppgavens tema i bakhodet, samtidig som jeg også har prøvd i en viss grad å orientere meg i ulike retninger innen feministisk og postkolonial tenkning og empirisk forskning. Ved å gå til primærkildene, kombinert med studier av et større utvalg av artikler som henviser til ”de store teoretikerne” – flere artikler er organisert i temanummer - mener jeg å ha lagt et godt nok grunnlag for å gi en presentasjon av *et av flere mulige* feministiske bidrag til sosialt arbeids kunnskapsgrunnlag.

Jeg trekker inn andres empiri og refleksjoner som inspirasjon og illustrasjoner til undertema som jeg drøfter og reflekterer over. Noen bidrag har inspirert til å forstå på andre måter, andre til å vise vei til *hvordan* å forstå på andre måter.

Framgangsmåten har utfordret evne til framstilling. Hvor mye kan jeg forutsette at leseren vet på forhånd? Hvordan får jeg leseren med på tematisering av fragmenter av virkeligheter, som jeg vurderer som nødvendige for helheten, uten at de virker upassende eller forstyrrende? Intensjonen har vært å prøve ut hvordan å lage en tekst som favner kompleksitet, i en form som kan bidra til å utvikle nyttig kunnskap – et vågestykke jeg innledningsvis har argumentert for beveggrunnene til.

Når jeg henter fram utdrag av andres tekster, enten som sitater eller ved å gjenfortelle, tar jeg tekst ut av sin sammenheng og setter den inn i en ny. Tekstene vil dermed bli lest i et annet lys. Jeg har tilstrebet å sette meg inn i sammenhengene sitatene er hentet fra. Hvilke valg jeg har gjort når jeg har plukket ut teori og plassert den inn i denne oppgavens kontekst, vil legge bestemte føringer for hvordan teoriene vil bli lest. Utvalget er gjort av meg for å belyse noe jeg mener er viktig, ikke bare hva forfatterne har ment. Samtidig ligger det i utvelgelsen et krav til troverdighet og gyldighet. Troverdighet vil i denne sammenhengen ha å gjøre med i hvilken grad jeg har foretatt gode valg når jeg plukker fra et mangfold av ulike forfatters teoriproduksjon, som i tillegg er vitenskapsteoretisk bredspektret. Dette stiller igjen krav til grad av oversikt over teoritilfanget. Jeg møter disse utfordringene ved å begrunne de valgte teoriens relevans i forhold til oppgavens problemstilling (gyldighet), ved å tydeliggjøre eget ståsted (troverdighet og gyldighet) og ved å tydeliggjøre hvilket grunnlag jeg har for å vurdere gode teorivalg (troverdighet).

Når andres teori og andres tanker om teori møter min kunnskap – og leserens kunnskap – skjer det bevegelse i forståelser. Slik jeg oppfatter det er det på denne måten kunnskap blir bearbeidet og utviklet. Egne erfaringer i møte med andres erfaringer sender kunnskap ut i andre retninger og beveger samtidig skriveren mens prosessen pågår. Om kunnskapen vil framstå som ny, eller som omskriving av gammel kunnskap er et annet spørsmål jeg vil gjøre noen få betraktninger rundt. Språket er tema.

Språk er vitenskap

Det er et spenningsforhold mellom vitenskapen og innsikten i språkets rolle i produksjonen av viten, sier Ingebjørg Seip (Seip 2000:153). I skriveprosessen kan en oppleve at språket ikke strekker til. Berg og Lauritsen, i sitt arbeid med italesetting av hvithet, gjorde erfaringer med at det var problematisk å se hvithet (som er taus og som tas for gitt), men også å skrive om hvithet (Berg et al. 2002:8 og 19). Jeg kjenner meg igjen, og tror heller ikke at dette ”bare” har med taushet å gjøre, men med noe grunnleggende – et misforhold mellom språk og idé. Noen av mine kolleger i feltet sosialt arbeid har uttrykt det problematiske med å skrive om kjønn, det forsvinner når en skal finne ord. For hvordan lage tekst om hvordan kjønn ”blir”, hvordan skrive ”hvithet” og intra-aksjonen av kjønn og hvithet? Jeg kan slutte meg til mine kollegers erfaring.

Ingebjørg Seip hevder at betydning er noe som tolkes fram, og jeg vil legge til: Også i forhold til det som blir – som ikke er ennå. Betydninger dannes og omdannes gjennom en vev av tekster og praksisformer, og blir verken entydig eller mulig å gjøre helt eksplisitt (Seip 2000:156), eller sagt med terminologien til det interseksjonelle perspektiv: Betydninger dannes i intra-aksjon mellom tekster og erfaring.

I et utviklingsarbeid jeg var en del av, i arbeidet med trafikkskadde i 2001 – 2003, gjorde jeg erfaringer med å møte språkets begrensninger og dets potensial for nyskapende evne. Jeg skulle lede et team i å skape en ny måte å forstå på (og en annerledes måte å være sammen med brukeren på), og valgte da å lete opp nye måter å bruke ord på. Denne praksisen førte til konkrete endringer i våre handlinger overfor de trafikkskadde, men språket ble internt og til tider meningsløst (i møte med uinnvidde). Vi møtte både på språkets nyskapende kvalitet (elastisitet) – å strekke språket mot noe som blir, men også på dets formidlende begrensning mot omverdenen (Kristiansen 2007:198).

Hva er det som skjer når vi i opptatthet av å skape ny kunnskap, strekker oss mot noe vi har idéer om? Det er mulig å lage nye begreper som ”gjør” en bedre jobb enn de gamle. Men det fører ikke uten videre til ny kunnskap. Kanskje er biologiens ”mutasjon” en brukbar metafor i denne sammenhengen, selv om det er å håpe at det skal være mulig å fange noe som ”blir” annet enn ved tilfeldigheter, som biologiske mutasjoner representerer.

Seip beskriver vitenskapens dobbeltbinding i sitt forhold til språket, og da er hun inne på et annet poeng: Forholdet mellom vitenskapssyn og måter å tenke om språk:

”Den (vitenskapen, min tilføyelse) vet at dens eget språk er viktig, men har ikke lov å vite det, fordi det truer selve begrepet om hva vitenskap er. Den lager teorier om skrivemåter og framstillingsformer, men har problemer med å innarbeide det i egen praksis uten å undergrave seg selv” (s. 154).

Når vitenskapelig arbeid oppfattes som aktiviteter som skal avdekke noe utenfor språket, tvinges språket inn i en kontekst der det skal hjelpe til å rydde vei inn til dette ”utenfor” – ”sannheten”. Det er derfor det vitenskapelige språkets intensjon er å avklare og definere begreper, sier Seip (s. 154). Men hva om språket kan fungere som destabilisator, ikke som et instrument for å avdekke noe som ”er”, men for å gripe tak i noe som ”blir”?

Slik jeg ser det ligger det her en forbindelse til å bruke (og forme) språket som potensial for å utvikle ny kunnskap, og som representerer en videre forbindelse til å prøve ut annerledes framstillingsformer. Som min erfaring viste, kan dette føre ut i et formidlingsuføre. I dette masterprosjektet har denne måten å forstå språket på ligget som et bakteppe, uten at potensialet er utnyttet og utviklet. Til det var utfordringen for stor innenfor tidsrammen som var til rådighet.

Jeg vil i det videre redegjøre nærmere for feltarbeids dataproduksjon.

2.3.2 Feltarbeidet og generering av kunnskap

Datamaterialet fra feltarbeidet i Durban består av tre typer: intervju, feltnotater og ”brev hjem”. Jeg behandler ikke observasjoner og samtaler som delmetoder i denne sammenhengen. Jeg bruker dataene som illustrasjoner til tema, med ett unntak, der jeg benytter to feltnotat i en analyse av representasjoner av hvithet.

Jeg vil i det videre først kommentere de tre datatypene jeg har trukket inn i oppgaven. Deretter redegjør jeg for bruken og avrunder med et avsnitt om anonymitet og etikk. Dataenes troverdighet og gyldighet skal kunne vurderes på bakgrunn av denne redegjørelsen, ved at den skal gi informasjon nødvendig informasjon om hvordan dataene er framkommet.

Intervju

Intervjumaterialet består av samtaler med fem sørafrikanske sosialarbeidere. I denne oppgaven bruker jeg data fra to av dem. Samtlige intervjuer er tatt opp på bånd. Formålet

med intervjuene var å få innblikk i hva sørafrikanske sosialarbeidere arbeidet med, hva de tenkte om det de gjorde og å bidra til dialoger mellom informantene og meg. Intervjuene kan karakteriseres som åpne intervju, som mot slutten gikk over i rene samtaler eller dialoger. Jeg åpnet for dialog der dialogen i seg selv var interessant. Jeg ønsket å få fram hvordan en kommuniserer om temaer innenfor sosialt arbeid på tvers av kontekst.

Fleksibilitet og kreativitet i dataproduksjonen ble viktig for å få tilgang relevant informasjon. De fleste informantene var selv ikke aktive i å ta opp egne temaer til diskusjon, og det var heller ikke intensjonen. Samtalene var bevisst styrt fra min side, noe informantene også ble informert om før intervjuene startet.

Feltnotater

Den andre datatypen er feltnotater som bygger på intervjuer og samtaler med sosialarbeidere ansatt i både statlige og private organisasjoner (og som kontoret ”mitt” hadde samarbeid med). Disse notatene ble skrevet ned samme dag samtalene ble gjennomført, og de inneholder en blanding av referat fra samtaler og refleksjoner over samtalene. Datakildene her er både samtalene med ansatte, observasjoner jeg gjorde mens jeg var på besøk (oftest dagsbesøk, med ett unntak da jeg var utplassert i tre dager), eller var med på møter sammen med en kollega, og samtaler med tilfeldige mennesker som tok kontakt med meg. Under oppholdet i Departement of Social Welfare hadde jeg etter hvert fast tilhold i ekspedisjonen (der brukerne ventet på å få hjelp), når jeg ikke fulgte kolleger ut i feltet. Der snakket jeg med brukere og kolleger, og oppnådde kontakt som av og til utviklet seg til å bli spennende samtaler. Disse var også grunnlag for feltarbeidnotatene.

Brev hjem

Den tredje typen data er ukentlige brev jeg sendte til familie, venner og kjente i Norge. Disse brevene bygger på de to første kildene, der jeg i fortellerstil reflekterer over ulike hendelser og inntrykk, og refleksjoner over opplevelser på fritida, blant annet fra mitt samvær med tre studenter fra andre afrikanske land som jeg delte hushold med. Jeg innlemmer disse i datamaterialet fordi rapportene fanger opp erfaringer som er gjort også i fritida, på den private arena²².

²² Med privat arena mener jeg ikke å innlemme notater som referer direkte til private opplevelser. Privat står her som motstykket til offentlig.

Om bruken

Som illustrasjon til andres teori, empiri og egne refleksjoner er sitatene uttrykk både for mine tolkninger av informantenes utsagn, og jeg setter utsagnene inn i min definerte sammenheng, ikke ulikt det som skjer når andres teori og empiri knyttes til egen tekst. Hva gir jeg videre til leseren i den analyserte versjonen av mine erfaringer?

Ingerid Aamodt spør: Hvordan håndtere brytningen mellom den erfarte og beskrevne virkelighet og det kunnskapsmessige og analytiske bidraget? (Aamodt 2005:194). Hun viser til Beck-Jørgensens begrep ”det dobbelte perspektiv”, som sikter til forholdet mellom hva informantene sier og forskerens fortelling. Dette berører synet på hva som er objektiv kunnskap. Karin Widerberg tilfører et annet perspektiv, i det hun hevder at kunnskapen ikke blir mer objektiv hvor mye den enn bekreftes, hvis det bare er visse spørsmål som blir stilt. Objektivitet kan da beskrives som svar på alle relevante spørsmål (Widerberg 1995:164). En slik synsmåte passer til mitt prosjekt, der jeg er på leting etter det som ligger implisitt og taust i kjønne og etniske betydningsdannelser, der det å destabilisere det vi tar for gitt krever mange spørsmål som stilles fra mange vinkler. I denne prosessen må jeg være kritisk reflekterende i forhold til hvordan jeg tolker det jeg ser og hører, altså hvordan min egen kontekst påvirker det jeg oppfatter.

Feltmaterialet som ble med hjem i kofferten min er ”levende”. Det jeg skrev ned beveger seg etter som jeg nå – i ettertid – kaster fargede blikk på teksten, farget av ulike tolkninger og vinklinger jeg snapper opp fra bøker og artikler som omhandler det jeg laget tekst om. Jeg opplever å forske på meg selv, være min egen informant (Wadel 1991:59). Teksten som skal representere feltarbeidet er kanskje det egentlige feltarbeidet.

Anonymitet og etiske refleksjoner

Anonymiteten i datamaterialet fra feltarbeidet er ivaretatt ved å ikke bruke virkelige navn. Der jeg har sett at dette ikke er tilstrekkelig, har jeg innhentet muntlig samtykke til å bruke dataene åpent.

For å gjennomføre feltarbeidet i henhold til mine intensjoner har jeg vært avhengig av at mange lånte meg sin tid. Underveis gjorde jeg meg tanker om hvordan det ville være mulig å gi noe tilbake. Min tilstedeværelse over mange uker på et kontor som hadde svært mange jern i ilden samtidig, gikk ikke ubemerket hen. Dette oppfattet jeg som en forhandlingssituasjon

der jeg prøvde å finne en ballanse i det å ivareta mine behov for å få tak i det jeg var ute etter, og respekten for andres tid.

Det er også knyttet etiske vurderinger til bruken av andres kunnskaper. I denne sammenhengen vil jeg trekke fram hvordan andres teori og empiri velges ut. Jeg oppfatter ikke bare et ansvar for å forvalte andres kunnskapsproduksjon på en redelig måte, men også et ansvar knyttet til hvilken kunnskap jeg prøver å utvikle, og som jeg trekker deres kunnskaper inn i. Ansvar for bruken av kunnskap er et aspekt som Donna Haraway peker på (Haraway sitert i Widerberg 1995:162). Hun knytter ansvaret til objektivitetsbegrepet, til synet på objektivitet som situert kunnskap. Slik jeg forstår dette, er det et sentralt poeng for det første å posisjonere seg som forsker (tydeliggjøre eget ståsted), og for det andre åpne opp for kritisk etterprøving og destabilisering av egen kunnskapsutvikling.

Det kan kanskje synes som om datamaterialet er kaotisk eller i beste fall uoversiktlig. Det er det nok også. I avveiningen mellom å tillate fleksibilitet, ved å velge mange ulike og til dels uryddige veier for å få tilgang på gode data, og hensynet til dataenes analyserbarhet, har jeg prøvd å finne en farbar middelvei. Det er med åpen nysgjerrighet jeg har oppsøkt det uoversiktlige, utfordret grenser mellom ulike metodiske tilnærminger og grenser mellom det offentlige, personlige og private i en kunnskapssammenheng. Jeg vil hevde at det har latt seg forsvare fordi dataene hele tiden var ment å skulle være illustrasjoner innenfor rammen av teoretiske oppgaver.

Jeg vil i det videre gjøre noen refleksjoner over forholdet mellom nærhet og avstand til egne data, og deretter redegjøre for dataanalysen.

Om å håndtere nærhet og avstand

Det er ikke lang avstand i tid fra feltnotatene ble gjort til jeg tok dem fram til bruk. En vesentlig del av materialet er refleksjoner over egne refleksjoner. Dette utfordrer forholdet mellom nærhet og avstand. I en sirkulær tenkning vil nærhet og avstand inngå som to aspekt i en prosess der begge påvirker og forutsetter hverandre, ikke som binære, atskilte kategorier, men som dimensjoner som intra-agerer. Det vil være nødvendig med en viss avstand for å behandle materialet mitt analytisk, samtidig som, og på samme tid som jeg bruker meg selv, mine erfaringer og kunnskap når jeg reflekterer og analyserer. Men for å kunne stille de forstyrrende spørsmålene, klare å lete etter annerledes måter å se på, kan jeg ikke ha

nærheten som bind for øynene. Dette er heller ikke bare et spørsmål om tid, slik jeg kanskje antydte ovenfor. Jeg har erfart hvor vanskelig det for eksempel er å lete opp betydninger av egen hvithet. Da er ikke egen kunnskap og refleksjon nok. Jeg måtte få hjelp av medstudenter som var villige til å stille opp, og som jeg hadde tillit til. Kanskje det var nærhet i form av engasjement og det å ville noe i kunnskapsproduksjonsprosessen som var drivkraften?

2.4 Om å forstyrre forestillingene om "det naturlige"

Jeg har valgt tre grep for å analysere hvilke betydninger kjønn og rase/etnisitet tillegges i gitte situasjoner, hvordan de framstår som naturlige og hvordan det som tas for gitt, blir til sannheter over tid:

- dekonstruksjon
- diffraksjon
- interseksjonalitet som tankeverktøy

2.4.1 Dekonstruksjon

Å dekonstruere er å prøve å få øye på det usynlige ved å gjøre det kjente fremmed – å plukke fra hverandre betydninger. Det innebærer å undersøke de demonterte bitene og sammenhengene mellom dem. Dekonstruksjon som analyseredskap rydder veien for det egentlige prosjektet: Å undersøke sammenhenger mellom de konstruerte elementene (Søndergaard 2006:55). I kapittel 4 spør jeg på hvilken måte kategoriene "kvinne" og "mann" gis mening for å finne ut noe om kjønnets betydning. Kan menn representere "kvinnelighet" fordi sosialt arbeid er kjønnnet "kvinnelig"? I kapittel 5 plasserer jeg sosialt arbeid i den globale konteksten og spør blant annet hvordan "hvithet" blir synlig i en hvit majoritetskultur. Idet slike spørsmål stilles har en gått ett skritt i retning av å plukke fra hverandre noe som tas for gitt – det selvfølgelig – spørre om det en vanligvis ikke lurer på.

Men hvordan kan en stille dekonstruerende nok spørsmål? Vil ikke de kritiske spørsmålene og nysgjerrige undringene bli til innenfor en allerede gitte forståelser, som filtrerer bort de virkelig grensesprengende spørsmålene? Dorte Marie Søndergaard hevder at det finnes grenser for dekonstruksjon. Disse settes av den diskursen den formidles inn i, ikke nødvendigvis fordi det er noe iboende i diskursene som lager grensene, det tar hun ikke stilling til, men fordi det som kommer ut av en analyse skal gi mening. Dekonstruksjonen må holde seg innenfor hva som er aktuelt å forhandles om, hvis ikke kan analysen bli for sær, uforståelig eller uinteressant (Søndergaard 2000:89). I samme artikkel (s.61) bruker hun uttrykket "fremmedgjørende optikk", forstått som grep eller redskaper som kan brukes

strategisk for å avdekke det selvsagte. Språket nevnes som en mulighet. På s. 92 refererer jeg til en undersøkelse der forskeren har benyttet betegnelsen ”synlige minoriteter” som synonymt med ”innvandrere”. Dette er eksempel på å bruke språket bevisstgjørende²³. Selv tar Søndergaard fram sitt eget ”tegnet på kroppen” som en betegnelse for ”kjønn”. Annerledes formuleringer kan rydde vei for å tenke annerledes eller gjøre tydelig.

I denne oppgaven har det gitt mening å tenke dekonstruksjon. Dette har ført meg ut på leting etter dekonstruerende spørsmål for å destabilisere gitte og ”satte” forståelser. Men det er ikke tilstrekkelig for å oppfylle oppgavens intensjon.

2.4.2 Diffraksjon

Et annet grep jeg tar når det tause skal sies høyt og vante forståelser skal uroes, er diffraksjon. Dette er en metafor Donna Haraway har utviklet og som er hentet fra fysikkens lære om optikk (Moser 1998:174). Dersom en lysstråle sendes igjennom et prisme, vil strålene spres og bøyes i forskjellige og nye retninger, og de vil dele seg i spektre av farger. Sammenliknet med lysstrålen som sendes mot et speil, som returnerer strålen dit den kom fra, vil strålen som brytes gjennom prismet ta uventede retninger. Oversatt til en vitenskapelig sammenheng betyr dette å ”riste løs” på de forventede og vante måtene å se verden på, ved å bryte opp og ved å fortelle flere fortellinger samtidig og på mange ulike måter. Men det er mer enn dette. Haraway’s ideal er

”representasjoner og fortellinger som bryter, som tar uventede retninger (...) og som i tillegg får oss til å se hvordan det som framtrer, blir formet i og gjennom de metaforene og fortellingene vi setter dem inn i, så vel som de optiske instrumentene, tekniske apparatene og teoretiske maskineriene vi kjører dem igjennom (s. 174).

Å lete etter ny forståelse av majorisering og minorisering krever mer enn å plukke fra hverandre – eller dekonstruere - gamle (kjente) måter å forklare fenomen på. Dekonstruksjon, sier Ingunn Moser (s. 174), idet hun viser til Haraway, er ikke en kraftig nok metafor, fordi den leder oss ikke i andre og uventede retninger. Dette er Søndergaard også inne på fra en litt annen vinkel når hun peker på grenser for dekonstruksjon (Søndergaard 2000:88). Haraways

²³ I dette eksempelet ville forfatteren også gi begrepet et mer presist innhold enn ”innvandrere”. At jeg trekker inn dette eksempelet står for min egen regning.

poeng er å ikke reprodusere de gamle fortellingene, som riktignok også gjør en forskjell, men å skape en annen forskjell²⁴.

Det er (minst) to utfordringer knyttet til dette masterprosjektet.

Den ene er å utfordre rammene for kunnskap på en måte som fører til noe, for meg, mer enn ”mer av gammel kunnskap”.

Den andre er å unngå å reprodusere fortellingen om dualismene ”hvit-innvandrer”, eller ”mann-kvinne” som dikotome, gjensidig utelukkende kategorier, som rommer essensialiserte beretninger og tillagte egenskaper. Det er en utfordring i seg selv å lete opp tause tema. Ved å bryte opp, vri, vende og forstyrre er Haraways intensjon å rokke ved måtene vi framstiller naturen og det menneskelige på, og ved hjelp av metaforer inspirere til å lete etter nye forståelser. Spørsmålet er hele tiden: *Kunne det vært annerledes?*

I oppgaven lager jeg et møte mellom sosialt arbeid og feministiske og postkoloniale feministiske teorier. Jeg ønsker å utfordre et ensidig klassefokus. Dette gjør jeg ved å undersøke hvordan ”kjønn” som kategori kan forstås – på flere en én måte, og hvordan kjønns- og rase/etnisitetsuttrykk kan oppfattes på flere nivå. Å hente inn teorier som ikke er representert, eller i liten grad inngår i sosialt arbeids kunnskapsgrunnlag gir en mulighet for å produsere annerledes kunnskap. Fortellingene sendes gjennom et annerledes teoretisk begrepsapparat, som gjør det mulig å framprovosere brutte linjer, fargespredning og uventede hendelser. Hvordan valg av empiri er gjort, både egen empiri fra et feltarbeid i Sør-Afrika og andres forskning, er ment å skulle legge et grunnlag for at brytninger, kollisjoner og retningsbrudd skal være mulig.

For å få hjelp til å snu og vende på innarbeidede forestillinger og innlærte måter å se verden på, plasserer jeg sosialt arbeid i en global kontekst. Intensjonen med dette grepet er, i tillegg til å plassere faget ”på rett sted”, å sette det inn i en sammenheng det vanligvis ikke (i vestlig faglitteratur) beskrives som å stå i. Spørsmålene som kommer som følge av dette, er bl.a. ikke om, men hvordan ”hvithet” kommer til uttrykk i fagutøvelsen - en ”hvithet” som lett kan bli usynlig når ”hvithet” er ”det naturlige”. I en global sammenheng er ”hvithet” litt mindre ”naturlig”, andre farger er også å se, og svart er ikke nødvendigvis hvithetens motstykke.

²⁴ Jeg vil ta et eksempel fra masterskriveprosessen. Jeg benyttet begrepene marginalisering og ekskludering i oppgavens tittel. Etter hvert som jeg ”brøt løs” på temaet, ble marginalisering erstattet med inkludering. Jeg skrev videre ut fra begreparet inkludering og ekskludering. Neste steg kom da jeg erstattet dem begge med begrepene majorisering og minorisering, som ble stående som dekkende for det jeg ville beskrive. Eksempelet er ment å illustrere en kunnskapsprosess, der (for meg) ny kunnskap ble til ved at gamle forståelsesrammer ble overskredet. Metoden var kanskje en integrasjon av både dekonstruksjon, diffraksjon og veiledning.

2.4.3 Interseksjonalitet som tankeverktøy

Når jeg skal analysere det sammensatte, uten å måtte ty til forenklinger som fordreier virkelighetene; når jeg skal sette dekonstruksjoner og biter av betydninger sammen på nye måter, gjør jeg det innenfor det teoretiske perspektivet interseksjonalitet, og som jeg oppfatter også kan forstås som en metodologi. En interseksjonell tilnærming skal bidra til å belyse hvordan ulike betydninger tillegges de ulike kategoriene i ulike kontekster, hvordan kategoriens betydning skaper hverandre i gjensidige intra-agerende prosesser²⁵, og hvordan de skaper underordning og dominans. En svart kvinne tilhørende middelklassen vil for eksempel ikke framstå som bare ”kvinne”, like lite som hun bare vil framstå som ”svart”, eller som ”middelklassekvinne”. Hun vil framstå som en integrasjon av alle markørene - som noe mer enn summen av hver enkelt. Hvordan hun oppfattes av andre og oppfatter seg selv, vil være avhengig av kontekst. Hvis den svarte middelklassekvinnen er katolsk nonne iført sin nonnedrakt og går inn i en moske i Durban, vil hennes religiøse tro sannsynligvis bli mer framhevet enn hennes hudfarge, kjønn og klassetilhørighet. Likevel vil hun ikke bare være katolsk nonne. Hun vil være kvinne med middelklassetilhørighet også, men betydningene av ”kvinne” og ”middelklasse” inne i moskeen reduseres.

Hvis hun senere befinner seg som foreleser på et universitet, og står foran en forsamling av både hvite og svarte kvinner og menn, noen kvinner bærer burka, andre ikke, enkelte menn går i sid kjortel, andre i bukse og skjorte - vil det være mer uklart hvordan de enkelte markørene står i forhold til hverandre. Kanskje er det hennes posisjon som profesjonell som framheves her. Kanskje mangfoldet forsamlingen representerer ikke gjør henne annerledes gjennom markørene ”kjønn”, ”rase/etnisitet”, ”klasse” eller ”religion”. Dermed presser det seg fram noe annet som markerer hennes forskjellighet. Vi inngår med andre ord i institusjonelle og strukturelle sammenhenger som påvirker våre representasjoner.

2.5 Kunnskaper er lokale

Norske sosialarbeidere befinner seg i en europeisk/angloamerikansk vitenskapstradisjon. Det som produseres av kunnskap fra denne posisjonen kunne lett føre seg ubemerket inn i denne, dersom ikke intensjon nettopp er å forstyrre den vestlige ”tilhørigheten”. Kunnskapen vil like fullt være lokal, i betydningen produsert fra en bestemt posisjon. Det er mulig, og etter min

²⁵ Begrepet intra-agere er ment å tydeliggjøre forståelsen av hvordan kategorier ikke er avgrensede enheter som påvirker hverandre ved å støtte borti hverandre, men at de blander seg ved å ta opp i seg litt av hverandre, og på den måten transformerer betydninger (Lykke 2005:8). Jeg bruker begrepet ”intra-agere” konsekvent, men der andre forfattere siteres eller refereres til, benytter jeg det begrepet forfatterne selv har valgt.

mening nødvendig, å stille seg kritisk til det jeg senere i oppgaven kaller eurosentrismen innen europeisk (norsk) vitenskapstradisjon. Men det vil ikke være mulig å destabilisere den bare ved hjelp av kritiske spørsmålsstillinger. Postkoloniale feministiske teorier bidrar til å sette praksis i kontekst, og å stille spørsmålene: For hvem er kunnskapen gyldig? Fra hvilken posisjon er kunnskapen utviklet? Dette gjelder i forhold til egne representasjoner av kjønn, rase/etnisitet, klasse og seksualitet, men også i forhold til hvilke vitenskapssyn og kunnskapsforståelser en har.

Validitet som mål på gyldig kunnskap har ikke innebygget en vurdering av kontekstuell betydning, sier Sandra Harding (Harding sitert i Hjelde 2006), og viser dermed med hvilken frimodighet vestlig vitenskap allmenngjør sin kunnskapsproduksjon. Dersom vestlig kunnskap har tatt (og har) en hegemonisk posisjon, viser dette hvordan vitenskap, ideologi og politikk er innvevd i hverandre – uten at dette synliggjøres på en eksplisitt måte.

2.6 Fra metateoretisk perspektiv til tema til metode

Metateoretisk perspektiv

Poststrukturalismen utfordrer det vi tar for gitt (Berg et al. 2002:4). Perspektivets fokus er å destabilisere forståelser, i tråd med denne oppgavens intensjon: Å bryte opp det som er blitt (og blir) naturalisert, som ligger implisitt og derfor ikke er tema. Jeg vil nå løfte fram tre andre (av mange) kjennetegn, hentet fra Dorte Marie Søndergaards artikkel ”destabiliserende diskursanalyse: veje ind i poststrukturalistisk inspirert empirisk forskning” (Søndergaard 2000:63-64): idéen om betydnings bevegelse

- idéen om forståelse av dualismer som konstruksjoner
- dekonstruksjonens mål er å undersøke ekskluderingsprosesser

Idéen om betydnings bevegelse er grunnleggende i det poststrukturelle perspektivet. Betydninger refererer seg alltid til noe annet som de henger sammen med. De inngår i kjeder, også benevnt i interseksjonalitetsteori som intraagering (Lykke 2005:8). Selv om vi har en oppfatning av hva ”svart kvinne” betyr, vil nye praksiser og erfaringer – for eksempel fra det å skulle omgås bare svarte, til å begynne å omgås svarte og hvite (som Sør-Afrika har erfaring fra) – endre betydningene av både ”svart kvinne” og ”hvit kvinne”.

Idéen er forståelsen av dualismer, som for eksempel ”kvinne-mann”, ”empiri-teori”, ”emosjonell-rasjonell”, som ikke er objektive speilinger av virkelighet, men konstruksjoner,

er også sentral. Dualismene er virksomme og virkelige i det daglige, men ikke mer virkelige enn at de kan dekonstrueres og overskrides.

Idéen om dekonstruksjonens mål setter forståelsen av kategorier som konstruerte og bevegelige i sammenheng med en hensikt: Å undersøke ekskluderingsprosesser. Ved å operere med dualismer vil ”den ene” (subjektet) alltid bli definert i forhold til ”den andre” (objektet). Idet en fokuserer på objektet, vil det måtte bytte plass med subjektet – det blir selv subjekt, og minorisering og majorisering blir kjeder av hendelser. Søndergaard eksemplifiserer ved å bruke kategorien heteroseksualitet, som eksisterer i tett avhengighet til kategorien homofili (s. 64). Heteroseksualitet får aktørstatus som avgrensende kategori, mens ”homofili” tildeles objektstatus. Derimot kan homofili få subjektstatus i en annen sammenheng, der homofili avgrenses i forhold til kategorien biseksualitet. Poenget her er at subjekt/objektstatus ikke er stabile posisjoner, men vil alltid måtte undersøkes i kontekst.

Tema

De tre momentene jeg har valgt å trekke fram i metaperspektivet, danner en forståelsesramme som korresponderer med masterprosjektets tema, slik jeg ser det. Med sitt fokus på undersøkelse av ekskluderingsprosesser, inviterer det poststrukturelle perspektivet til å rette oppmerksomheten mot hvordan majorisering og minorisering skjer, og til å dekonstruere og destabilisere betydninger som tas for gitt. Dette skulle danne en basis for, og gi inspirasjon til, å utfordre det sosiale arbeidets endringspotensial i frigjørende retning.

Oppgavens omdreiningspunkt er majorisering og minorisering, prosesser der betydninger dannes og tillegges dikotome kategorier som ”kvinne-mann”, ”hvit”-”svart”, ”normal”-avviker”, og som forstås som bevegelige og kontekstuelle størrelser. Det grunnleggende perspektivet leverer de første bestemmelsene og avgrensninger av fenomenet, hevder Søndergaard, og er også bestemmende for hvilke temaer det er mulig å få øye på (Søndergaard 2006:52). Med en forståelse av kategorier som fikserte og statiske vil det være vanskelig å belyse temaet mitt, og det er rimelig å anta at temaet ikke ville blitt oppdaget eller ansett som interessant.

Metodologi

Jeg velger en avgrensning av ”fenomen” å undersøke i samråd med det interseksjonelle perspektivet, forstått som metodologi i denne sammenhengen. Det interseksjonelle

perspektivet følger opp poststrukturalismens oppfatning av kategorier som flytende og dynamiske, og setter fokus på hvordan betydninger av fenomener skapes, opprettholdes og endres.

I feministisk og feministisk postkolonial teori har jeg både funnet forståelser av kjønn og rase/etnisitet som kommuniserer med valg av metaperspektiv og metodologi. Dermed har jeg funnet både en metodologi, et teoritilfang, et perspektiv og et metaperspektiv som kommuniserer godt når jeg er på leting etter nye måter å forstå majorisering og minorisering.

Metode(r)

Det avstedkom en litt større leteaksjon å finne analysemetode(r), redskap som passer til jobben jeg skal gjøre.. I det interseksjonelle perspektiv har jeg ikke funnet noen entydig metodisk tilnærming, noe jeg vil komme tilbake til. Når jeg endte opp med dekonstruksjon, kanskje mer som en intensjon enn et konkret verktøy, diffraksjon som en styrende metafor og inspirator for å sprengre grenser og åpne opp en for noe nytt, og interseksjonalitet, nå forstått som et tankeverktøy, har jeg funnet angrepsmåter som inspirerer meg til å gå bakenfor, innunder og tvers igjennom de fenomenene jeg skal begripe hvordan påvirker hverandre slik at noen mennesker i en gitt situasjon til en gitt tid befinner seg i majoritet mens andre minoriseres.

2.7 Oppsummering

Med utgangspunkt i å tydeliggjøre oppgavens fokus på spørsmål om ”hvordan” og ved å ta med et en liten historie om annerledeshet, har jeg redegjort for hvordan jeg har gått fram i forskningsprosessen. Dataene har utspring i to kilder. Den ene er tekstanalyse av andres teori og empiri, og det jeg kaller bruk av andres tanker. Den andre kilden refererer til et feltarbeid jeg gjorde i Durban i Sør-Afrika høsten 2006.

Jeg har vist hvordan jeg har valgt metaperspektiv, metodologi, analyseredskap og metoder, og argumentert for deres innbyrdes evne til å kommunisere med hverandre og med tema for oppgaven. Underveis har jeg gjort noen refleksjoner over temaene språk, forskningsetikk, håndtering av nærhet og avstand, og kontekstuell kunnskap.

3.0 Fra det partikulære til helhet - om interseksjonalitet

3.1 Innledning

Leslie McCall hevder at interseksjonalitet er det viktigste bidraget som hittil er kommet fra kjønnsvitenskapen (McCall 2005:31). Dette bidrar til at møtet med det interseksjonelle perspektiv skjer med forventninger.

Hva er det interseksjonelle perspektivet, og hvordan trekker jeg det inn i en oppgave som handler om ”kjønn” og ”rase/etnisitet” i sosialt arbeid? Om ulike innfallsvinkler til anvendelse, sier Ann Phoenix:

”There are (...) different points of entry into feminist intersectional analyses with, for example, some start from critical ”race” theory and concern with racisms; some starting from analyses of social class and others starting from a focus on sexuality. In addition, there are sometimes contradictions between analyses of intersections from different academic disciplines” (Phoenix 2005:22).

Som jeg har pekt på tidligere, er kategorien ”klasse” det sosiale arbeidets innfallsvinkel i møte med brukernes sammensatte, problematiske og foranderlige hverdag. Hvordan skal vi, som døråpnere for tiltak og ressurser – tiltak som kan gjøre folks hverdag bedre – forstå hvordan komplekse prosesser henger sammen, slik at det vi foretar oss i relasjonene til brukerne blir til det beste? Har interseksjonalitet som overordnet tenkning bidrag å komme med i utforskning av komplekse virkeligheter, idet flere kategorier, som ”kjønn” og ”rase/etnisitet”, introduseres som utgangspunkt for analyser – samtidig? Representerer perspektivet bidrag for å identifisere og destabilisere undertrykkende yrkespraksiser?

3.1.1 Kapittelguide

Jeg begynner med en innledende presentasjon av interseksjonalitet som begrep, der jeg presenterer ulike forskeres forståelser av det interseksjonelle perspektivet og måter å anvende det på. Jeg referer noen eksempler både fra norsk og sørafrikansk kontekst som illustrasjon på kategorisering, der jeg gjør noen refleksjoner over hva som skjer i prosessene når kategorisering skjer.

Deretter redegjør jeg for kategorier og dikotomisering knyttet til betydningsdannelse, for så å vise hvordan betydninger endres i dynamiske prosesser, som får følger for menneskers

posisjon i majoritet og minoritet. Her trekker jeg inn eksempler fra sosialt arbeid, feltarbeidobservasjoner og intervjuer jeg foretok i Durban. I siste del av kapittelet går jeg nærmere inn på ulike måter å forholde seg til kategorier på innenfor det interseksjonelle perspektivet. Denne redegjørelsen bygger på teoretikeren Leslie McCalls artikkel om antikategorisk-, intrakategorisk- og interkategorisk kompleksitet. Jeg avslutter med å bringe inn en annen forståelse av det interseksjonelle perspektivet og gjør noen betraktninger relatert til sosialt arbeid.

3.1.2 Om det komplekse og betydningsdannelse

Interseksjonalitet beskrives i litteraturen både som et perspektiv, et forskningsparadigme, en teori og en metodologi (de los Reyes et al. 2005, Phoenix 2006, Lykke 2005, Crenshaw 2006, McCall 2005). Begrepet er en del av den feministiske og feministisk postkoloniale teoribyggingen, der det videreutvikles kontinuerlig i diskusjoner mellom og i ulike feministiske miljø, bl.a. det skandinaviske. I dette kapittelet hentes innspill både fra det skandinaviske og fra andre feministiske og feministiske postkoloniale miljø.

Interseksjonalitet handler om analyser av hva som skjer i prosessen når betydninger dannes og settes sammen, og om hvordan ulikhet skapes i disse prosessene. Det har altså med dominans og underordning å gjøre. Patricia Hill Collins forstår interseksjonalitet som en analyse av hvordan ulike dominanssystem forsterker, svekker og interagerer med hverandre på ulike analytiske nivå – strukturelt, institusjonelt og i hverdagen (Collins sitert i Mulinari et al. 2003:16).

Rikke Andreassen, som er en del av den nordiske diskusjonen, sier det slik:

”Interseksjonalitet dekker ikke alene det forhold, at kategorier mødes og krydses, men netop det forhold at der i mødet mellom kategoriene oppstår betydninger” (Andreassen 2006:94).

Men det er også noe mer i det interseksjonelle perspektivet, slik jeg velger å tolke det. Diana Mulinari og Paulina de los Reyes presenterer det blant annet slik²⁶:

²⁶ Disse to forfatterne representerer en av flere ”retninger” i interseksjonalitetsdiskursen. Begge har bidratt i utvikling av feministisk postkolonial teori. Viser her til boka ”Interseksjonalitet Kritiska reflektioner över (o)jämnlikhetens landskap, som gir en innføring i hvordan forfatterne forstår og bruker perspektivet.

”Et interseksjonelt perspektiv ställer frågor om hur makt och ojämnlighet vävs inn i uppfattningen om vithet, mannlighet, könstillhörighet, klasstillhörighet med mer, genom ett ständig (åter)skapande av nya markörer som gör skillnaden mellan ”vi” och ”dem” till sociala koder”. (de los Reyes et al. 2005:9).

Det interseksjonelle perspektivet framholdes av forfatterne som et teoretisk perspektiv, som synliggjør hvordan historiske og situasjonsbestemte maktrelasjoner skapes i og gjennom samvirkningen mellom faktorene ”kjønn”, ”rase/etnisitet” og ”klasse”.

Hvilke(n) dimensjon(er) er til enhver tid viktigst å se fra? Denne diskusjonen har gått lenge i feministiske og feministiske postkoloniale miljø. Vestlig feministisk teori har hatt fokus på patriarkatets undertrykkende virkning på kvinners situasjon. Postkoloniale teorier har utfordret forståelser av undertrykkelse, der *en* faktor – patriarkatet – anses som den viktigste, mens feministiske marxister har hevdet ”klasse” som helt sentral (Dominelli et al. 1987). Det interseksjonelle perspektivet utfordrer slike hierarkier. Det er nødvendig å erkjenne og teoretisere interseksjoner mellom patriarkatet og andre former for strukturelle og institusjonelle former for undertrykkelse, sier Mulinari m.fl. (Mulinari et al. 2003:13). Jeg viser også til kapittel 4 der jeg kommer inn på hierarkiet av majoriserende og minoriserende faktorer fra en annen vinkel.

I teoribyggingen om interseksjonalitet diskuteres begrepets anvendelsesområder, hvordan en går fram i interseksjonelle analyser og hvilke styrker og svakheter perspektivet kan tenkes å ha. Det har lenge blitt kritisert for ikke å ha noen metode (Phoenix 2006:26). Anne Phoenix hevder at kritikken er noe utdatert, i og med at ulike metodologiske praksiser etter hvert innlemmer og anvender interseksjonalitet. Hennes oppfatning er (hun henviser til Bavkje Prins her), at det interseksjonelle perspektivet kan assosieres med et vidt spekter av tilnærminger. Det holdes fram som en styrke å ikke lukke perspektivet gjennom snevre avgrensninger. Dette er mulig å unngå, idet perspektivets hovedfokus er rettet mot ontologi som forbinder interseksjonalitet med ulike metodologier. I en artikkel viser Leslie McCall hvordan det innenfor interseksjonell tenkning finnes et spenn av framgangsmåter (McCall 2005). Noen av dem presenteres inngående i p. 3.4.1 og 3.4.2.

Det ser ut til at feminismen foreløpig er alene om å anvende interseksjoner som analysekategori (McCall 2005:31). Paulina de los Reyes og Diana Mulinari etterlyser dialog

over faggrenser for å oppnå en dypere forståelse av hvilke former for dominans som gjør seg gjeldende i den postkoloniale verden (de los Reyes et al. 2005:123). I det tverrfaglige ligger muligheter for å tenke annerledes om det kjente. Det kan lede videre til spørsmål som destabiliserer det som tas for gitt. Kan (markerte) faggrenser, sett fra et konstruktivistisk og interseksjonelt ståsted, hindre tiltang til ”forstyrrelser” av naturaliserte ”sannheter”, der tverrfaglige diskusjoner kunne bidratt til frigjørende praksiser? Kanskje det interseksjonelle perspektivet kan være veiviser ut av feltet sosialt arbeids teoretiske sjargong?

Kritiske teories levetid

Nina Lykke antyder at interseksjonalitet kan få en midlertidig funksjon som kritisk begrep, idet hun viser til Donna Haraways kyborg²⁷. Som opposisjonell gestalt hadde den kort levetid, men ble ikke forkastet. Den har i følge Haraway en dobbelthet i seg: Den er både konvensjonell og den har et kritisk potensial. Kanskje vil dette også hende med det interseksjonelle perspektivet, sier Lykke, som opprettholder perspektivet enn så lenge, som anvendbart i kritisk feministisk teoribygging (Lykke 2005:9).

I det følgende skal jeg se nærmere på konstruksjon av kategorier. Jeg vil åpne med refleksjoner rundt normalitet, avvik og stigma.

3.2 ”Normalitet” og ”avvik” i bevegelse

Majorisering og minorisering har å gjøre med et grunntema i sosialt arbeid: normalitet-avvik. Er en definert *ut* av en eller annen grunn, regnes en ikke med. Hva er det som er galt med meg, er spørsmålet som stilles. Fokuset rettes uvilkarlig mot den som skiller seg ut.

To små barn kom samtidig til Norge som flyktninger, sammen med sine foreldre. Det ene barnet hadde foreldre som ville at datteren skulle lære om det landet hun flyktet fra. Hun skulle bli like flink i persisk som i norsk, og lære å kjenne sin persiske kulturarv. Det andre barnet, en litt eldre gutt, ville helst glemme landet sitt og språket. Det hjalp ikke hva foreldrene hans sa, han kjøpte seg blå kontaktlinser og tok navnet Petter. Jenta ble ”sett” på grunn av sin forskjellighet, gutten for sitt forsøk på å bli lik. Begge ble regnet med i sine respektive miljø. De to valgte to ulike strategier, mens deres ønske var det sammen: å være innenfor.

²⁷ Nina Lykke tilhører det nordiske feministiske miljøet

Interseksjonelle analyser, sier Dorthe Staunæs, må følges av en majoritetsinkluderende tilgang der det ikke bare forskes i minoritetene, men der også majoriteten, og forholdet mellom den første og den andre²⁸, settes under lupen (Staunæs 2004:65).

Den normen Petter oppdaget var ”blå øyne”, en norm resten av klassen hans kanskje ikke hadde lagt merke til. Ikke før Petter byttet sine brune ut med blå.

Normalitetsstandarder er kontekstavhengig. De forandrer seg, utfordres og iverksettes (Hylland Eriksen et al. 2006:11). Å forstå kompleksiteten i prosessene som går mellom majorisering og minorisering er vanskelig. Samtidig som forskjellighet i noen sammenhenger oppfattes som et ideal, skjer en ensretting i andre sammenhenger.

Durban 2006:

Etter en dag med inntak, vi hadde snakket med åtte brukere, spør sosialarbeideren jeg følger: ”Do you recognise the differences?” Han sikter til at vi i løpet av dag har møtt zuluer, indere, hvite, muslimer, kristne.

Når jeg i ettertid, reflekterer over dette, kan jeg se at utsagnet kan forstås på to måter: Enten som kategoriserende, oppsplittende og inndelende – fokus på forskjellene – annerledesheter, som kan føre til utstøtelse og undertrykking. Eller, det kan beskrives som en kontekstualisering min kollega gjør i møtet med hver enkelt bruker, for å kunne forstå brukeren så langt det er mulig, på tvers av kontekst.

Fra dagboka, skrevet ned samme kveld, har jeg valgt tolkning:

”Jeg la vekt på å ikke notere ned hudfarge og religion ved inntaket i dag. Jeg befinner meg jo i landet der skiller er opphevet ved lov, en fantastisk prosess jeg beundrer og har dyp respekt for. I tillegg er jeg opptatt av hvordan kategoriseringene vi gjør og skillene vi lager, ”oss” – ”dem”, virker segregerende og hierarkiserende, og som resultat av dette vil jeg ikke fokusere på disse forskjellene”.

²⁸ Staunæs bruker begrepene ”den første”-”den andre”, som er en del av det poststrukturelle metaperspektivets begrepsapparat, som jeg i oppgaven blant annet betegner som ”vi”-”de andre”. Søndergaard knytter begrepet det ”andet” til dekonstruksjon av betydninger: ”Dekonstruksjonen har nettop som mål at undersøge denne ekskluderingsproses, at søge det ”andet” og den ”andetgørelsesproses”, hvoriggennem det ”andet” konstrueres” (Søndergaard 2000:64).

For min kollega var registrering av forskjellene en selvfølge – for å forstå, noe han presiserte da jeg spurte ham senere. Ved nærmere refleksjoner over dilemmaet dette eksempelet illustrerer, kan det standpunktet jeg tok problematiseres, noe jeg kommer tilbake til ved flere anledninger.

Margaret forteller om identiteter i endring, og om identiteter som lever tett ved siden av hverandre uten å kommunisere særlig konstruktivt. Hun er sosialarbeider og jobber med unge lovbrytere. Det er viktig å finne ut ”who you are”, sier hun til ungdommen, og fortsetter: Du sier du vil dra til Amerika, du vil være unik? Der vil du ikke skille deg ut - mange ser ut som deg, og de vil spørre ”hvem er du”, og trekke uinteressert på skuldrene. Du trenger å tenke at du skal bli unik her – du lever som hvit, men du er ikke hvit – du må finne ut ”who you are”.

I sosialt arbeid settes fokus ofte på avgrensede grupper av mennesker: barnevernsmødre, prostituerte, langtidsledige. Velferdsstaten representerer et finmasket nett av stønader og hjelpeordninger som bygger på et like finmasket ”nett” av kategorier brukere. Som yrkesutøvere tildeler vi mennesker merkelapper som setter an tonen, de signaliserer ofte negative identiteter. Ved å konstruere kategorien ”barnevernmødre”, er det samtidig laget et bilde av barnevernmødre som innbyrdes like. Dette legger grunnlag for å tillegge medlemmene av gruppen noen egenskaper: barnevernmødre ”er”... Vi har altså havnet i et paradoks: Fokus på en spesiell gruppe bidrar både til synliggjøring, for eksempel i en rettighetsdiskurs²⁹, og det bidrar til essensialisering og stigmatisering, med vekt på ulikhet.

I deler av feministisk og feministisk postkolonial teori er identitet et begrep som blir sentralt i denne sammenheng³⁰. Hvilke identiteter skapes når ”vi” tillegger ”dem” betydning, og hvordan får det konsekvenser for ”dem” (og for ”oss”)? Kategoriseringen fører i seg selv til

²⁹ Et eksempel på rettighetsdiskurs knyttet til kategorien ”barnevernmødre”, er hvordan fokuset på barnets behov for styrket rettsvern i omsorgsovertakelser førte til opprettelse av fylkesnemndene for sosiale saker, der barnets foreldre (hvis begge er part i saken) har egen advokat.

³⁰ Jeg kommer ikke til å behandle identitetsbegrepet inngående i oppgaven, men bare tilføy her at identitetsbegrepet er omdiskutert i feministisk teoribygging. Identitet oppfattes ofte som en kjerne i subjektet, noe man ”er”, en tenkning som bryter med poststrukturalistisk forståelse av flytende kategorier (Berg et al. 1998:5). Slik jeg bruker begrepet her, plasserer jeg ”identitet” i en kontekstuell ramme, som illustrerer hvordan identiteter får ulike betydninger avhengig av kontekst. En annen problematisk side ved identitetsdiskursen er hvordan fokuset på tilhørighet til en gruppe, eks. innvandrere, fører til utvisking av forskjeller innad i gruppen, mens utvisking av identitet gjør det vanskelig å mobilisere i forhold til underprivilegerte grupper. Diana Mulinari og Paulina de los Reyes peker i tillegg på faren ved å gjøre sosial underordning om til gruppeidentitet, noe som gjør politisk mobilisering vanskelig – det vil aldri finnes en felles grunn til underordningen, hevder de (de los Reyes et al. 2005:52).

at forskjeller innad i gruppen usynliggjøres. Kimberlé W. Crenshaw, en kritiker av identitespolitikken, sier:

”The problem with identity politics is not that it fails to transcend difference, as some critics charge, but rather the opposite – that it frequently conflates or ignores intra group differences” (Crenshaw 2006: 8).

Opplevelsen av å tilhøre en kategori, for eksempel ”barnevernmor” vil variere innenfor gruppen – avhengig av andre samvirkende faktorer, både individuelle, institusjonelle og strukturelle.

Med dette innspillet vil jeg gå over til å se nærmere på hvordan flere ulike faktorer virker sammen – og samtidig – når majoriserende og minoriserende prosesser utspiller seg.

3.3 Om å demontere, snu opp ned og sette sammen annerledes

I kapittel 2 redegjorde jeg for hvordan jeg tar i bruk et verktøy – diffraksjon – for å unngå å reprodusere gamle ”sannheter,” for å riste løs på naturaliserte oppfatninger og på den måten utvikle nye forståelser. Det alltid tilbakevendende spørsmålet er: Hvordan kunne det vært annerledes?

3.3.1 Om kategorier og dikotomier

Jeg vil med bakgrunn i det jeg innledningsvis har sagt om kategorisering og de foranstående eksemplene gå inn i feministisk teoris tenkning og kritikk av rendyrkede, dikotome kategorier som analyseredskap.

Dette handler om to ting:

For det første stilles det spørsmål ved hvordan en i kunnskapsproduksjon forstår kategorier som gjensidig utelukkende, som for eksempel ”mann-kvinne”, ”normal-avviker”, ”overgriper-offer”, ”nærhet-avstand”. Vi mister muligheten for en skala, glidende overganger, som gir et bedre bilde av virkeligheter enn forestillinger om ”enten-eller”. Dersom vi ikke behandler kategorier som helt fristilte og uavhengige av hverandre, må vi ta stilling til hvordan de henger sammen, og hvordan de konstruerer hverandre. Det er altså slik at vi ikke kan legge sammen frittstående kategorier og tro at vi dermed får uttrykt en virkelighet.

For det andre, og det er poeng nummer to: Vi setter sammen kategorier på ulikt vis. Det finnes ikke *en* "fasit", men mange. I denne prosessen skapes ulikhet. Feministisk teori stiller spørsmål ved det Nina Lykke kaller "fixerade metodologiska verktyg" (Lykke 2005:12). Hun holder fram feministisk teoris bidrag, som inntar en kritisk holdning til statiske forståelser, og som ser kunnskapsutvikling som en prosess i en dynamisk diskurs der en forhandler om et meningsinnhold. Videre har hun et poeng når hun peker på hvordan kategorier og deres innbyrdes sammenhenger og innebygde hierarkier "har konstruerats som faste, biologisk och/ eller kulturellt essentialistisk grundade gjennom att olika hegemoniska diskurser har intra-agerat" (s. 12). Hun peker videre på hvordan disse diskursene har bidradd til å normalisere, naturalisere og institusjonalisere bestemte hierarkier, sosial inkludering/utestengning, og i dette anvendt kategoriene som maktmiddel.

Relevant for sosialt arbeid er hvilke betydninger som tillegges kategoriene "normalitet-avvik", og hvordan de håndteres av sosialarbeidere i sine institusjonelle sammenhenger, på et sosialkontor – for eksempel i arbeidet med rusbelastede menn som skal rehabiliteres tilbake i arbeidslivet. Hvilke verdier opphøyes til normative retningslinjer i en slik sammenheng? Hvilken rolle spiller velferdsstaten som aktør, med sine definerte virkemidler, og som baserer sin bistand på strengt definerte kategorier? Hvordan handler sosialarbeideren og hvordan begrunner hun eller han sin praksis, som representant for den delen av velferdssystemet som yter tjenester på grunnlag av faglig skjønn? Hvilke betydninger, eksplisitt og implisitt, gis "kjønn" i det sosiale arbeidet? Vil det å tilhøre en egen kategori – for eksempel kvinner – få konsekvenser for vår faglige virksomhet, ikke i egenskap av at vi er kvinner, men i egenskap av hvilken betydning det tillegges å tilhøre kategorien "kvinne"? Hvilken diskurs plasserer "klasse", "kjønn" og "rase/etnisitet" i et hierarki der "kjønn" blir usynlig? Dette vil jeg komme tilbake til i kapittel 4.

På samme måte er "flyktninger- og innvandrere", "rusbelastet mann" eller "barnevernmor" plassert i kategorier som tillegges et meningsinnhold. Det er i denne prosessen at makt utspiller seg. Diskursen handler om, som det feministiske prosjektet erkjenner, og som sosialt arbeid kanskje enda tydeligere kunne profilere: Den handler om politikk, etikk og vitenskap – i intra-aksjon.

3.3.2 Hvordan forstå kategoriers påvirkning på hverandre?

I litteraturen benyttes betegnelsene ”å interagere” og ”å intra-agere” når forholdet mellom kategorier og deres påvirkning på hverandre beskrives. Nina Lykke finner en additativ forståelse av interseksjonalitet problematisk. Addisjon gir ikke et adekvat bilde av det som skjer når kategorier virker sammen, hevder hun. I beskrivelsen av en bruker som ”arbeidsløs innvandrerkvinn”, vil denne personen ikke framstå som summen av kategoriene ”kvinne”, ”innvandrer”, ”fattig”. Både strukturelle og institusjonelle faktorer omgir brukeren og hennes relasjon til sosialarbeideren. Faktaene ikke bare beveger disse tre kategoriene horisontalt og vertikalt, men de transformerer og omdanner deres betydning, slik at ingen av kategoriene kan forstås uavhengig av de andre. Det er med andre ord ikke mulig å skille ut ”arbeidsløs” og tillegge kategorien en mening, uten å samtidig forholde seg til meningsinnholdet i ”kvinne” og ”innvandrer”. En annen måte å si dette på er at kategorier flyter, de gis betydning avhengig av kontekst.

Hvis jeg ved en tilfeldighet skulle møte den samme kvinnen i hennes hjemland før migrasjonen, la oss si at hun selger meg et brød på markedet der jeg er hennes kunde, vil jeg fremdeles møte en kvinne. Men hvilken betydning jeg ville gi ”kvinne” nå, vil være preget av sammenhengen jeg ser henne i, og i hvilken relasjon hun og jeg inngår. Som et apropos til identitetsdiskursen, er det ikke vanskelig å se hvordan personen i eksempelet ville tillegge seg selv, og bli tilskrevet, ulike identiteter i de to skisserte kontekstene. Et spørsmål kan være: I hvilken grad er det fruktbart å fokusere på identitetskonstruksjoner? Hvordan kunne identitet som begrep forstås, slik at det ikke bidrar til en egenskapstenkning som låser mennesker fast i definerte posisjoner, mer enn å åpne opp for muligheter?

Additativ interseksjonalitet, som hevder å kunne skille ut *en* av mange kategorier i en analyse, og som også hevder å kunne frikople disse fra de maktordninger som skaper kategoriernes innhold, vil distansere seg fra den forståelsen jeg hittil har lagt til grunn (Lykke 2005:9). Lykke siterer Kimberlé W. Crenshaw, som formulerer kritikken mot å forstå kategorier som atskilte strukturer slik (oversatt av Lykke):

”Feminismens ansträngningar att göra kvinnors erfarenheter politiska och antirasismens ansträngningar att göra färgade människors erfarenheter politiska har ofta fortgått som om de frågor och de erfarenheter som varje individ uppvisar utspelar sig i ömsesidigt exklusiva tårrenger. Även om rasism och sexism ofta korsar varandra i människors verkliga liv, gör de sällan det i feministisk och antirasistisk praktik. När man inom dessa praktiker sedan lägger fram identiteter som ”kvinna” eller ”färgad person” som et antingen/eller-påstående,

förvisas färgade kvinnors identiteter til en plats som inte kan ges röst”(Crenshaw sitert i Lykke 2005: 9-10).

Med dette eksempelet illustrerer hun, i tillegg til hvordan kategorier transformerer hverandre, hvordan eksklusjon av den fargede kvinnens kvinneidentitet fører til undertrykkelse som følge av en enten/eller-tenkning der kategoriens betydning fikseres.

Jeg vil illustrere dette ved å se nærmere på kategoriene ”barnevernmor” i relasjon til ”sosialarbeideren”. Konstruksjonen av ”barnevernmor” som kategori tydeliggjør for det første hvilken posisjon kvinnen tildeles. Det er posisjonen ”mor” som er i fokus, og ikke bare det, men det er hennes moderskap som ”dårlig mor” som tydeliggjøres³¹. ”Dårlig mor” møter altså sosialarbeideren i posisjonen ”profesjonell”. Dikotomien ”dårlig mor-profesjonell” er dermed etablert. Dette tydeliggjør et hierarki: ”dominert-dominant”.

Hvilke kategorier er det som ikke blir synlige i dette eksempelet?

For det første nøytraliseres sosialarbeiderens eventuelle relasjoner til barn (er hun/han mor/far?). Sosialarbeiderens egne personlige erfaringer i mors-/farsrollen er irrelevante, dersom sosialarbeidere, med eller uten foreldreerfaring, ikke selv velger å trekke dem inn.

For det andre forsvinner sosialarbeiderens kjønn (selv om jeg antar at det ikke er irrelevant i denne settingen).

For det tredje blir ”barnevernmoren” fratatt posisjonen ”kvinne”. Dermed forsvinner eventuelle ressurser hos ”barnevernmoren” som ”kvinne”. Slik forsterkes og vedlikeholdes ulikhetene i relasjonen ”sosialarbeider-barnevernmor”. En kan også spørre seg hvor kategorien ”menneske” blir av, uten dermed å antyde en forståelse av mennesket som noe universelt og kontekstløst. Eksempelet illustrerer hvordan ”mennesket” i en gitt kontekst fragmenteres, noe som kan virke inn på hvilke løsninger som velges i en aktuell barnevernsak.

Durban september 2006:

Jeg er på besøk i en barnehage. Min kollega skal sjekke forholdene der, om det statlige tilskuddet kommer barna til gode. Hun spør etter oppmøtelistene der barnas navn, alder og ”rase” står oppført. Jeg spør hviskende min kollega hvorfor barnas ”rase” blir registrert. Jeg tenkte at kanskje ”rase” etter apartheidsystemets opphør ikke lenger heftet ved folk, jeg

³¹ Jeg setter dette litt på spissen her, men som tidligere barnevernarbeider vil jeg hevde at mange ”barnevernmødre” vil dele denne beskrivelsen. Stigmaeffekten er stor i barnevernfeltet.

hvisker fordi "rase" kanskje nå er et sensitivt ord. Jeg får vite at det er for å sikre at svarte barn får tilgang på barnehageplass. En er vant til "rase" som kategori i de fleste registre, også etter apartheid. De svarte har over lang tid vært ekskludert – nærmest dehumanisert – inndeling i "raser" er nå begrunnet som et ledd i en frigjøringsprosess.

I et intervju med en professor i sosialt arbeid ved Universitetet i KwaZulu-Natal refererer jeg til denne hendelsen. Hun reflekterer over det rasistiske språket, hvordan ulike grupper mennesker over tid har fått sin identitet knyttet til hudfarge. Etter apartheid kan du nå se hvite som tigger på gata, sier hun. Dette vekker medlidenhet, og folk vil gi til disse. Svarte tiggere vekker andre assosiasjoner, vi er så vant til dem. Poenget er, sier hun videre, at vi ikke tenker over hvorfor vi handler slik. Hvor lenge skal vi bruke rasekategoriene, spør jeg. Min informant overtar spørsmålsstillingene: Kommer det et vendepunkt der vi kan slutte å dele inn? Hvis det gjør det, hvordan skulle det være mulig å bruke kategorier uten å skape og vedlikeholde urettferdighetene?

Etter en samtale med en kollega noen dager senere noterer jeg:

"Men kategoriseringen er farlig, Lolitha (indisk-sørafrikaner) har ikke tilgang til universitetet, sier hun – der prioriterer de svarte nå. Hun sukker: Før var jeg ikke hvit nok, nå er jeg ikke svart nok".

3.4 Kategorier som analyseverktøy-ulike syn

I studier av sammenhenger – interseksjoner – finnes ulike holdninger til nytten av å kategorisere knyttet til forståelsen om at selve prosessen skaper forskjeller mellom mennesker (McCall 2005:32 og 35). McCall refererer til det hun beskriver som tre ulike tilnærminger i studier av interseksjoner i komplekse sosiale relasjoner. De representerer vidt forskjellige metodologier³² og knyttes til ulike epistemologiske rammeverk. De skiller seg fra hverandre i hvilket syn de har på kategorier og hvordan de anvendes i interseksjonelle analyser.

Denne framstillingen er basert på McCalls artikkel "Interseksjonalitetens kompleksitet" (McCall 2005)³³. McCall sier om sitt forhold til feministisk teori:

"Jag behandlar feminitisk teori som jag skulle ha behandlat vilken annan samhällsteori som helst och bedömer den efter hur adekvat den etterger det sociala livet" (s. 45).

³² Med metodologi mener McCall "en samling koherenta tankar om den filosofi og de metoder och data som ligger bakom forskningsprocessen och kunnskapsproduktionen" (s. 33).

³³ Jeg oppgir sidetall der jeg siterer henne, for øvrig referer jeg ikke flere ganger til denne kilden.

Epistemologisk representerer hun det hun kaller den kritiske realismen, som hun hevder matcher hennes egen forskning basert på interkategorisk kompleksitet best. Jeg går ikke nærmere inn på hva den står for her, men tar med at den plasserer seg utenfor de feministiske epistemologiske tilknytningene (postmoderne epistemologier, standpunkt epistemologi og empirismen). Den representerer noe midt i mellom postmodernismen og positivismen.

Jeg vil nå kort presentere de tre tilnærmingene, med spesiell vekt på den siste, interkategorisk kompleksitet. Jeg velger å gi den plass fordi den, slik jeg ser det, spiller inn noen andre poeng enn det jeg ellers har lagt vekt på å få fram i denne oppgaven.

3.4.1 Antikategorisk og intrakategorisk kompleksitet

En tilnærming kalles antikategorisk kompleksitet. Den forkaster kategorier som analyseenhet helt og holdent, i tråd med postmodernistisk kritikk av kategorisering (s.34). Det sosiale livet anses som umulig å redusere – alle forsøk på å bestemme en kategoris betydning som noe fast og avgrenset anses som en overforenklet omskriving som skaper forskjeller.

Den andre tilnærmingen, intrakategorisk kompleksitet, problematiserer kategorisering, men går ikke så langt som til å avvise kategorier. Her er fokuset en kritisk undersøkelse av de prosessene som foregår i konstruksjon av kategorier, der grenser skapes og defineres, mens en samtidig oppfatter kategorier som stabile og varige relasjoner i en gitt situasjon. Tilnærmingen brukes ofte på spesifikke sosiale grupper, mennesker som representerer overskridelse av grenser for de tradisjonelt konstruerte gruppene, og der hensikten er å få fram kompleksiteten i levd liv.

Det har vært en tendens til å blande sammen antikategorisk kompleksitet og intrakategorisk kompleksitet, hevder McCall. Den antikategoriske kompleksitetens metodologi ble utviklet på 1980-tallet, da både feminister, poststrukturalister og antirasister gikk til angrep på de moderne analysekategorienes gyldighet. Fordi det oppsto noen felles holdninger i begge tilnærmingene, for eksempel at kategorier er konstruert, og at det ikke går an å beskrive mangfoldet av identiteter og erfaringer i lys av en hovedkategori, for eksempel kjønn, ble bidrag fra begge tilnærmingene assosiert med motsatt metodologi. Dekonstruksjon av en hovedkategori ble ansett av begge som helt sentralt for å kunne dekonstruere ulikhet. Å

dekonstruere de normative antagelsene som ble forbundet med "rase", "kjønn", "klasse" og "seksualitet" ble oppfattet som vesentlig for å gjøre det mulig å få til en samfunnsendring. Ved å bryte opp det normative hegemoniet skulle det være mulig å få til en politikk som la til rette for komplekse og mindre ekskluderende hverdager for folk. Slik ble kategoriene "kjønn" og "klasse" utfordret ved at de ble delt opp i et utall enheter, også biologisk kjønn. Begrepet "identitet", som er uløselig knyttet til kategorier, ble også forkastet.

Oppsummert kan vi da hevde, i tråd med den antikategoriske kompleksitet, at kategoriers funksjon er å avgrense, noe som innebærer utestengning, og som igjen vil fremme ulikhet mellom mennesker.

Før jeg presenterer den interkategoriske kompleksitet, skal jeg gå litt mer inn på intrakategorisk kompleksitet, i og med at det var med denne forståelsen at interessen for det interseksjonelle perspektivet ble vakt. Den kjønns-og "rase"-baserte forskningen ble kritisert for ikke å favne svarte kvinners erfaringer. Å legge sammen eksisterende forskning på kjønn og "rase" førte ikke noen steder, da "kvinner" innebar hvite kvinner og "rase" dreide seg om svarte menn. L. McCall trekker fram narrative essays, som var det som kom til å definere interseksjonalitetsfeltet. I narrativer er det hovedfokus på en person som "representerer" en gruppe, og som er definert ut av hovedgruppa, for eksempel lesbisk kvinne. Kompleksiteten håndteres gjennom å analysere en sosial posisjon, her lesbiske kvinner, der en dimensjon av hver kategori virker sammen (for eksempel lesbisk hvit kvinne fra arbeiderklassen), i stedet for å la alle dimensjonene av alle kategorier samvirke. På denne måten er det ikke dimensjoner innen en og samme kategori som er analysens anliggende, men analysen går tvers gjennom alle kategoriene. Den hvite, lesbiske kvinnen fra arbeiderklassen representerer aldri mer enn en dimensjon i hver av kategoriene "rase", "seksualitet", "kjønn" og "klasse" i intrakategoriske analyser.

Den antikategoriske og den intrakategoriske kompleksiteten er i følge McCall de to metodologiske hovedretningene som har vært ledende innen studiet av interseksjoner. Jeg skal nå presentere den tredje tilnærmingen.

3.4.2 Interkategorisk kompleksitet

McCall hevder å se en utvikling der kvinneforskningen har blitt mer fragmentarisk og mindre tverrfaglig enn flerfaglig med årene. Med dette for øyet løfter hun fram den interkategoriske tilnærmingen som et bidrag til å redusere den fragmentariske tendensen.

Den tredje vei, som McCall kaller den interkategoriske, plasserer seg mellom det å avvise kategorisering og det å bruke kategorier i analyser, i det kategorier oppfattes som stabile og varige innenfor en gitt kontekst (i tid og rom). Interkategorisk kompleksitet anvender kategorier provisorisk for å dokumentere ulikheter mellom grupper, og hvordan ulikheter endrer uttrykksform i multiple og motstridende dimensjoner. McCall har selv anvendt denne tilnærmingen, som hun hevder er den minst kjente av de tre hun beskriver.

Den interkategoriske kompleksitet tar i utgangspunktet ikke for gitt at det er meningsfulle forskjeller mellom sosiale grupper. Analysens mål er å finne ut om det finnes ulikhet eller ikke. De to andre tilnærmingene legger ulikhet inn som et premiss, hevder McCall. Fordi endringer mellom grupper forstås som dynamiske og kontekstuelle, spørres det om bevegelser både i tid og rom: Kanskje var det forskjeller mellom gitte grupper før, men ikke nå, og kanskje i ett geografisk område, men ikke i et annet?

Fordi kategorier benyttes strategisk, er spørsmålet hvordan denne tilnærmingen kan møte kritikken mot den kategoribaserte forskningens tendens til å produsere overforenklede og homogene bilder av folks liv. Til dette hevder McCall at kompleksiteten i den interkategoriske tilnærmingen, som for øvrig er en komparativ metode, både fanger opp ulikheter mellom og på tvers av grupper, samtidig som analysen ikke er additativ. Hun tar et eksempel:

Fra 1970 økte forskjellene mellom rike og fattige, mens forskjellene i levekår mellom kvinner og menn avtok. Menn ble dermed utpekt til tapere, mens kvinnene hadde fordel av nye iverksatte økonomiske tiltak. Dette satte en stopper for videre omfordeling mellom menn og kvinner. Den interkategoriske tilnærmingen stiller følgende spørsmål (blant mange flere): Hvilke kvinner har fått det dårligere? Hvilke menn? Har endringene mellom menn og mellom kvinner samme årsak? Har ulikhetene rot i strukturelle faktorer? Resultatet av slike undersøkelser viser ofte at ulikheter har mange og motstridende kilder og strukturer. Som de to andre tilnærmingene slutter seg til, finner en også her at en enkelt faktor ikke kan representere de øvrige for å belyse ulikheter, men i tillegg vil en i den interkategoriske tilnærmingen avdekke når visse former for ulikhet oppstår, på bakgrunn av de samme betingelsene som reduserer andre. Reduserte ulikheter mellom kvinner og menn kan komme i konflikt med (økt) ulikhet mellom kvinner, som i eksempelet foran.

I denne typen forskning trekkes annen forskning inn, både feministiske bidrag og kvantitativ, positivistisk fundert forskning. Dette gir, hevder McCall, en mulighet for å motvirke

fragmentarisk forskning, samtidig som det utfordrer andre fagfelt til å bevege seg utover sine kjerneområder når endringer i samfunnet tilsier at det er behov for det.

McCall hevder at slik forskningen ikke har blitt gitt prioritet innen feministisk forskning.. Når det på 1990-tallet ble rapportert om økende gap mellom fattige og rike, utfordret dette feminismen, hevder hun, som på dette tidspunktet hadde andre fokus. I tillegg er det uvilje i feministiske miljø mot å ta i bruk kvantitative og positivistisk inspirerte metoder som bidrag i kunnskapsproduksjonen, i følge hennes oppfatning.

McCall gjør til slutt en oppsummering der hun igjen fokuserer på det tverrfaglige potensialet i interkategorisk kompleksitet. Tilnærmingen representerer et emne – interseksjoner av strukturell ulikhet – som ikke i seg selv er faglig snevert (hjemmehørende innen én disiplin), men kanskje snevert på den måten tradisjonell samfunnsforskning drives. Den underliggende vitenskapsfilosofien – realismen – er heller ikke snevert en-faglig, hevder hun, like lite som de feministiske teoriene om interseksjonalitet befinner seg innenfor en spesifikk fagramme. Men metoden, da, spør hun til slutt – den kvantitative, storskala-tilnærmingen – er den hjemmehørende i en snever faglig sammenheng? Til dette svarer hun et kanskje, og konkluderer med at det er den enkelte disiplin som selv må utvikle det metodiske verktøyet for å undersøke interseksjoner. Og jeg vil ta med en liten kuriositet til slutt: Metoden, hevder McCall, er ikke mye kjent, blant annet fordi resultatene av interkategorisk forskning ikke lar seg publisere i artikkelform innenfor rammen de fleste fagtidsskrift setter, dertil er de for omfattende og for uregjerlige å tilpasse til annen forskning!

3.5 Ulike syn

Når jeg åpnet dette kapittelet med å fokusere på kategorier, mener jeg ikke å avgrense det interseksjonelle perspektivet til kun å dreie seg om hvordan kategoriene virker sammen og lager betydninger. Interseksjonalitet favner vidt. Noen teoretikere vil hevde, som Diana Mulinari og Paulina de los Reyes, at perspektivet er et redskap for å utvikle analyser som identifiserer maktrelasjoner i samfunnet, og dets urettferdige fordeling av ressurser mellom samfunnsmedlemmene (de los Reyes et al. 2005:9 og 11). De hevder at det er grunnleggende å undersøke hvordan maktrelasjoner kommer til uttrykk på mange nivå, helt fra det partikulære til interseksjoner mellom kunnskap og politikk. Med andre ord settes kategorier og betydningsdiskurser inn i strukturelle rammer, der hegemonier og hierarkier får

konsekvenser for hvem som til enhver tid majoriseres, og hvem som befinner seg i minoritetsposisjon.

Om det interseksjonelle perspektivet gir en ”anvisning” i *hvordan* interseksjonelle analyser skal gjøres, hvor komplekse analysene bør/kan være, og i hvilken grad de større politiske samfunnssystemene skal omfattes og tolkes i slike analyser, er det uenighet om. Diana Mulinari kommer med et kritisk innspill til en diskusjon Judith Butler og Nancy Fraser har om relasjoner mellom kjønn og andre kategorier. Diskusjonen mellom disse to foregår på et abstraksjonsnivå som Mulinari hevder at framstår mer som en intellektuell øvelse i logisk tenkning enn en analyse av maktforhold i tid og rom³⁴. Slik dette står i sammenhengen, oppfatter jeg at det rettes en kritikk til Butler og Fraser som angår deres mangel på fokus på politiske forhold (knyttet blant annet til kapitalismen og imperialismen som sentrale faktorer i majoriserende og minoriserende prosesser). Jeg oppfatter at det i hennes innspill også ligger en kritikk til den type teoretisering innen feminismen som i liten grad evner å kople teoriene til empirisk forskning. Mulinari sier:

”Det är dock inte enbart en övergripande samhällsanalys som saknas i deras respektive inlägg. Jag saknar också en historisk kontextualisering. Detta utgör ingen kritik till teoretiserande i sig. Min kritikk riktar sig mot den typ av teoretiserande som växer fram inom feministisk teori och som saknar koppling till empirisk grundad forskning och till samhälliga processer” (Mulinari et al. 2003:46-47).

Denne diskusjonen går lenger enn til å problematisere mangel på metode i det interseksjonelle perspektivet, slik jeg forstår hennes kritikk. Den handler også om hvilke sammenhenger mellom individ og samfunn og samfunnssystemer som interseksjonelle analyser bør innlemme, for å kunne få innsikt i samfunnsforhold som virker majoriserende og minoriserende. Hun sier videre:

³⁴ Jeg mener ikke her å trekke Fraser og Butler inn for å presentere deres oppfatninger i diskursen om interseksjonalitet, men heller å løfte fram Mulinaris kritiske argumenter for å tydeliggjøre hennes ståsted i diskursen om interseksjonalitet. Hun representerer en annen forståelse av interseksjonalitet enn McCall, og sammen gir de innsikt i ulike tilnærminger. Av avgrensningssyn velger jeg å la Frasers og Butlers syn ligge, til tross for at de er brakt inn i diskusjonen.

”Man fråger sig ständigt om och hurvida författarna antar att det finns en koppling mellan dessa analytiska kategorier och politiska identiteter som kan ifrågasätta (o)rättvisorna” (s. 46).

Jeg velger å ta med Mulinaris kritikk for å synliggjøre hvordan det innen den interseksjonelle diskursen finnes mange tilnærminger, slik også McCall holder fram i sin artikkel, og som er gjennomgått i dette kapittelet. Mulinari utfordrer, slik jeg oppfatter det, en politisk dimensjon som hun ser som nødvendig å innlemme i analyser av hvordan kjønn, rase/etnisitet og klasse intra-agerer. Mulinaris forståelse utfordrer også det sosiale arbeidets politiske dimensjon, samtidig som hennes innspill setter fokus på forholdet mellom empiri og teori. Jeg skal ikke gå videre i forhold til det politiske aspektet Mulinari peker på i denne oppgaven da temaet ligger utenfor det jeg skal undersøke. Det mest interessante i hennes kritikk er i hvilken grad det interseksjonelle perspektivet klarer å integrere teoretisk, analytisk tenkning med hvordan menneskers levde liv framstår i ulike kontekster, og at dette handler om mer enn et praktisk, metodisk anliggende.

McCall befinner seg altså i en annen tradisjon enn Mulinari og de los Reyes. Hun utfordrer feministisk kunnskapssyn, men beveger seg også på et strukturelt nivå. Feministiske neomarxister innlemmer også strukturelle nivå, men på grunnlag av et annet vitenskapssyn og innenfor en annen epistemologisk ramme enn McCall.

Det interseksjonelle perspektivet utfordrer sosialt arbeids ensidige fokus på klasse som eneste vinkel å se fra, og som viktigste vinkel å se fra. Jeg undres fortsatt over hvordan det jeg oppfatter som marxistisk inspirert tilnærming (fokus på klasse som overordnet kategori) ikke har beveget seg i sosialt arbeids kunnskapsgrunnlag – etter som feltet har endret seg og vært under påvirkning fra flere andre kanter underveis. Kan det være at feltet ikke har sterke brukergrupper som har kunnet målbære sin forargelse over å bli gjort usynlig, slik svarte kvinner gjorde? Kanskje har brukergruppene lite til felles, slik at det nødvendige fellesskapet som kunne ha brakt opp de kritiske innspillene, ikke er til stede? Eller kan det også tenkes at noen har prøvd å komme til orde, men ikke blitt hørt? Spørsmålet blir da hvordan det likevel kan være mulig å få opp fagfeltets motivasjon for å la seg utfordre av det interseksjonelle perspektivet? Slik jeg ser det handler dette om muligheter for å utvikle ny kunnskap.

3.6 Oppsummering

Jeg har i dette kapittelet gitt en innføring i deler av det interseksjonelle perspektivet. Jeg har ikke hatt som intensjon å gi leseren en utfyllende oversikt over ulike teorier og syn på hvordan perspektivet kan anvendes, men prøvd å trekke fram bidrag fra teoretikere som representerer ulike ståsted. Jeg har plukket ut og vektlagt de bidragene jeg har funnet relevante for oppgaven, der kategorisering, betydningsdannelser, majorisering og minorisering er gjennomgangstema. Jeg har illustrert deler av teoriene ved hjelp av eksempler som er hentet fra henholdsvis sørafrikansk og norsk kontekst.

Et poeng jeg har lagt vekt på å få fram, er hvordan ulike syn på kategorier gir seg utslag i ulike tilnærminger i studier av interseksjoner. Tilnærmingene representerer ulike metodologier og knyttes også til forskjellige epistemologiske rammeverk.

Et annet poeng jeg løfter fram, er i hvilken grad den politiske dimensjonen eksplisitt skal innlemmes i interseksjonelle analyser, slik Mulinari hevder. Dette vil utfordre faget sosialt arbeids posisjon mellom (akademisk) fag og politikk.

Et tredje poeng som berøres, er i hvilken grad interseksjonalitet framstår som en ren teoretisk diskurs, eller om perspektivet evner å kople analytiske kategorier og politiske identiteter for å stille spørsmål ved (u)rettferdighet.

Jeg avrunder kapittelet med å undres over hvordan faget har stått (fast) i en marxistisk tradisjon der klasse som kategori er øverst i et hierarki, og antyder at det interseksjonelle perspektivet kan ha bidrag å komme med til sosialt arbeid.

Innføringen i de(n) interseksjonelle diskursen(e) er ment å legge et grunnlag for å ta det interseksjonelle perspektivet med inn i oppgavens videre tematisering av kjønnete og etniske betydninger, i sosialt arbeids yrkespraksiser.

4.0 Kjønnede betydningsdannelser i sosialt arbeid

4.1 Innledning

Hvordan ser en fra et kjønnsperspektiv? Da handler det vel om kvinner og menn? Det vil det gjøre, men jeg vil spørre på en annen måte: *Hvordan* handler det om kvinner og menn?

Hvis jeg betrakter kjønn som sosialt produkt, som samfunnsskapte forestillinger, der ”mann” er norm, og der måten vi samhandler på er resultat av det kjønnsorganiserte samfunnets fordeling av posisjoner – da vil jeg spørre: Hvilke menn? Hvilke kvinner? Snakker vi om

barnevernmoren eller den mannlige sosialarbeideren i Norge? Er det den narkomane unge mannen i Oslo eller den kvinnelige sosialarbeideren i Durban vi har i tankene?

Temaet i dette kapittelet er hvordan kjønn kan forstås og identifiseres som handlinger i feltet sosialt arbeid. Hvordan gjøres kjønn, og hvordan virker det majoriserende og minoriserende?

Jeg skal gjøre et forsøk på å kaste lys over temaet med utgangspunkt i det destabiliserende, det undersøkende ”ikke ta for gitt” – perspektivet, idet jeg trekker inn feministisk teori som representerer ulike ståsted. Jeg har tatt et valg ved å løfte fram kjønn som *en* av flere majoriserende og minoriserende faktorer. Et overordnet interseksjonelt perspektiv utfordrer nettopp en slik framgangsmåte. Min intensjon er å belyse problemstillingen uten å miste sammenhengen, og uten at komplekse virkeligheter fragmenteres og forenkles.

4. 1.1 Kapittelguide

Jeg tar utgangspunkt i forståelser av kjønn for å bli kjent med feministisk teories utvikling i tenkning om konstruksjoner av biologisk og sosialt kjønn. To avsnitt om hhv. standpunktteori og situert kunnskap illustrerer ulike måter å tenke om kunnskap på, som legger til grunn forskjellig tenkning om kjønnete betydninger.

Deretter drøfter jeg hvordan kjønnete praksiser kan komme til uttrykk empirisk og symbolsk. Her tematiserer jeg forestillingen om det mannlige hierarkiet og forholdet mellom privat og offentlig sfære ved å bruke egne og andres empiri og teori. Jeg problematiserer hvordan forskjellstenkning, forestillinger om hierarkier mellom kjønnene og taushet om kjønn kan bidra til å produsere stereotypier. Jeg trekker inn ulike syn og motstridende argumentasjon for å få fram kompleksiteten i feltet. Det blir trukket en parallell til den tause og underkommuniserte hvitheten når jeg gjør noen refleksjoner over hvilke utfordringer sosialt arbeids kunnskapsgrunnlag kan stå overfor.

Jeg avslutter med å etterlyse hvordan kjernediskusjoner i feltet sosialt arbeid foregår.

4.2 Om forståelser av kjønn

Ulla-Carin Hedin og Sven-Axel Månsson kommer med en påstand:

”Mycket tyder på at många socialarbetare är fast i en stereotyp av kön som bygger på en enkel uppdelning av ”kvinnligt och manligt” (Hedin et al. 2000:10).

Kanskje har de rett? Kjønn er selvfølgelig, samtidig som det er alt annet enn det. Det er så vanskelig å angripe det selvfølgelige. Hedin og Månsson antyder (i min tolkning) at det blant sosialarbeidere har festet seg stereotype oppfatninger av kvinners og menns representasjoner av kjønn som innbyrdes forskjellige. Jeg vil ta denne antakelsen med når vi i det videre skal rette oppmerksomheten mot konstruksjoner av begrepet ”kjønn”.

4.2.1 Konstruksjoner av biologisk og sosialt kjønn

Tidligere, når en mente at det handlet om ”sex”, det engelske begrepet for biologisk kjønn, var det kanskje enklere. Det er ikke mange ting nesten alle er enige om, men de fleste vil vite hvem som kalles hva – om et menneske er kvinne eller mann (Keller 1992:15). Lenger går ikke enigheten. Hvilke betydninger som til enhver tid legges i den biologiske inndelingen i to kjønn kan diskuteres. Begrepet ”gender”, ”sosialt kjønn” i norsk oversettelse, ”genus” på svensk, ble utviklet i vesten for å ta opp kampen mot naturaliseringen av kjønnsforskjeller. Men feminismen så også at begrepet ”gender” hadde i seg et større potensial. Det kunne brukes som analytisk redskap og ha mange funksjoner i ulike analyser fordi det rommet så mye mer enn ”bare” naturen. Fra å tenke ”gender” som en kulturell norm for den psykososiale utviklingen av menn og kvinner, ble forståelsen av begrepet utviklet videre. ”Gender” ble å oppfatte

”as a cultural structure organizing social (and sexual) relations between men and women, and (...) as the basis of a sexual division of cognitive and emotional labour that brackets women, their work, and the values associated with that work from culturally normative delineations of categories intended as “human” – objectivity, morality, citizenship, power, often even, “human nature” itself” (Keller 1992:16).

Med en forståelse av kjønn som mentale og sosiale prosesser som virker ”i det stille”, det Keller kaller “the symbolic work of gender”, har vi fått å gjøre med fenomenet kjønn som virker på usynlige måter, og på nivå der kjønn blir taust. Som eksempel viser hun til de tause prosessene som foregår når ”det maskuline” får betydningen ”det universelle”. Hun hevder videre at analyser av kjønnete strukturer i en konvensjonell manneverden kun gir mening hvis vi forstår kjønn – ikke bare som en dikotom betegnelse som viser til symmetrien mann-kvinne, men også inkluderer ”kjønn” i betydningen sosialt kjønn. Dersom kjønn oppfattes som tilhørende kvinner alene, kan spørsmål knyttet til kjønnets roller bare forstås som et spørsmål om tilstedeværelse eller fravær av biologisk kvinnelige individer (s. 17). Av dette

følger at det er viktig å prente inn en forståelse av at ”mann” også er en kjønnnet konstruksjon. Fordi mannligheten er naturalisert og skrevet inn i samfunnets institusjoner og strukturer som ”det menneskelige”, vil det være en utfordring å lete etter kjønnete uttrykksformer på det symbolske nivået.

Dualismen ”sex-gender” er problematisk for Donna Haraway (Haraway sitert i Berg 1998:81). Det er forbundet med vestlig (vitenskaps)kultur å tenke i motsetninger. Todelingen ”natur – kultur” representerer et grunnleggende motsetningsforhold i vestlig tenkning, hevder Haraway. Når biologisk kjønn (natur) gis betydning som sosialt kjønns (kultur) motstykke, sementeres biologisk kjønn som noe som ”er”. Det tas ut av diskursen for det foranderlige, mens sosialt kjønn oppfattes som noe en ”gjør”. Det konstrueres og forandres kontinuerlig. Haraway er kritisk til denne effekten, idet hun hevder at biologien som vitenskap er like diskursiv som andre. Biologi er ikke kroppen i seg selv, men diskursive praksiser om betydning og mening (s. 98). Haraway (sitert i Berg 1998:82) hevder at feministiske teorier ikke har tatt oppgjør med denne todelingen. Derfor har deler av feminismen bidratt til å viderefortelle forståelsen av natur som noe vi ikke kan gjøre noe med.

Det kan det være interessant å ta med seg Haraways dualismekritikk og hennes forsøk på å destabilisere oppfatningen om biologiens natur som noe fast, inn i undersøkelsen av kjønns betydninger og uttrykksformer. Kan naturalisering av kjønnete forståelser tjene en hensikt: som bidrag til dominans og underordning? Siden idéen om dikotomisering er en vestlig konstruksjon, vil det være på sin plass å understreke at kunnskapen basert på en slik forestilling er lokal.

4.2.2 Sett fra kvinners standpunkt

Men kan vi komme bort i fra at menns og kvinners *erfaringer* er forskjellige? Feministiske standpunktteoretikere hevder at kvinners erfaringer både er blitt og blir oversett, og at kunnskap produsert ut fra lokalt ståsted, ofte menns ståsted, ikke gir et bilde av kvinners virkeligheter. Dermed vil kunnskap som bygger på menns erfaringer, sett fra menns ståsted være lokal. Den vil være menns kunnskap, som også kvinners erfaringer vil være kvinners kunnskap.

Standpunktteoretikere som for eksempel Dorothy E. Smith er blitt kritisert for å operere med kjønn som dikotom kategori og sin vektlegging av fellestrekk ved henholdsvis ”kvinne” og

”mann”, som kan oppfattes som essensialisering. Hun viser til uttrykket ”jeg tenker, altså er jeg”, som er sagt av menn. Som motstykke konstruerer hun kvinners utsagn:

”I do sex, I give birth, I care for children, I clean house, I cook, therefore I am not” (Smith 2005:22).

Smith imøtegår kritikken som rettes til hennes påståtte essensialistiske forståelse av dikotomien ”mann-kvinne”. Hun sier:

”It has been the exclusion of women as subjects from the objectified relations of discourse and ruling that situate my formulation of women’s standpoint. We do not have to look for it for what women otherwise may or may not have in common” (Smith 2005:22).

Poenget er, hevder hun, hvordan kvinner er ekskludert som subjekter. Spørsmålet er ikke om kvinner har, eller ikke har, noe til felles.

Jeg vil hevde at Smiths (og andre standpunktteoretikers) oppfatning om at menns og kvinners erfaringer er ulike, likevel kan forsterke en forståelse av at kvinner ikke bare har andre gjøremål enn menn (uavhengig av klasse og rase/etnisitet), men at deres ulike erfaringer gjør noe med kvinners og menns måte å tenke på, verdsette på, som får konsekvenser for hvilke idealer kvinner og menn lager seg for samfunnet – begrunnet med at en representerer to ulike kjønn. Det er i koplingen mellom antatte ulikheter mellom kjønnene og hvordan dikotomien ”mann-kvinne” brukes som begrunnelse for forskjeller mellom kjønnene, at jeg kan se det ligger grobunn for stereotype og naturaliserte forståelser. Hvis jeg derimot antar at det er like store forskjeller mellom menn som det er mellom kvinner, som et forsøk på å destabilisere standpunktteoriens idé, vil det være vanskelig å bruke kjønn alene som kategori for å svare på dette kapitlets kjernesporsmål: Hvilke kvinner og hvilke menn?

Hvis jeg likevel skulle legge en forskjellstenkning til grunn for min forståelse, betyr det at ”vi kvinner”, sosialarbeiderkvinner og brukere som møtes i feltet, deler noen erfaringer som er viktig å få tak på? At vi tvers gjennom klasse og rase/etnisitet i noen sammenhenger har felles sak?

4.2.3 Situert kunnskap

Situert kunnskap, framstilt som representasjoner av mangfoldet av situasjonsbeskrivelser og det å fram fortellinger fra marginale standpunkt innebærer ikke å legge vekt på menns og kvinners ulike erfaringer begrunnet i kjønn. Jeg kan ikke se hva barnevernmoren og sosialarbeideren skulle ha felles i kraft av å være kvinner. Selv om begge antas å være mødre, vil deres moderskap antakelig framstå forskjellig ved at både de selv og omgivelsene ville beskrive deres moderskap ulikt. På den annen side, hvis begge har et forhold til arbeidsmarkedet, kanskje ville de da være i posisjoner som ville utløse felles interesser (Underbetalte? Underordnet mannlige sjefer?). Poenget her er at barnevernmorens fortelling vil være en annen enn sosialarbeiderens. Den er viktig for sosialarbeideren å kjenne. Sosialarbeiderkvinnen vil ikke kunne gjette seg til hennes fortelling i kraft av sitt kjønn, like lite som sosialarbeidermannen ville kunne det. Sosialarbeidere, uavhengig av kjønn, skulle etter dette være like kvalifiserte. Det som kanskje vil skje etter at de har hørt barnvernmorens historie, er at de vil gjenfortelle hennes historie på to ulike måter, men som ikke er begrunnet i at de innehar forskjellig kjønn. Med hvilken begrunnelse skulle vi opphøye sosialarbeiderkvinnens gjenfortelling som den beste?

Tar en utgangspunkt i en essensialistisk kjønnsforståelse vil en kunne argumentere for en ”vi kvinner”-holdning, mens med fokus på kjønne dominans- og underordningsstrukturer vil en oppfatte kjønnsdimensjonen i møte mellom sosialarbeider og barnevernmoren i lys av dette. Da vil også andre dimensjoner som klasse og rase/etnisitet være nødvendig å trekke inn, sammen med innsikt i institusjonelle og strukturelle kjønne prosesser.

Jeg kan se en utfordring i sosialt arbeids yrkespraksiser i situasjoner der barnevernmoren og den kvinnelige sosialarbeideren står overfor ”den voldelige mannen” i en barnevernsak. Hvordan vil en essensialistisk kjønnsforståelse påvirke relasjonene mellom de tre, og hvordan kunne alternative forestillinger om kjønne prosesser ha bidratt ”til barnets beste”?

I forståelsen av situert kunnskap som sterk kunnskap, er fortellinger fra marginale posisjoner sentrale for å få fram mange ulike representasjoner av menneskers hverdagsliv (Harding 1991). Gjennom tilgangen på ulike fortellinger ligger grunnlaget for å produsere robust kunnskap. Da er det helt sentralt at barnevernmoren får anledning til å fortelle sin historie. Da kan det være et poeng at mange slags ører hører den, uten at det dermed er menn og kvinner som representerer mangfoldet, men heller ulike måter å gjøre kjønn på, som ikke nødvendigvis er knyttet til tegnet på kroppen.

Hvis vi legger til grunn resonnementet om behovet for ”mange slags ører”, uten å tillegge ”dem som hører” kjønnede betydninger som enten kvinnelige eller maskuline, er ikke kjønn dermed forsvunnet fra feltet sosialt arbeid?

4.3 Når kjønn er tema – to eksempler

4.3.1 Er det kvinnelige privat? Om stigmatisering av enslige mødre.

Feltet sosialt arbeid inngår i kjønnede og etniske institusjonelle og strukturelle sammenhenger. Det sosiale arbeidet er en del av statens velferdsordninger, der sosialkontorene representerer sikkerhetsnett som skal fange opp dem som faller igjennom alle andre nett. Hvordan gjøres kjønn i en slik sammenheng?

Morstrygden og stønad til skilte og separerte var de to siste stønadsordningene som ble innlemmet i Lov om folketrygd³⁵. Det er rimelig å anta at dette er uttrykk for en kjønnert praksis, der grupper av kvinner i det lengste måtte forholde seg til sosialkontoret som en mer stigmatisert (og stigmatiserende) institusjon enn trygdekontoret representerer. I dag er det enighet om at tidligere praksis gikk ut over kvinner. Grunnen til denne erkjennelsen er at en har revurdert, denne gangen fra et feministisk perspektiv, eller fra et ”menneskelig” perspektiv, som noen vil hevde. Disse vil kanskje mene at det ikke handler om kjønn, men om modernitet. Men hvordan fikk en slik stigmatiserende praksis spillerom? Var det viktig for vernet om familien at stigmaet ble beholdt, knyttet til en moral som naturaliserer heteroseksualiteten, organisert i ekteskapet som samlivsform?

En rimelig tolkning kan være at kvinner tillegges et særskilt ansvar for familien som institusjon. Christine M. Jacobsen og Randi E. Gressgaard behandler temaet kultur, rase/etnisitet og kjønn i artikkelen ”En kvinne er ikke bare en kvinne”. Idet de viser til Nira Yuval-Davis, hevder de at kvinner får i oppgave å reprodusere nasjonen og kollektivet kulturelt gjennom å videreføre tradisjoner. Dette holdes fram i en sammenheng der oppmerksomheten rettes mot situasjoner hvor minoriteter domineres av en majoritet som står for andre kulturelle verdier, og som skaper behov for de minoriserte å markere kontraster til majoriteten. Kvinnene forventes å skulle være bærere av hjemmekulturen (Jacobsen et al. 2002:193). Som tolkningsramme kan dette kanskje bidra til å forstå forventningen til norske

³⁵ F.o.m. 1. januar 1981 ble den midlertidige stønaden til skilte og separerte innlemmet i folketrygden. Dette skjedde samtidig som ugifte fedre også fikk rett til slik stønad (<http://nav.no/page?id=1073743273>) Dato: 5.6.2007).

kvinner om å passe på familien som institusjon, mens menn ikke møtes av de samme forventningene. Morstrygden og stønad til skilte og separerte har noe dobbelt i seg. På den ene siden gis kvinner muligheter til reelle valg av samlivsformer. På den andre siden rettes det jeg vil oppfatte som velferdsstatens moralske pekefinger mot dem.

Stigma knyttes til kvinners moral. Menn er ikke er til stede i denne fortellingen. Det stilles ikke spørsmål ved menns holdninger til den heteroseksuelle familieorden, og menn trenger heller ikke legitimere sine handlinger i forbindelse med ekteskapsbrudd eller valget om å leve alene. De menn eller grupper av menn som kunne ønske en legitimering av alternative samlivsformer, usynliggjøres.

Vil prosesser som denne, der menns atferd naturaliseres og usynliggjøres og kvinners atferd tilføres stigma, kunne betegnes som mannlige? Ville praksisen ha vært en annen hvis kvinner var i flertall på Stortinget, fordi kvinner er solidariske med kvinner? Eller tjente stigmatiseringen av enslige mødre en hensikt som var i noen kvinners og noen menns interesser – fordi det ikke bare handler om dikotomien ”mann-kvinne”, men om klasse og rase/etnisitet og det å være i minoritet?

4.3.2 Fanget i patriarkatet

Durban 2006:

Jeg fikk under oppholdet ved Departement of Social Welfare flere innspill fra sosialarbeidere som var bekymret for hvordan mansrollen var utfordret på grunn av samfunnsendringer. Høy arbeidsledighet, et økende fattigdomsproblem – i kombinasjon med patriarkalske familiemønstre, førte til at mange arbeidsløse menn ikke hadde noen funksjon på den offentlige arena, men heller ikke på den private. I en situasjon der kvinnene er rammet dobbelt av HIV/AIDS-epidemien³⁶, deltar de fleste menn ikke i det daglige med ansvar for barn og hjem, noe som påfører kvinnene svært stor arbeidsbyrde. Mangel på (legitime) oppgaver fører mange menn inn i rusavhengighet og dysfunksjonelle livsmønstre. Sosialarbeiderne stilte spørsmål ved hvordan menn skulle kunne klare omstillingen i et patriarkalsk samfunn.

Jeg trekker inn eksempelet for å riste løs på hvordan vi oppfatter at menns posisjon øverst i kjønnshierarkiet knyttes til privilegier. Eksempelet fra Sør-Afrika reiser flere spørsmål: Hvordan vil vi si at dette handler om kvinner og menn? En måte å tolke eksempelet på kan

³⁶ Se s. 81 for nærmere dokumentasjon vedrørende kvinner og HIV/AIDS.

være å beskrive både menn og kvinner som fanget av patriarkatet når mansrollen tappes for funksjon. Maskuliniteten utfordres og gjør det ikke legitimt for menn å ta del i oppgaver som er definert feminint. Minoriserte (fattige) menn får ikke del i det mannlige hierarkiets privilegier, samtidig som kvinner blir ytterligere utsatt.

Det neste spørsmålet eksempelet reiser, og nå er jeg tilbake i norsk kontekst: Hvordan kan sosialarbeidere i møte med for eksempel barnevernfamilier unngå å trekke med seg stereotype forståelser av det mannlige hierarkiets privilegier? I et interseksjonelt perspektiv blir det åpenbart at en ren kjønnsforståelse kommer til kort dersom ikke flere dimensjoner, som klasse og rase/etnisitet trekkes inn. Perspektivet leder oppmerksomheten mot å undersøke hvilke menn som får tilgang på privilegier gjennom å opprettholde patriarkatet og hegemonisk mannlige dominans. Dermed blir det også tydelig hvordan kjønnshierarkiet virker til noen menns fordel og andre menns ulempe (men alltid til kvinners ulempe, og i ulik grad avhengig av klasses tilhørighet). Interseksjonen mellom kjønn, klasse og rase/etnisitet kan bidra til innsikt i hvordan noen kvinner og noen menn rammes i større grad enn andre ved å undersøke den vestlige hvithetens privilegier.

Vi skal ikke slippe temaet kjønnete hierarkier. Jeg vil nå presentere en tenkning som er basert på at det mannlige hierarkiet finnes, og at det legger premissene for hvordan forholdet mellom det offentlige og det private er regulert i samfunnet.

4.4 Det kjønnsdelte arbeidslivet – om det mannlige hierarki

I sosialt arbeid og i særdeleshet omsorgssektoren finner vi i Norge stor overvekt av kvinnelige ansatte³⁷. I artikkelen ”Homo fabers symbolske makt, om kropp og maskulinitet i pleiearbeid”, belyser Lise Widding Isaksen ved hjelp av figuren Homo faber³⁸, hvordan samspillet mellom kropp, maskulinitet og arbeidsorganisering spiller inn på kjønnsbestemte arbeidsdelinger i ulike former for pleie- og omsorgsarbeid (Isaksen 2003:162). Jeg trekker inn hennes artikkel fordi den går bakenfor det vi ser, for å få tak på hvordan det maskuline og det feminine kan tenkes å fremstå som den ”naturlige” inndelingen av måter å forstå kjønnete handlinger på.

Hun trekker fram figuren Homo faber som symbol for tanker om hva og hvordan mennesker skaper og omformer verden gjennom aktivitet og kreativt virke. Figurens politiske og

³⁷ I Malawi er størsteparten av sosialarbeiderne menn (opplyst på en konferanse i Zomba 2006). Det kan ha sammenheng med at det er få offentlige lønnede stillinger totalt i helse – og sosialsektoren og stor arbeidsledighet blant menn, slik at kvinners sosiale arbeid er henvist til ulønnet virksomhet. Det kan også tenkes at de malawiske sosialarbeiderne er knyttet mer opp til administrative oppgaver fordi de er svært få i antall (40 – 50 personer totalt). Det hadde vært interessant å undersøke om eller hvordan dette får konsekvenser for yrkesutøvelsen.

³⁸ Homo faber stammer fra Max Frisch’s roman med tittel ”Homo faber” som utkom i 1957.

kulturelle relevans knyttes til dominans og underordning i det kreative og det repetitive arbeidet, og til hvordan kropp, maskulinitet og arbeidsorganisering virker inn på kjønnsbestemte arbeidsinndelinger. I sin analyse leter hun etter hvordan kjønnshierarkier opprettholdes og legitimeres gjennom patriarkalsk organisering av omsorgsarbeidet. Det kroppsnære omsorgsarbeidet ekskluderes fra ”det maskuline”.

I fortellingen om Homo faber står hendene sentralt. Ved hjelp av dem blir natur til kultur. Hendene blir symbolet på kultivering og utvikling. Men det må være redskaper i rommet mellom byggverk og kropp. Dessuten er arbeid med myke materialer, hud og kroppsvæsker vurdert lavere enn harde materialer. De hendene som emosjonelt berører, som skaper sosiale relasjoner og kommuniserer uten at de holder i menneskeskapte objekter er fraværende i fortellingen (s. 167). Den intime kontakten med (skitne) kropper blir nedvurdert og diskvalifisert som uttrykk for arbeid. Homo faber uttrykker på denne måten den hegemoniske maskulinitet, som sikres dominans og legitimitet gjennom patriarkalske strukturer i samfunnet.

Med fortellingen om den hegemoniske maskuliniteten konstrueres også motstykket. Vi er da tilbake i det kjønnsdelte arbeidsmarkedet: Det feminine, representert ved den kroppsnære omsorgen, der hudkontakt, nærhet og ansikt-til-ansikt-kommunikasjon er til stede. Det er dette Homo faber-figuren degraderer, definerer som skittent og tømmer for verdi. Den har makt til å gjøre det. Konsekvensen, hevder Isaksen, er dårligere levekår for kvinner, som fortsatt må stå i ulønnet omsorgsarbeid for de pleietrengende eldre. Når kvinner er i overvekt i pleiesektoren, til tross for at verken menn eller kvinner kan se for seg å måtte bistå sine eldre med de mest intime pleieoppgavene, tyder dette på at det finnes moralske og sosiale mekanismer som fritar menn, men ikke kvinner for slike oppgaver. Velferdsordningene for eldre gis i dag til flere, men med mindre bistand til hver. Utslagene for arbeiderklassekvinner er størst, hevder forfatteren, fordi mange fra før er marginaliserte og mer sårbare for inntektstap (s. 180). Middelklassekvinner slutter seg ikke lenger til idealer om å være pliktoppfyllende omsorgspersoner. Økonomisk frihet har medført økte valgmuligheter og personlig frihet, slik at middelklassekvinner i større grad kan kjøpe seg fri ved å betale andre. Med eksisterende og forventet mangel på omsorgsarbeidere kan kvinner fra andre land bli forsøkt rekruttert til disse jobbene³⁹.

³⁹ Våren 2007 gikk bistands- og utviklingsminister Erik Solheim ut med et forslag om å utdanne kvinner fra utviklingsland til omsorgsarbeidere, for så å rekruttere dem til jobber i Norge.

Eksempelet løfter fram hegemoniske, symbolske prosesser en tenker seg foregår, og som kommer til uttrykk i det kjønnete samfunnets strukturer. Kvinner blir usynlige i fortellingen, idet "det maskuline" og "det feminine" konstrueres som, og forutsettes å være hverandres naturgitte motstykke. Men selv om det her er forskjeller *mellom* kjønnene som løftes fram her, viser forfatteren også hvordan kvinner ikke framstår som en enhetlig gruppe med felles interesser. Middelklassekvinner vil, fordi de har valgfrihet, kunne ta del i de mannlige privilegiene det er å prioritere karriere eller velge å bosette seg hvor som helst uavhengig av omsorgsoppgaver i slekten, mens arbeiderklassekvinner og innvandrerkvinner (og menn?) ikke får del i slike privilegier. Patriarkatet opprettholdes både innenfor den økonomiske og offentlige sfæren, gjennom arbeidsfordelingen mellom kjønnene, arbeidsmarkedets organisering og sosialiseringen i familien.

Isaksen bruker Homo faber-fortellingen som symbolsk tilnærming for å få innsikt i hvordan et mannlige hierarki opererer og virker i arbeidslivet. Men kan det tenkes andre måter å forstå det mannlige og det kvinnelige på?

4.5 Kjønnets begrensninger som kategori

Med klasse forstått som overordnet kategori har kjønnshierarkiet forsvunnet, og med hovedfokus på kjønn og et antatt kvinnelig "søsterskap" har de innbyrdes forskjellene i gruppen kvinner blitt usynlige. Når kvinnelighet blir framstilt som noe homogent og konfliktfritt, et "søsterskap", vil maktrelasjonen som ligger mellom kvinner tilsløres, usynliggjøres og underkommuniseres (de los Reyes et al. 2006:10). Hvis kvinners ulike levekår og deres ulike strategier for frigjøring i det hele tatt er tema, hevder forfatterne, så er dette beskrevet som (omskrevet til) "søsterskapets" ulike erfaringer eller problemer. Det er på denne bakgrunn det er viktig å relatere kvinners erfaringer til de strukturene som skaper ulikhetene, og som fører til at noen kvinner står i en maktposisjon i forhold til andre kvinner.

I oppfølgingen av dette problematiserer Dominelli og McLeod oppfatningen om at en undertrykkelsesfaktor er overordnet andre som forklaring på all undertrykkelse, enten det er klasse eller patriarkat som tildeles hovedrollen. Det er mange former for undertrykkelse, alle står i en sammenheng med hverandre – de interagerer, og vi kan ikke engang være sikre på at vi har oppdaget alle, hevder de. Vi kan ikke forvente å finne en enkelt faktor som alle de andre kan forstås i lys av. De hevder:

"(...) the very formulation of the problem become hierarchical. If the feminist principle of establishing egalitarian practice in our theoretical work is correct, then we must conceptualise the problem itself in egalitarian terms. That means that we do not impose a hierarchy of order on the different forms of oppression. None can be prioritised over the others because doing so would be at someone else's expense" (Dominelli et al. 1989:7).

Både problematiseringen av et tenkt kvinnelig "søsterskap" og forståelsen av hvordan mange ulike faktorer intra-agerer, uten at en faktor opphøyes til den sentrale i dannelsen av overordning-underordning, er innspill som pirker bort en forståelse av mann-kvinne som gjensidig utelukkende kategorier. Kritikken av "søsterskapet" innebærer fokus på forskjeller mellom kvinner og mellom menn, og som røkter ved forutsetningene for å operere med konstruksjonen av menn og kvinner som systematisk ulike. Dominellis og McLeods skepsis til å utpeke bare en faktor som forklarer hierarkiet mann-kvinne som en dominans-underordnet-relasjon leder direkte til spørsmålet som ble stilt tidligere, om hvilke kvinner og hvilke menn det er som i gitte situasjoner og i gitte kontekster er gjenstand for majorisering og minorisering.

Det kan da så langt se ut for at forskjellstenkningen mellom kjønnene bidrar til forestillinger om homogene grupper "menn" og "kvinner", som igjen fører til stereotype oppfatninger der kvinner og menn tillegges egenskaper i kraft av å representere hvert sitt kjønn. En parentes her er hvordan liberalistiske likestillingsstrategier kan være med å bygge opp under slike holdninger fordi de nettopp har basis i "kvinne-mann" (og "svart-hvit") som gjensidig utelukkende kategorier⁴⁰.

Om mannens posisjon som nummer en i et hierarki, hevder Anne Lise Ellingsæter og Jorun Solheim⁴¹ at

⁴⁰ Dette berører diskursen om likhets- eller mangfoldstenkning innen feminismen og som finnes både i forhold til dimensjonene kjønn og rase/etnisitet. Jeg utdyper ikke dette temaet i oppgaven, men viser her til artikkelen "En kvinne er ikke bare en kvinne Kjønnspromblematikk i et flerkulturelt samfunn" (Jacobsen 2002). Begrepet "multikulturalisme" referer til "en hovedtanke der retten til anerkjennelse av kulturell særegenhet bør sidestilles med andre rettigheter, og at staten må organiseres på måter som tillater kulturell heterogenitet og ulike verdier" (s. 190). Her fokuseres det på forskjellen mellom kulturer/rase/etnisiteter. En annen vinkling inn til "rettferdighet" er å fokusere på omfordeling av goder etter idealet om likeverd og like muligheter. Denne tenkningen vektlegger forskjeller innad i ulike grupper og fokuserer på dominansrelasjoners forhold til hverandre som alternativ til at de settes opp mot hverandre (s. 206).

⁴¹ Både Lise Widding Isaksen, Anne Lise Ellingsæter og Jorun Solheim var bidragsytere til maktutredningen som ble ferdigstillet i 2003.

”kjønnsforskjeller i seg selv gir ikke noen innsikt i hvorfor relasjoner mellom menn og kvinner ofte innebærer former for dominans og underordning. Kjønn som kategori kan ikke si noe om dynamikken i disse relasjonene; hvordan de produseres, reproduseres og transformeres” (Ellingsæter et al. 2002:34).

Et av problemene, sier Ellingsæter og Solheim, er at feminismen opererer med en global teori om at kjønn er makt. Forfatterne hevder at dette blir for unyansert, dertil er betydningene av ”kjønn” og kontekstene de kommer til uttrykk i for ulike. Maktforholdet mellom kjønnene er for komplekst til at en enkel kategori ”kjønn” kan gi fullgode forklaringer. De mener likevel at det er grunnlag for å hevde at kjønnsrelasjoner er tett koblet til maktrelasjoner, og at det er kvinner som generelt innehar de laveste posisjonene (s. 34/35).

Det Ellingsæter og Solheim her peker på, samsvarer med det interseksjonelle perspektivets poeng: Å analysere ut fra en enkelt kategori – her ”kjønn” – gir forenklede bilder

Det kan være forvirrende å plassere menn og kvinner i dikotome kategorier. Med utgangspunkt i et dekonstruert, poststrukturalistisk kjønnsbegrep, som denne oppgaven legger til grunn, er kjønnskategoriene hele tiden i endring. De splittes opp i enkelte faktorer, som igjen settes sammen på nye måter. Dette gjør det vanskelig å forankre kjønns makt til strukturer, enten det er sosiale eller symbolske strukturer som er i fokus (Ellingsæter et al. 2002:33). Dette kompliserer ethvert resonnement som tar utgangspunkt i to kjønn – mann og kvinne.

Feministiske teorier, som er opptatt av de systematiske mekanismene i kvinners underordning, har endret seg over tid. Ellingsæter og Solheim trekker fram bl.a. Carol Patmans kritikk til kontraktteoriene og Yvonne Hirdmans genusteori, som er basert på de to begrepene hierarki og dikotomisering (Ellingsæter og Solheim 2002:31). Det mannlige står over det kvinnelige. Disse teoriene er for øvrig omstridte innen kjønnsforskningen. Forfatterne peker på hvordan den symbolske forståelsen som legges til grunn i genusteorien, frigjør de kjønnede betydningene fra individene, slik at kvinners undertrykkelse kan skje og vedlikeholdes uavhengig av at det knyttes til konkrete individer i en gitt situasjon. Dette åpner opp for, slik jeg tolker dette, at menn kan innta posisjoner som er kjønn kvinnelig, som også kvinner kan representere ”det mannlige”. Samtidig opprettholdes dikotomien ”kvinnelig-mannlig” som utløser ulike, tillærte assosiasjoner.

4.6 Når ”kjønn” forsvinner

Hvordan foregår kjønnede majoriserende og minoriserende prosesser i sosialt arbeid, enten de kommer til uttrykk i (dis)kvalifiserende annerledeshet eller usynlighet? Ligger det noe gjemt i det usynlige som kan bidra til innsikt? Det kan synes nødvendig å destablisere gitte forestillinger for å få øye på ulike kvinners og menns situasjon, det gjelder brukere av sosiale tjenester så vel som ansatte, og prosessene i relasjonen mellom dem.

4.6.1 Når ”mann” blir norm forsvinner ”kvinner” og ”menn”

Evy Gunnarsson tar i sin artikkel om kvinners fattigdom opp feminiseringen av fattigdommen, som Diana Pierce satte på dagsorden i artikkelen ”The feminization of Poverty, Women, Work and Welfare” (1978). Pierce hevdet at fattigdommen snart ville bli et kvinneproblem. Andre mente at den hadde vært det lenge, men ikke blitt oppdaget av velferdsforskningen. Til tross for at menns og kvinners livsvilkår er forskjellige, og at velferdsforskningen kan dokumentere dette, føres diskusjonen om økonomisk utsatthet i kjønnsnøytrale termer, hevder Gunnarsson (Gunnarsson 2000:57). I historien har ”mann” blitt synonymt med mennesket og menneskeheten. Hvis vi forutsetter at ”det mannlige” systematisk rangerer høyest i et tenkt hierarki og kvinners erfaringer overses (som overflødig eller uinteressant), vil mange fortellinger om menneskers vilkår og livssituasjon framstå som kjønnsnøytrale, mens de i realiteten beskriver menns virkeligheter. For å synliggjøre ulike kvinners og menns situasjon må det tenkte hierarkiet brytes opp. Så lenge kjønnsdimensjonen forblir uutalt, og hvis vi forutsetter eksistensen av det mannlige hierarki, vil noen kvinners og noen menns hverdagsliv forbli mindre kjent.

4.6.2 Når ”kjønn” er taust, er det virksomt

Rita Sommerseth har i en artikkel satt fokus på menn ansatt i psykisk helsearbeid for voksne (Sommerseth 2007). Hun spør om menn støtes ut som følge av stereotype kjønnsoppfatninger som måtte finnes i feltet⁴². Sommerseth hevder at det er kvinnene som definerer hvordan omsorg skal gjøres, at grensene for menns ”gjøring” av kjønn og omsorg snevres inn, og at det er en kombinasjon av profesjonsmakt og kjønnsmakt i den aktuelle konteksten som skaper denne situasjonen. At kjønn som tema nærmest er tabu, holder hun fram som medvirkende årsak til at kjønnsstereotyper får grobunn og opprettholdes.

Hun viser også til en undersøkelse av mannlige førskolelærere som forteller om hvordan de opplever seg i en dobbelt bindings-situasjon: Å bli ansett som annerledes av andre menn, og

⁴² Det er også gjort en undersøkelse som belyser hvordan menns språk og tenkemåte undertrykkes når de befinner seg i minoritet (Kollind 1994 sitert i Hedin, Månsson 2000:10)

samtidig bli presset inn i stereotyp maskulinitet av kvinnene (Kauppinen og Toropainen sitert i Sommersteth 2007:39). Brukerne av tjenestene trenger muligheten til å kunne identifisere seg med mange typer kjønnspraksiser, hevder Sommersteth. Å utfordre den konforme stereotypiseringen av ”maskulinitet-kvinnelighet” er viktig for å slippe til ulike kjønnede uttrykksformer, hevder hun.

Det er interessant å merke seg hvordan kjønn forsvinner som tema når kjønn er virksomt som majorisering - og minoriseringsfaktor, slik det også gjorde i velferdsforskningen om fattigdom. Når kjønn blir taust kan det også se ut til at feltet ligger åpent for dannelse av stereotypier. Det er også et poeng når Sommersteth peker på brukernes (av psykiatriske tjenester) behov for å erfare ulike kjønnspraksiser, ikke bare ved at begge kjønn er representert i feltet, men at det innenfor begge kjønn fins mange kjønnspraksiser. Dermed handler det kanskje ikke i denne sammenhengen bare om kvinner og menn, men om hvordan romslige representasjoner av kjønn får spillerom i feltet – som legitime uttrykk.

Innen mannsforskningen finnes bidrag for å nyansere oppfatningen av ”vi menn” ved å beskrive variasjoner av kjønnspraksiser innenfor gruppen menn (Johansson 2000). I sin artikkel ”Makten, hårligheten och kärleken” skisserer forfatteren hierarkier av menn og maskulinitet, der han hevder at det bare er en liten minoritet av menn som representerer den hegemoniske posisjonen (s. 16). I hverdagen skjer det kontinuerlige forhandlinger om betydninger av kjønn – mellom menn, mellom kvinner og mellom kvinner og menn. Grenseoppgangene mellom maskulinitet og femininitet er bevegelige, men ennå finnes tabuer som regulerer disse grensene, hevder han. Menn som beveger seg over grenser betraktes ofte som homoseksuelle eller feminine og vil bli plassert i en posisjon underordnet andre menn. Dette understøtter bildet som ble gitt av de mannlige helse – og sosialarbeiderne, som både ble utfordret på sin kjønnsidentitet og på sin faglighet.

4.7 Det relasjonelle private og offentlige kjønn

Jeg vil nå sette fokuset på relasjonen sosialarbeider – bruker sett fra en annen vinkel. Berit Skorpen, som representerer en av de få innenlands som tematiserer kjønn direkte i sosialt arbeid, skriver om relasjonen mellom kvinnene i barnevernet, der hun anvender feltbegrepet i

forståelsen av relasjonene (Skorpen 2004:90)⁴³. Relasjoner kan både beskrives som et forhold mellom dominerende og dominert, sier hun, men inneholder også strukturelle sider som setter begge i posisjonen ”dominert”. Feltbegrepet fører analysen bort fra en sosialpsykologisk tolkning av interaksjonen eller kommunikasjonen mellom de to kvinnene barnevernmoren og den kvinnelige sosialarbeideren, idet deres posisjoner trekkes inn – posisjoner som hhv. offentlig ansatt og bruker. Disse posisjonene kan beskrives i en maktanalyse som dominerende/dominert. Samtidig befinner de seg begge i et felt der strukturer og ideologi er innkodet i kroppene deres, og som til tross for at de har ulik kapital plasserer dem begge i posisjon som dominert. B. Skorpen nærmer seg dermed noe som kan peke mot et fellesskap mellom bruker og sosialarbeider, men hvilket? Hun trekker fram det hun kaller kvinners relasjonelle ansvar – i egenskap av å være kvinne. I det hun refererer til feltet barnevern sier hun:

”Som kvinner blir uformelt sosialiserte til å ta ansvar for andre utfrå deira behov, er den kvinnelege barnevernsarbeideren faglært innafor (...) ein retorikk med ”høgverdig” ansvar for relasjoner. Dei normene kvinner historisk og kulturelt har i kroppen er dermed samstundes grunntema i utdanninga av sosialarbeidere” (Skorpen 2004:92)⁴⁴.

Med dette uttrykkes en betydning av ”kvinne” knyttet til og avledet av hennes posisjon i den private sfære, men som også, gjennom det å tilhøre en profesjon, knyttes til den offentlige arena – arbeidsmarkedet. Det er nærliggende å spørre: Befinner sosialt arbeid seg på en halvoffentlig arena, der (vi) kvinnelige sosialarbeidere drar med oss ”det kvinnelige” som vi kulturelt/sosialt blir tillagt, fra det private til det offentlige rom, og som får prege yrkespraksisen? Og hva er det i tilfelle kvinner drar med seg? Et spesielt ansvar for moralen, slik vi så i eksempelet om stigmatisering av enslige mødre? Eller et spesielt forhold til moralen?

⁴³ Berit Skorpen gjør en maktanalyse inspirert av Bourdieu, og benytter derfor helt andre begreper enn denne oppgaven legger til grunn. Dette begrenser kommunikasjonen med hennes tekst, men jeg velger likevel å trekke dem inn fordi de representerer en annen vinkel å se fra.

⁴⁴ Gunbritt Sandström har undersøkt kjønnsfordelingen av studenter på tre sosialfaglige utdanninger i Sverige i 1998. Hun viser først til at den skjeve kjønnsfordelingen mellom kvinner og menn, med stor overvekt av kvinner, har holdt seg stabil siden 1960 (Sandström 2000). I en intervjuundersøkelse med svenske og slovenske studenter som informanter kommer det fram at drøyt 2/3 av studentene framholdt følgende påstand som den viktigste for sitt yrkesvalg: ”Jenter oppdras mer enn gutter til å kunne hanskas med relasjoner, og derfor velger jenter relasjonsinnrettede utdanninger og arbeid” (s. 173).

Skorpen går inn i temaet om moral har kjønn. Jeg skal ikke forfølge dette her, men heller spørre: Hvordan påvirker betydningen av ”kjønn” barnevernmorens posisjon i samfunnet? Og siden vi har trukket inn barnefaren noen ganger nå, vil det styrke resonnementene å innlemme ham for godt, både begrunnet i at barnevernmoren (og barnet) som oftest står i en relasjon til ham som ikke sjelden blir usynlig (dersom han ikke er voldelig eller representerer en trussel) og fordi han representerer kroppsliggjøringen av ”det mannlige”, som blir like viktig å gjøre eksplisitt som det ”kvinnelige”.

4.8 ”Erfaring er et sted nærhet kan finne næring”

Jeg har tydeliggjort beveggrunnene og behovet for å gjøre kjønnspraksisene eksplisitte på individnivå. Dette fører til spørsmålet om hvordan aktørene i sosialt arbeid (i utdanningsinstitusjonene og i feltet for øvrig) kan gå fram for å italesette det tause kjønn. Som vi skal se i kapittel 5, der rase/etnisitet er hovedfokuset, vil den tause hvitheten være en parallell til hvordan kjønn som majoriserende og minoriserende faktor håndteres i taushet. Det er ikke vanskelig å se at disse to temaene begge berører personlige dimensjoner, men det er heller ikke vanskelig å se at det personlige samtidig er kollektivt og offentlig. Hvordan en gjør kjønn og rase/etnisitet må etter dette insisteres inn som eksplisitt uttalte dimensjoner i det offentlige rom. Dermed utfordres privatsfæren. Hvordan sammenhenger mellom det profesjonelle og det personlige håndteres, trer fram som den rammen de etniske og kjønnede praksisene må håndteres innenfor – på individnivå.

I sosialt arbeid har det vært og er en diskusjon om vektlegging av tema og undervisningsformer som fokuserer på ”gjøring” av sosialt arbeid, altså oppmerksomhet på studenters personlige kvalifikasjoner og ferdigheter. I andre enden av denne diskusjonen finnes temaet akademisering av faget. Forholdet mellom personlig egnethet, personlige ferdigheter i arbeid med mennesker og teoretiske ferdigheter har alltid vært tema. Ferdighetstrening inngår i grunnutdanningene, mens jeg vil anta at det i masterkursene ikke er fokus på personlige ferdigheter. Finnes det dualistiske forestillinger i feltet sosialt arbeid om hva henholdsvis akademiske og personlige ferdigheter representerer?

Møtet med feministisk teori, kunnskapssyn og yrkespraksisers politiske dimensjon tydeliggjør hvordan dualismen ”personlige ferdigheter-akademisk yrkespraksis” kan bidra til å etablere fastlåste posisjoner. Resonnementet støter bort den gamle positivistiske diskursen om objektivitet-subjektivitet, nærhet-avstand, teori-praksis/erfaring. Dette er dualismer som ved å brytes opp, idet den komplekse gjensidigheten og det dynamiske avhengighetsforholdet

mellom kunnskap og erfaring løftes fram, knytter det personlige og individuelle til det kollektive og politiske – og det profesjonelle.

Italesetting av kjønn og rase/etnisitet vil innenfor dette resonnementet være bidrag til veven av de dynamiske prosessene som foregår mellom kunnskap og erfaring. Eksplisitte kjønnede og etniske praksiser kan dermed håndteres som erfaringshandlinger, som har et kunnskapsutviklende potensial i seg. Dette utfordrer både kunnskapsgrunnet i sosialt arbeid og – som konsekvens av det – utfordrer undervisningsmetoder ved utdanningsinstitusjonene og metodiske tilnærminger til bruk i feltet.

Anne- Jorunn Berg og Kirsten Lauritsen viser til Karin Widerberg, som hevder følgende:

”Nærhet er utgangspunktet for feministisk kunnskapsproduksjon, erfaring er et sted nærheten kan få næring” (Widerberg sitert i Berg et al. 2002:6).

Kjønnede og etniske praksiser er erfaringer som, ved å løfte dem fram, binder sammen og gir næring til nye (nære) individuelle praksiser og nye forståelser. Dette forutsetter at en går nært nok for å kunne identifisere og teoretisere om de kroppslige individuelle og kollektive kjønnede og etniske manifestasjonene. Dette er kunnskapsutvikling – dersom en våger å innlemme individuelle, personlige erfaringer og handlinger som kilde til kunnskapsutvikling i en akademisk sammenheng.

4.9 Hvordan kan kjernediskusjoner foregå i sosialt arbeid?

Hvor og hvordan foregår kjernediskusjonene i faget i dag? Spørsmålet stilles som oppfølger til de temaene dette kapitlet har brakt opp. Jeg undrer meg fortsatt over hvordan kjønn som tema ikke har fått oppmerksomhet i større grad enn det har. Dette berører fagets kunnskapsgrunnlag, og mer spesifikt angår det utvikling av faget. Fra mitt ståsted, med det frigjørende sosiale arbeidet som referanseramme, vil en tematisering av kjønn (og hvithet) i faglig sammenheng være en nødvendig del av en større og fagutviklende diskusjon som rommer temaer som forholdet mellom det offentlige og det private, det faglige og det politiske. Dersom dimensjonen kjønn virker majoriserende og minoriserende slik gjennomgangen i dette kapitlet kan tyde på, ligger det et frigjørende potensial i å skaffe seg kunnskap om hvordan dette skjer, og som vi har sett, trenges kompetanse på å håndtere og analysere kompleksitet.

Kanskje virker fragmentering av kunnskapsfeltet, spesialisering av yrkespraksisene og kommersialiseringen av de sosiale tjenestene tilslørende, som jeg var inne på innledningsvis, slik at det blir vanskelig å identifisere kjernediskusjoner. I så fall utfordres sosialt arbeids kunnskapsgrunnlag på å finne sammenhenger i komplekse virkeligheter. Kjernediskusjoner kan både være et redskap, både fordi de ved å få opp ulike syn vil inspirere til kunnskapsutvikling, og de vil være med å legge føringer for forskning i sosialt arbeid.

4.10 Oppsummering

Kapittelet starter med å løfte fram ulike forståelser av kjønn. Det hevdes at dualismen ”biologisk-sosialt kjønn” bidrar til å lage forenklet virkelighet ved å la sosialt kjønn representere det bevegelige og samfunnsskapte, mens blant andre Donna Haraway hevder at biologisk kjønn er like samfunnsskapt. Med denne starten er intensjonen å utfordre den grunnleggende og naturaliserte ”sannheten” om de naturlige forskjellene mellom menn og kvinner.

Jeg stiller spørsmålet: Hvordan kommer kjønn til uttrykk? Vi har sett hvordan kjønn er virksomt som majoriserende og minoriserende faktor under forutsetning av at det er taust, at prosessene får virke uforstyrret og i fred for uroende og destabiliserende grep. Empiriske undersøkelser har gitt innsikt i hvordan tausheten skaper grobunn for stereotype kjønnspraksiser på individnivå. Det tause kjønn bidrar dermed til å tilsløre hvilke majoriserende og minoriserende prosesser som foregår. Uten å destabilisere og uroe, uten å få tak i forståelser av hva som ligger bakenfor de kjønnede (og etniske) stereotypene, kan oppfatningen om ”vi kvinner”-”vi menn” forsterkes. Brukerne av sosiale tjenester antas å ha behov for å erfare skalaer av kjønnede praksiser, og vil derfor ikke være tjent med taushet om kjønn, like så lite som de ansatte i tjenestene er bekvemme med å bli presset eller presse andre inn i stereotyp femininitet eller maskulinitet.

På strukturelt nivå ser vi konstruksjoner av ”mannlighet” og ”kvinnelighet” som er blitt naturalisert gjennom hegemoniske, mannlige kjønnede prosesser (naturaliseringen av menns og kvinners posisjoner på arbeidsmarkedet). Det mannlige hegemoniet skyver kvinner ut ved å la ”mann” bli synonymt med ”menneske”. Dermed blir både menn og kvinner usynlige. Kjønn forsvinner som kategori..

Studiene av menn i minoritet viser hvordan holdninger i majoriteten utfordrer kjønnsidentitet ved at fokus settes på forskjeller. Forventningene om at menn og kvinner representerer noe forskjellig ser ut til å være så innarbeidet at uten å arbeide systematisk for å destabilisere slike oppfatninger, vil alle majoritets – minoritetskonstellasjoner framtvinge fokus på forskjeller mellom kategoriene. Likestillingsdiskursen, som forutsetter kjønn som dikotom kategori, bidrar til å opprettholde forståelsen om forskjeller mellom kjønnene, samtidig som likestilling kan fremme lik tilgang til privilegier.

Skorpens relasjonsanalyse ledet fram til spørsmålet om sosialt arbeid befinner seg på en halvoffentlig arena, der profesjonelle som representanter for det offentlige opererer på en kvinnelig kjønnnet "sone" i arbeidsmarkedet. På bakgrunn av innsikten om at det tause kjønnnet antas å tilsløre kunnskap om hvordan majoriserende og minoriserende prosesser foregår, reflekterer jeg over hvordan dualismen "privat – offentlig" også er til stede når kjønn (og hvithet) skal italesettes, og som berører forholdet "akademiske kunnskaper – personlige ferdigheter" Jeg avslutter kapittelet med noen refleksjoner over hvordan kjernediskusjoner i sosialt arbeid kunne foregå, og antyder behov for diskusjoner knyttet til italesetting av "kjønn" og "hvithet".

Jeg valgte å fokusere spesielt på kjønnsdimensjonen for å løfte fram noen prinsipielle poeng knyttet til forståelser av kjønn. Det har ved to anledninger vært helt nødvendig å trekke inn andre kategorier for å gi drøftingen mening. Dette gjelder eksempelet fra Sør-Afrika (s. 64) og Isaksens drøfting av effekten for arbeiderklasse- og middelklassekvinner av det kjønnsdelte arbeidsmarkedet, kombinert med ansvar for de eldre i familien (s. 66). Med klasse forstått som overordnet kategori kan det se ut for at kjønnshierarkiet forsvinner, og med hovedfokus på kjønn forsvinner de innbyrdes forskjellene i gruppen kvinner (og menn).

5.0 Om sosialt arbeid i en global kontekst

5.1 Innledning

Det må forstås i lys av sin tid, sier vi i enkelte sammenhenger, for øvrig en typisk vestlig uttalelse. Tid og utvikling forblir en lenke vi ikke vil kople fra hverandre. I dette kapittelet er det ikke tid, men "rom" det gjelder. Med dette vil jeg introdusere det andre av de to hovedfokusene i denne oppgaven: Det sosiale arbeidet i en global kontekst, eller sosialt arbeid og rase/etnisitet, som oppgavens tittel lyder. Intensjonen med å innta et "etnisk" fokus, kanskje det lyder paradoksalt, er å synliggjøre vestlig hvithet, utvikle en forståelse av majoritet(kultur)ens hvithet, og vise hvordan dette har relevans for det sosiale arbeidet i egen

kontekst. Dette har med majorisering og minorisering å gjøre. Jeg ser fra det interseksjonelle perspektivet. Det betyr at jeg ikke frikopler etnisiteten fra kjønnsdimensjonen (eller klasse), jeg bare flytter fokuset litt.

5.1.1 Kapittelguide

Gjennomgående for dette kapittelet er rase/etnisitet og konstruksjonen av ”vi” og ”de andre”.

I dette kapittelet benytter jeg egen empiri fra Sør-Afrika. I tillegg trekker jeg inn eksempler jeg har hentet fra andres undersøkelser som illustrasjoner på det jeg ønsker å få fram. En dialog med utvalgte teorier skal sammen med empirien hjelpe meg å plassere sosialt arbeid i en global kontekst.

Jeg innleder med glimt fra mitt møte med sosialt arbeid i en sørafrikansk kontekst. Dette bringer opp spørsmål om å løse sosiale problemer i kontekst, møtet mellom lokale og vestlige/globale praksiser: Hvordan løses sosiale problemer lokalt når kunnskapen kan synes global? Spørsmålet berører institusjonelle og strukturelle nivå og hvordan de virker inn på feltet sosialt arbeid. Jeg løfter fram et eksempel fra Sør-Afrika der sosialarbeidere under apartheid etablerer alternative tjenester. Eksempelet refererer til en kjernediskusjon om hvilke grenser faget er villig til å operere innenfor, og hvilke kunnskaper sosialt arbeid i den sørafrikanske konteksten trenger for å møte folks behov for å løse de sosiale problemene.

Betydningsdannelser drøftes gjennom å problematisere kategoriseringen ”vi-de andre”, hvordan fokus på forskjeller vs. likhet bidrar til majorisering og minorisering, og påvirker hvordan sosialarbeidere i norsk kontekst kan velge å forholde seg til innvandrere. Jeg belyser temaet også fra en historisk vinkel for å tydeliggjøre hvordan forestillingene ”vi” har om ”dem” blir til. Sammen med et avsnitt om eurosentrismen i kunnskapsproduksjonen synliggjøres betydninger av vestlig hvithet. Dette danner grunnlaget for å sette den store fortellingen sammen med den lille, der jeg henter empiri fra Rikke Andreassens artikkel ”Interseksjonalitet i voldtæktshistorier” – en interseksjonell analyse som blant annet viser hvordan den hegemoniske danske ”hvitheten” plasserer ”de andre” utenfor og påfører representantene for minoritetene stigma i en dansk kontekst.

Kapittelet avsluttes med en analyse av et feltnotat der representasjon av egen hvithet kommer til uttrykk.

5.2 Lokal eller global kunnskap?

5.2.1 Durban 2006

Departement of Social Welfare, Durban 1. august-30. september 2006: Det var inspirerende å møte sørafrikanske kolleger og få anledning til å snakke med dem om det sosiale arbeidet de utførte og hvordan de tenkte om det de gjorde. Samtidig fikk jeg et innblikk i hvilke sosiale problemer folk i Durban har. I 9 uker fikk jeg være med forskjellige kolleger, enten de hadde ansvaret for mottaket av brukere på kontoret den dagen, eller de hadde oppdrag ute i feltet. Jeg fikk også besøke private organisasjoner som jobbet i samarbeid med Departement of Social Welfare. De jobbet med kriminalitetsforebygging og rehabilitering av tidligere kriminelle, rusavhengige, kvinner som hadde vært utsatt for vold i hjemmet (og oppfølging av overgriperne), rehabilitering av gatebarn, oppfølging av HIV/AIDS-rammede og fattigdomsforebyggende tiltak, for å nevne noen av de mest aktuelle målgruppene og problemområdene. Jeg fikk anledning til å møte professoren som ledet den sørafrikanske sosialarbeiderutdanningen i provinsen KwaZulu-Natal. Til henne kunne jeg, mot slutten av oppholdet, fortelle hva jeg hadde oppfattet av det jeg hadde sett og hørt, få tilbakemelding og innspill på hva det sosiale arbeidet i en sørafrikansk, KwaZulu-Natal-kontekst var opptatt av, og hvilke utfordringer faget sto i, sett fra hennes, en sentral kunnskapsutviklers ståsted.

Det sørafrikanske sosiale arbeidet befinner seg i en annen kontekst enn den norske. For ikke så mange år siden levde folk av ulik opprinnelse i enklaver, atskilt på grunn av hudfarge og andre kroppstegn som signaliserte annerledeshet. Og annerledesheten (enn hvithet) var begrunnelsen for en grotesk forskjellsbehandling. Hvithet ga legitimitet til rasisme og overgrep, men var ikke begrunnet i en posisjon som majoritet. De sosiale tjenestene, som også alle andre tjenester, var inndelt i 11 ulike departement som betjente de 11 ulike, av mennesker konstruerte gruppene - på 11 ulike språk.

Jeg var under oppholdet opptatt av kategorisering, dualismer og dikotomier, og hvilken maktutøvelse og til dels forvrengning det ligger i de grep som tas når virkeligheter sorteres. Jeg ville problematisere "svart-hvit", "natur-kultur", "mann-kvinne", "enten-eller" og forventet å få hjelp til dette. Kunne det tenkes at sosialarbeiderne i Sør-Afrika majoriserer, minoriserer, kategoriserer og nyanserer annerledes? At de i sin komplekse kontekst og gjennom integreringsprosessene etter apartheid gjør erfaringer fra å skulle bryte ned vante

måter å inndele ”vi” og ”de andre” på, og som jeg kunne lære av? Dagboknotat første dag i feltet:

”En kollega i Departement of Social Welfare spurte meg i dag hva slags religioner vi har i Norge. Hvorfor sier jeg at vi nordmenn er protestanter, mens kollegaen min på spørsmål fra meg om hvordan dette er i Sør-Afrika, ramser opp hinduer, muslimer, kristne og flere andre. Hvorfor er ikke de norske muslimene ”vi” i min kontekst? Hvorfor er Sør-Afrikas muslimer ”vi”?

Jeg befant meg altså i en annen kontekst enn den vestlige, norske. Mitt faglige fokus var innstilt på de sørafrikanske lokale, sosiale problemenes møte med lokal kunnskap.

I ettertid undres jeg: Hvordan er norske sosialarbeideres yrkespraksiser lokale? Hvordan tok jeg det som en selvfølge at sosialt arbeid i Durban befant seg i en kontekst som la premissene for det sosialfaglige arbeidet der? At kunnskap utvikles i forhold til tid og rom er en selvfølge, det er en godt innarbeidet kunnskap i sosialt arbeids kunnskapsgrunnlag både i Durban og Norge. Jeg vil likevel spørre: Kontekstuelle erfaringer – i forhold til hva da? I forhold til ”universelle” erfaringer? Hvordan kommer forholdet mellom lokal og vestlig (lokal) kunnskap til uttrykk i de ulike kontekstene, den sørafrikanske og den norske? Spørsmålene relaterer seg til hva folk har behov for – for å klare hverdagen bedre. Spørsmålene er viktige i en majoriserings- og minoriseringsdiskurs. Etter ei uke i Durban er jeg tydelig forvirret og noterer:

Dagboknotat 8. august:

”Hvis det forholder seg slik – at praksisene våre ”blir globalisert”, mens brukerne ikke blir det i samme tempo – de pådyttes tjenester som er utviklet i en annen kontekst (...). Og fordi sosialarbeidere ikke er ”klasse”, ”rase”, ”kjønnsløse”, og våre brukere ikke er medlemmer i ”vi”, men plassert i ”de” – hva da?

Kanskje er det klasseforskjellene jeg ser tydeligere i Durban enn i norsk kontekst, der som har ressurser kan utnytte global påvirkning positivt, mens gatebarna og de fattige utelukkende blir offer for dens konsekvenser? Hvordan takler sosialt arbeid dette?

Jeg vil i det videre forfølge spørsmålene om forholdet mellom global og lokal kunnskap ved å knytte egne erfaringer og refleksjoner til noen teoretiske innspill.

Jeg kjente igjen noen av bøkene mine sørafrikanske kolleger hadde lest i sin grunnutdanning, bøker jeg også hadde lest da jeg tok min utdanning. Vi hadde altså et stykke på vei felles kilde til kunnskap, forfattet bl.a. i Storbritannia. Måtene mine kolleger møtte folks problemer på var både ganske gjenkjennelige, men også svært forskjellige. Kontrastene var store. Jeg møtte en mor som var bekymret for datteren på 15 som begynte å skulke skolen og være sammen med andre venner enn tidligere. Gjenkjennelig. Dagen etter kunne det strømme inn mennesker som bodde på gata, og som skulle tas fingeravtrykk av, slik at de kunne få en identitet, et ID-kort, som var inngangsbilletten til videre hjelp. Mange var flyktninger fra andre afrikanske land. Eller jeg deltok på et møte for hjelpeorganisasjoner som skulle bistå HIV/AIDS-rammede.

Kunnskapen som mine kolleger ”gjorde” og som en gang hadde blitt produsert i Storbritannia og andre vestlige land, hvilke vilkår hadde den fått for å utvikle seg til lokal, kontekstualisert kunnskap? Fra egen utdanning husker jeg opptattheten av å få fagbøker skrevet av skandinaver, for å få tilgang på lokal kunnskap – som motvekt til det amerikanske individfokuserede casework. Vi ville, inspirert av feministisk teori, ha tilgang på metoder som ikke bidro til stigmatisering og marginalisering.

En kollega, Ezzat, forteller meg en dag om et møte med en mor som har rusproblemer. - Etter gammel tenkning, ”the medical thinking”, hentet fra United Kingdom, sa hun, - så hadde jeg satt fokuset mitt på morens alkoholmisbruk. Slik gjør vi ikke lenger. På vår måte, den nye, gjør vi noe annet. Det er barnet som er i fokus, ikke ”et rusproblem”. Hun og flere med henne var opptatt av å forklare hvordan den engelske medisinske behandlingsmodellen ikke fungerte i Durban og hvordan de hadde utviklet andre yrkespraksiser for å møte blant annet de fattiges behov for å komme ut av en uverdigg livssituasjon. Landbruksdepartementet var en viktig samarbeidspartner. Samtidig etterlyses ressurser. - Det er mat og helse som er behovet, men vi kan ikke hjelpe dem med det, vi mangler ressurser, fortalte de meg.

I et brev hjem skriver jeg (etter å ha lest regjeringens prinsipper for håndtering av bistanden til de HIV/AIDS-rammede, og der de syke selv skal organisere hjelpetiltakene):

”Her handler ” responsibility” kanskje mer om demokratiske rettigheter, i et land som ikke lenge har hatt slike, og som setter dem svært høyt, de formuleres i alle sammenhenger, tydelig og offensivt. Denne ”responsibility” er ikke fri for moral, men fri for moralisme. Det er så langt jeg ser det herfra”.

I ettertid er jeg ikke sikker – kanskje har jeg oversett noe vesentlig. Kanskje var det nettopp neoliberalistiske uttrykk jeg støtte på, i en kombinasjon med å ikke ta tak i et samfunnsproblem som kan karakteriseres som det største landet noen gang har stått overfor, og som rammer de fattigste og i særdeleshet kvinner⁴⁵? Jonathan Friedman i Marianne Gullestads tolkning, hevder at politikk er blitt til moral. Den økende interessen for moral, hevder han, svekker bevisstheten om og interessen for de politiske ideologiene som bygger opp under ulike former for vitenskap (Friedman sitert i Gullestad 2002:121). Hvis jeg sammenholder Sør-Afrikas takling av HIV/AIDS-problemene med de statlige retningslinjene jeg hadde lest, er det jeg er vitne til heller uttrykk for ansvarsfraskrivelse? I august var jeg deltaker på en dagskonferanse der temaet var koordinering av ulike organisasjoners bistand til HIV/AIDS-rammede i et avgrenset geografisk område. Situasjonen var ennå ikke kartlagt⁴⁶.

På staffmøtet i slutten av den første uka i Durban gikk en del tid med til å kvantifisere siste måneds ”produksjon”, det sosiale arbeidet skulle oversettes i tall og kategoriseres, synliggjøres og danne grunnlag for strategier videre. I registreringsskjemaene var ”klient” blitt til ”kunde”. Senere skulle jeg få erfare hvordan organisasjoner jobbet ut fra avgrensede programmer. Målgruppene var også avgrensede, slik vi også etter hvert praktiserer i Norge. Noen, for eksempel rusbehandlingsinstitusjoner, stilte krav til motivasjon for å komme i betraktning ved inntak. NGO-ene⁴⁷ kunne i større grad enn de statlige tiltakene fristille seg ved å velge ut avgrensede målgrupper.

I et notat til min sjef i Departement of Social Welfare spurte jeg: Har jeg møtt ”det globale sosiale arbeidet”, som kommer til uttrykk dels gjennom et (delvis) felles kunnskapsgrunnlag i sosialarbeiderutdanningen og ”adopterings” av vestlige programmer for ulike kategorier brukere? Er jeg vitne til et lokalt og et vestlig sosialt arbeid som befinner seg i et motsetningsfylt forhold til hverandre, og der utvikling av og anerkjennelse for den lokale kunnskapen har vanskelige vilkår?

⁴⁵ Jeg oppsummerer i et feltnotat der jeg har brukt som kilde et WHO-dokument som fokuserer spesielt på kvinner og HIV/AIDS: Kvinnene blir rammet dobbelt og mer enn det. De er utsatt for dobbelt så stor smittefare, må bære de tyngste omsorgsbyrdene, får ofte skylda for at de er smittet, må leve i taushet om smitten fordi testresultater ikke deles i familien (de testet ofte i forbindelse med fødsler), mannens sexliv blir anerkjent som mannens behov, han er ikke sjelden innoen flere kvinner. Se også Anne Skjelmeruds artikkel ”Hiv og aids – tett på liv og død” i boka ”Internasjonalt sosialt arbeid. Innsats på andres arena.

⁴⁶ I den internasjonale konferansen om HIV/AIDS i Toronto høsten 2006, mottok Sør-Afrika svært mye kritikk for å ha unnlatt å forholde seg til HIV/AIDS problematikken.

⁴⁷ NGO er forkortelse for Non Governmental Organisation

Jeg skulle ønske jeg i samme notatet hadde kunnet problematisere hvordan jeg så den vestlige kunnskapen som både lokal og global på samme tid. Det kunne jeg ikke da.

Marianne Gullestad berører bruken av begrepet ”global” knyttet til identitet. Idet hun peker på ulike globale prosesser, både økonomiske, kulturelle og politiske, sier hun:

”(...) ofte er det snarere snakk om transnasjonale enn om globale prosesser. Derfor er spørsmålet om enten globalisering eller nasjonal identitet galt stilt. I stedet vil jeg hevde at for å styrke nasjonale institusjoner er det nødvendig å ta transnasjonale livsverdener og prosesser mer på alvor” (Gullestad 2002:61).

Kanskje var den kunnskapen sosialt arbeid i Sør-Afrika og Norge hadde felles, for eksempel casework – tilnærmingen, mer trans-nasjonal enn global? Og det sosiale arbeidet, tilpasset det neoliberalistiske paradigmet, der ”bruker” blir kunde og sosiale tjenester ”varer”, er å forstå som deler av det globale? Hvem har privilegiet å definere den som global?

Jeg vil ta med meg disse innspillene når jeg i p. 5.4 behandler eurosentrismen i vestlig kunnskapsproduksjon.

Først skal jeg benytte noen erfaringer fra arbeid med flyktninger – og innvandrere for å nærme meg hvordan konstruksjonen ”vi” og ”de andre”, ”hvit” og ”ikke-hvit” legger grunnlaget for majorisering og minorisering.

5.2.2 Om konstruksjon av ”vi og ”de andre” i norsk kontekst

Jeg beveger meg nå tilbake til norsk sammenheng og går noen år bakover i tid. Fra slutten av 1980-tallet til midt på 1990-tallet jobbet jeg med flyktninger og innvandrere, som de tilreisende ble kalt. Dette var i en tid hvor nabolaget i en mellomstor nordnorsk kommune ikke var vant til å innlemme mennesker som kom langveis fra, som ikke kunne språket og som representerte annerledeshet – i ”våre” øyne. Bygda var vant til innflyttere fra tidligere, særlig den eldre generasjonen, men de kom ikke så langt borte fra, med unntak av krigsfangene som hadde tilhold der i flere år og som helt åpenbart ikke kom hit ”frivillig”. De var dessuten offer for grusomhet av det slaget folk i bygda forsto og hadde et forhold til.

Oppfattelsen av annerledeshet førte til at fokuset ble satt på ulikhet mer enn på likhet. Hvilke konsekvenser fikk det? Unnløstelse kan være et stikkord. Vi⁴⁸ unnløst å handle i omsorgssviktsaker fordi vi ikke torde gripe inn i frykt for at vår mangel på kunnskap om ”de andre” kunne gjøre vondt verre. Etter hvert bor det mennesker langveisfra i de fleste nabolag. Feltet sosialt arbeid har, i tillegg til å forholde seg til mennesker og grupper av mennesker på kanten av fellesskapet, også fått erfaring med å gjøre sosialt arbeid overfor innvandrerne. I integreringsarbeidet jeg var med å legge til rette for midt på 1980-tallet ble det stilt spørsmål ved om ”våre” tjenester var egnet for ”dem” – de er jo annerledes. Og hvis det var kapasitetsproblemer gikk de norske ofte foran.

Jeg tar med dette lille tilbakeblikket, ikke for å henge ut en litt famlende start på et arbeid for å innlemme innvandrerne i et lite lokalsamfunn, men for å få fram to poeng.

For det første: Hva gjør ulikhetsfokuset og tenkningen om forskjelligheter med betydningen av ”oss” og ”dem”, som er selve grunnlaget for hvordan sosialarbeiderpraksiser bidrar til majorisering og minorisering? Kunne vi den gangen på 1980-tallet – i stedet for, eller i tillegg til å etterspørre spesiell innvandrer kunnskap, i stedet for å unnløte eller vegre oss for å bistå familier som slet med omsorgen for barna – koplet på det vi kunne fra før, om mennesker i marginale situasjoner, som om ”de” var ”oss”? Jeg hevder ikke her at de norske brukerne var innlemmet i ”oss”. Men sammenliknet med innvandrerne ble de norske brukerne mer ”oss” enn innvandrerne ble, et eksempel på hvordan kategoriers betydninger endrer seg avhengig av kontekst.

For det andre bidrar ulikhetsfokuset til stereotype oppfatninger. Bistanden til flyktninger og innvandrere er ofte organisert som egne tjenester innad på sosialkontorene, ved at egne stillinger øremerkes for denne gruppen. Begrunnelsen er å bygge opp spesialkompetanse for å møte denne gruppens spesielle behov. På denne måten bygges det opp forventninger fra ”den hvite majoriteten” om at ”de andre” er like innad – til tross for at det i gruppen innvandrere som oftest befinner seg mennesker fra svært ulike kulturer.

Eksempelet illustrerer både hvordan forskjellstenkningen fører til diskriminering ved å unnløte å bistå, eller ved å tilby spesialtjenester som gjør gruppen homogen. Dersom en legger en essensialistisk egenskapsforståelse til grunn for identitet og for kulturbegrepet i en videre sammenheng, vil en automatisk rette fokuset på forskjeller, på det som avgrenser en

⁴⁸ Jeg sikter her til egen praksis som flyktningekonsulent, i samarbeidet med den kommunale helse-og sosialtjenesten.

gruppe fra en annen, og som igjen blir et bidrag til ”å fryse” ulikheter mellom mennesker, en stivnethet som i neste omgang kan føre til usynliggjøring av enkeltindividene. Hvordan utøves det faglige skjønn overfor flyktingene og innvandrerne, basert på individuelle vurderinger?

Jeg glemmer ikke så lett historien om opprettelsen av innvandrerkontoret for pakistanere på 70-tallet, og den pakistanske kvinnen som kjapt etter ankomst var sosialt aktiv, kledde seg i fotformsko og skaut, som noen vil framstille som sosialarbeidernes uniform den gang. Vi applauderte hennes raske integrasjon. Eller applauderte vi at hun nå framsto som ”oss”, fordi vi, i iveren etter å gjøre noe for kvinnene spesielt, få dem opp og ut, ofte ble møtt av mannen i døra som ikke ville at kona skulle delta i vår verden. Hva var denne kvinnens atferd uttrykk for? Vellykket integrering? Frigjøring eller en ny type tvang, underlagt sitt nye samfunn? Det tok noen år før disse spørsmålene ble stilt. Det var rimelig taust om dem i samtid.

Det andre poenget med å sette fokuset på ”vi” og ”de andre” handler ikke om sosialt arbeids yrkespraksiser i forhold til en spesiell gruppe – innvandrerne – i og for seg. Tvert om handler dette om å plassere all yrkespraksis inn i den globale sammenhengen, som betyr å analysere og få kunnskap og bevissthet om hvordan vår egen kontekst blir påvirket av og innvirker på andres kontekst. Det handler om å tydeliggjøre hvordan den vestlige hvitheten tilføres privilegier på bekostning av ikke-hvite, enten ”vi” og ”de andre” befinner seg i minoritet i Norge eller bor andre steder i verden. Hvordan konstrueres betydningen av ”hvit”, som bestemmer hvem som får del i majoritetens privilegier og hvem som minoriseres? Jeg skal nedenfor komme tilbake til et eksempel som illustrerer hvordan kategoriene kjønn, rase/etnisitet, nasjonalitet og seksualitet tillegges betydninger og hvordan intraseksjonen mellom kategoriene blant annet bidrar til utstøtelse av minoriteter i Danmark. Først vil jeg imidlertid se nærmere på fenomenet eurosentrisme, og en kritikk av hvit europeisk kunnskapsproduksjon.

5.2.3 Eurosentrisme i sosialt arbeid

Kritikken mot eurosentrismen rettes mot kunnskapsproduksjon i sosiologien⁴⁹. Når jeg presenterer en kritikk av sosiologiens kunnskapsgrunnlag og dermed mener at den er relevant

⁴⁹ Ida Hjelde fikk i 2007 en pris for sin hovedoppgave i sosiologi som jeg viser til her. Det er laget en kortfattet presentasjon av oppgaven og et intervju med henne, som er å finne på webadresse www.kilden.forskningsraadet.no/c17251/artikkel/vis.html?tid=40070 (dato: 15.2.2007).

for sosialt arbeid, knytter jeg dette til sosiologiens sentrale posisjon i sosialarbeiderutdanningen (sosionomutdanningen ga etter gammelt utdanningssystem kompetanse i sosiologi tilsvarende grunnfag). I tillegg er sosiologisk forskning sentral som kunnskapstilfang for feltet sosialt arbeid.

Jeg vil imidlertid knytte til et eksempel fra Sør-Afrika, som operasjonaliserer begrepet eurosentrisme på en illustrativ måte, samtidig som sammenhengen mellom kolonialisme, globalisme og kunnskapsproduksjon blir tydelig. Eksempelet illustrerer også hvordan sosialt arbeid som fag ikke vinner fram når mer anerkjente, men tilstøtende fag har divergerende syn.

Ida Hjelde setter sosiologien inn i en global forståelses/analyseramme, og påviser hvordan kunnskapsproduksjonen i tradisjonell sosiologi kan karakteriseres som eurosentrisk (Hjelde 2006). Den opererer i følge Hjelde med et verdensbilde der kunnskap tilegnet i europeisk kontekst, ikke kontekstualiserer seg i verden. Sosiologisk forskning ter seg som om ikke det finnes en verden utenfor, ikke ved bevisst å unnlate å se seg selv i forhold til noe annet, men som en naturlig, selvfølgelig handlemåte, hevder hun. Idet hun viser til en rekke teoribyggere innen feminismen, trekker hun fram begrep som filosofisk eurosentrisme, hegemoni, diskurs, ideologi og paradigme, begreper som benyttes for å analysere hvordan eurosentrismen virker gjennom det vi tar for gitt, gjennom hvordan vi konstruerer "det normale" (s.17). Hun har selv studert til hovedfag i sosiologi, dels ved universitetet i Kairo, dels i Oslo, og sett hvordan Egypt ikke kommer utenom å forholde seg til europeisk og amerikansk vitenskapsproduksjon som norm for deres egen, samtidig som det er, hevder hun, en selvfølge for universitetet i Kairo og kontekstualisere seg i verden (s. 3).

Den sørafrikanske professoren i sosialt arbeid, Vishanthie Sewpaul og hennes medforfatter Dorothee Hölscher, kommenterer globaliseringen i verdensøkonomien, der undertrykkelsen av det de kaller "the Two-Thirds World" fremdeles pågår, men den gjøres mer skjult enn i kolonitida. Også på det kulturelle området har mønstrene for undertrykkelse blitt mer diffuse. Når det gjelder kunnskapens rolle, hevder de følgende (det siktes ikke spesielt til samfunnsvitenskapene):

"It is the internalisation of the ideology of modernity, the imagery of the industrialised North as the ultimate goal of development, that continues to exercise influence on the aspirations, the thinking and the decision taking of the educated elites in the Two-Thirds World. These

elites have enjoyed modern education and have, by definition, benefited from the status quo – and anticipate to keep on benefiting from its continuation” (Sewpaul et al. 2004:75).

Jeg tar dette inn i denne sammenhengen for å tydeliggjøre den intime sammenhengen mellom det vestlige økonomiske hegemoniet og vestlig kunnskapsspredning, innflytelse fra ”the North” sett fra Sør-Afrika. Forfatterne får fram hvordan vestlig påvirkning influerer landets elite, for så å vise lenger ute i teksten hvordan diskursen mellom kolonial og vestlig kunnskap brytes mot den sørafrikanske konteksten. Dette er spesielt tydelig i Sør-Afrika, som i likhet med andre tidligere kolonier adopterte britisk institusjonsbasert og casework-orientert sosiale velferdssystemer, men som på grunn av apartheid utviklet seg annerledes enn i Storbritannia.

Gjennom apartheid slo de statlig styrte velferdsordningene svært urettferdig ut i befolkningen. Dermed oppsto et uformelt nettverk av velferdsrelaterte ordninger for å imøtegå det diskriminerende og eksklusive systemet apartheid hadde skapt. Det som på denne måten ble bygd opp på siden av den statlige velferden, som en motdiskurs, ble adoptert som mønster for det som skulle bli etablert etter apartheid. I mellomtida hadde vestens velferdssystemer imidlertid blitt influert av neolibérale strømninger, som bl.a. førte til forvitring av de vestlige velferdsstatene. Disse strømningene blir førende for det som bygges opp i Sør-Afrika etter apartheid, til tross for at det i motdiskursen mot apartheid også ble innlemmet motstand mot det neolibérale velferdsregimet.

Profesjonaliseringsprosessen i sosialt arbeid ble assosiert med formaliseringen av velferdsordningen under apartheid. Slik ble sosialt arbeid koplet til de rasialiserte, segregerte hjelpeordningene, uavhengig av hvordan sosialarbeiderne gjorde sosialt arbeid. Faget befant seg selv i en marginalisert posisjon. På grunn av dominans fra andre tilstøtende, mer anerkjente fag – og til tross for at disse hadde mindre historisk bagasje sammenliknet med det sosiale arbeidet – tapte sosialt arbeids motdiskurs terreng, hevder forfatterne, og velferdssystemet ble tilpasset vestlige, neolibérale ideer.

Eksempelet fra Sør-Afrika viser hvordan både transnasjonale påvirkninger på sosialt arbeid (bl.a. casework-tradisjonen), globale (neoliberalistiske idéer) og lokale (apartheid og tilløp til antirasistisk motpraksiser) spiller sammen, og hvordan noen strømninger vinner innpass mens andre fortrenses.

Hjelde vender seg kritisk til sosiologiens eurosentrisme, både fordi den er innarbeidet i kunnskapsgrunnlaget, og fordi den legger premisser for videre utvikling av kunnskap. Dominansforholdet mellom vesten og resten av verden opprettholdes så lenge faget ikke settes inn i en global ramme, slik at eget lokalt ståsted blir synlig. Eurosentrismen handler om hvordan Europas eller vestens posisjon i de globale maktstrukturene normaliseres og usynliggjøres, sier hun i et intervju (tidligere henvist til). Anti-eurosentrisme, hevder hun, kjennetegnes ved å ha verden som referanseramme for analyse, og synliggjøring av "Vesten" som en posisjon (Hjelde 2006:25). Så langt Ida Hjelde.

På grunnlag av dette undres jeg: Finnes det lokale motdiskurser til norske yrkespraksiser – i norsk kontekst? Hvis ikke, kunne det vært annerledes?

Hvordan kan sosialt arbeid for det første vurdere kritisk eget kunnskapsgrunnlag i forhold til det vestlige hegemoniet kunnskapen har skapt, og for det andre selv bidra til å utvikle kunnskap som ikke er undertrykkende på denne måten? Det er urimelig å anta at slike større diskurser *ikke* berører sosialt arbeids yrkespraksis. Kunne feltet ha bidrag til frigjørende praksiser i academia på grunnlag av nærhet til minoriserte gruppers levde liv⁵⁰?

Eksempelet fra Sør-Afrika peker på den historiske, lokalt kontekstualiserte erfaringen sosialt arbeid hadde, og som kunne ha dannet grunnlag for utvikling av lokale, antirasistiske yrkespraksiser, men som ikke blir gitt livsvilkår bl.a. av samfunnsvitenskapen, kanskje fordi denne var tungt lastet med vestlig kunnskap?

Sewpaul og Hölscher uttrykker seg slik om vestens (økonomiske) hegemoni:

"The Two-Third Worlds find themselves in a position where they have to agree to the imposition of the present neoliberal order so as to avoid even greater economic marginalisation with even worse repercussions" (s. 75).

⁵⁰ Spørsmålet som stilles her vil jeg plassere i ytterkant av oppgavens kjernetema. Jeg stiller likevel spørsmålet for å tydeliggjøre noen sammenhenger faget står i, og for å utfordre det potensialet faget har til annerledes forskning ved å spille på lag med alternative forskningstradisjoner som blant annet feministisk forskning representerer.

Jeg vil nå se nærmere på hvordan forestillingen om ”vi” og ”de andre” har fått fotfeste i den vestlige del av verden. Dette vil jeg gjøre ved å gå tilbake i tid og lage en kort oppsummering av det koloniale prosjektet. Historien kjenner vi kanskje fra før, men samtidig som vi forholder oss til en historie vi ikke er stolte av og kanskje har tatt et oppgjør med, kanskje vi likevel kan komme i skade for å videreføre forestillinger og undertrykkende praksiser fordi mekanismene i de prosessene som gjør en videreføring mulig, ikke er synlige for oss?

5.4 Det koloniale prosjektet. Om konstruksjonen av ”vi” og ”de andre”.

Mulinari og de los Reyes hevder at feministisk postkolonial teori representerer et viktig paradigmeskifte når det gjelder teoretisering av dominans og ulikhet ut fra koloniseringens effekter (Mulinari et al. 2005:62). De sikter til hvordan disse teoriene har flyttet fokus fra den faktiske kolonialiseringen til å ta for seg hvordan hierarkiske verdensbilder er blitt til. Postkolonial teori er kritisk til ideen om lineær, historisk utvikling. For europeere er utvikling noe som skjer fra et stadium til et annet – i tid: ”Kolonialisme” (før)-”postkolonialisme” (etter), og som vi uvilkaarlig tillegger noe positivt siden vi kaller det utvikling. Anne McClintoc hevder:

”Post-colonial studies have set itself against this imperial idea of linear time – the “grand idea of “Progress and Perfectibility” (McClintoc1992:85).

McClintoc stiller seg kritisk til selve betegnelsen ”postkolonialisme” og sier videre:

”I am doubly interested in the term (post colonialism), since the almost ritualistic ubiquity of ”post”- words in current culture (post-colonialism, post-modernism, post-structuralism, post-cold war, post-marxism, post-apartheid, post-Soviet, post-Ford, post-national, post-historic, even post-contemporary) signals, I believe, a widespread, epochal crisis in the idea of linear, historical “progress” (s. 85).

Feministisk postkolonial teori har prøvd å ta et oppgjør med dikotome kategorier, som ”vi-de andre”, ”sentrum-periferi”, ”koloni-metropol”. Dikotomiens virkelighetsforvringninger er maktutøvelse ved at ”det utenfor oss” gir ”det innenfor”, som er ”vi”, identitet, hevder McClintoc. Hun peker videre på hvordan dikotomien ”kolonial-postkolonial” likevel består.

Dette innebærer bl.a. at når vi tenker i dikotome kategorier – ”kolonial-postkolonial” – som uttrykk for stadier, bytter vi samtidig forståelse, fra å ha et maktfokus, ”den kolonialiserte – kolonih Herren”, til å gjøre makt om til et spørsmål om tid (s. 85).

Å måle (andre) kulturers utviklingsnivå langs en tidsakse er både apolitisk og ahistorisk, hevder McKlintoc, og dessuten vil vi da oppfatte oss selv som ledende i utvikling, mens andre kulturer tilhører et tidligere stadium. Hun oppsummerer slik, s. 86:

” ...the world’s multitudinous cultures are marked, not positively by what distinguishes them, but by a subordinate, retrospective relation to linear, European time”.

Når vi deler verden inn i “vesten-tredje verden”, ”i-land-u-land”, ”developed countries-developing countries”, ”oss-dem”, lager vi stereotype og undertrykkende forestillinger om historisk utvikling, framskritt og om andre mennesker, som befester seg og bidrar til majorisering og minorisering.

Svarte feminister har kritisert hvite feminister for å ta hevd på det feministiske prosjekt ved å sette hvite kvinners erfaringer som norm. Et viktig bidrag fra den postkoloniale feminismen er å vise hvordan kvinner utenfor Europa og det hvite Amerika er utelatt gjennom å bli stemplet som annerledes. Den betydningen ”kvinner” i en kontekst er blitt (og blir) tillagt, kan i en annen kontekst ha usynliggjort ikke-hvite kvinners erfaringer, men kan også ha skapt et kolonialisert bilde av ikke-hvite kvinner. De har ikke fått representere seg selv. Mohanty sier det slik:

”The relationship between Woman – a cultural and ideological composite Other constructed through diverse representational discourse (scientific, literary, juridical, linguistic, cinematic, etc.) – and women – real, material subjects of their collective histories – is one of the central questions the practice of feminist scholarship seeks to address. This connection between women as historical subjects and the representation of Woman produced by hegemonic discourses is not a relation of direct identity or a relation of correspondence or simple implication. It is an arbitrary relation set up in particular cultural and historical contexts.” (Mohanty sitert i Lewis et al. 2003:50).

I konstruksjonen av "de andre" har fortellingen om "den tredje verden" som "lite utviklet" spilt en stor rolle, en fortelling vestlig forskning har bidratt til å lage og spre som "sann" og "nøytral" kunnskap. Forestillinger om "de andre" som primitive har vært og er et nyttig redskap for at rasistiske holdninger og handlinger skjer i dagens samfunn (de los Reyes et al. 2006:15).

I tillegg til å løfte fram ikke-hvite kvinners erfaringer er postkoloniale feministers anliggende i sine teoretiske bidrag å analysere hvordan de usynlige prosessene får slike holdninger til å framstå som troverdige og "naturlige". De knytter vestlige konstruksjoner av "de innfødte" som primitive, uvitende, jfr. Torbjørn Egners vise om lille Hoa, til dagens rasistiske uttrykk, og som ikke lenger er knyttet til fysiske kolonier. Konstruksjonene var nødvendige for koloniherrerne for å legitimere sine overgrep. Vestens kolonialisering av "sannhet" ble benyttet for å spre hierarkiske teorier om ulike "rasers" verdi, som så ble koplet sammen med nasjonstilhørighet. de los Reyes, Molina og Mulinari hevder at det er disse idèstrømningene som er grunnlaget for kulturrasismen vi ser i dagens vestlige samfunn, en sammenheng en ikke er villig til å forholde seg til fordi de fleste i dag tar avstand fra kolonitidas undertrykking av andre land og etniske grupper. Som europeer ser en kanskje på seg selv som informert og opplyst, noe resonnement som dette utfordrer.

Når vi i dag opplever migrasjon i større målestokk enn før, "de andre" flytter inn i "våre" nabolag, tar "vi" i bruk forestillingene om "de andre". Den nasjonale identiteten utfordres når grupper av annerledes mennesker "inntar" landet. Som reaksjon stenges minoriteter ute, for eksempel ved å tillegge dem egenskaper eller framstille dem i et dårlig lys.

På midten av 1980-tallet ble "omsorgen for sigøyerne" som institusjon lagt ned⁵¹. Forklaringene på sigøynernes "problem"-atferd ble ikke laget på grunnlag av majoritetssamfunnets behandling av dem, men gruppen ble ansett som "for mye annerledes" (de holdt på sin nomadetradisjon) og dessuten ble de ansett som "rasemessig" underlegne. En antar at ca. 4-500.000 ble drept under 2. verdenskrig med denne begrunnelsen⁵². I tillegg ble de tillagt egenskaper knyttet til "rasen", som for eksempel "ikke til å stole på" eller "ikke

⁵¹ Dette var en særomsorg som ble avviklet i forbindelse med at andre særomsorger også skulle avvikles (for eksempel HVPU-omsorgen i 1991). En så det som lite tjenlig (og ikke etisk holdbart) å opprettholde særomsorgsideologien når integrering og likeverd var det omforente sosialpolitiske målet

⁵² Ulike referanser oppgir litt forskjellige tall på drepte (mellom 400.000 og 500.000), denne oppgir 500.000: www.samfunnet.uib.no/index.php?vm=program&side=arkiv?sub=H2005&id=109 (dato: 25.5.2007).

tilpasningsdyktig”⁵³. De ble anklaget for å holde på sin nomadetradisjon, samtidig som de ble kastet ut fra alle europeiske land, og var tvunget til å reise videre.

Ved å gå tilbake i tid, trekke inn postkolonial feministisk teori og knytte egne erfaringer til dette, har jeg prøvd å trekke noen tråder som viser hvordan vesten drar med seg kolonitidas idégrunnlag og hvordan det manifesterer seg i dag. Jeg har valgt å løfte fram hvordan konstruksjoner av ”den andre” blir til.

Jeg mener dette er relevant for sosialt arbeid både på en direkte og en indirekte måte. Nytteverdien knyttet til konstruksjoner av ”mann”, ”kvinne”, ”innvandrere”, ”nordmann”, ”hvit”, ”svart” er den direkte relevansen. Hvis jeg går videre og trekker inn barnevernmoren, rusmisbrukeren, den prostituerte, alle sammen tilhørende minoriserte grupper med ulik status i et hierarki som er både etnisk og kjønnet, kunne en videre analyse av forholdet mellom ”vi” og ”dem” i en majoriserings - og minoriseringsdiskurs være interessant å følge opp.

Som en illustrasjon til den store fortellingen om konstruksjonen av ”de andre”, vil jeg ved å ta fram et eksempel fra Danmark nå vise hvordan konstruksjonen om ”oss” og ”dem” kommer til uttrykk gjennom den lille fortellingen. Bl.a. viser eksempelet hvordan problemer eksternaliseres ved å overføre problemer i majoritetssamfunnet på ”dem”, som en rituell renselsesprosess (Gullestad 2002:44).

5.5 Den lille fortellingen i den store.

I artikkelen ”Interseksjonalitet i voldtægtsnarrativer” viser Rikke Andreassen hvordan ideen ”om en dansk kultur”, som utgjør en avgrenset enhet og som lever ved siden av den like avgrensede ”minoritetskulturen”, skrives fram i ulike medier. Hun viser hvordan den hegemoniske danske hvitheten plasserer ”de andre” utenfor og påfører representantene for minoriteter stigma (Andreassen 2006). Hun redegjør for hvordan de hun betegner som ”synlige minoriteter”⁵⁴ fremstilles som potensielle voldtektstmenn tilhørende ”en kvinneundertrykkende kultur”, mens etniske dansker framstilles som å ha respekt for kvinner

⁵³ Disse erfaringene gjorde jeg selv som saksbehandler på sosialkontor i 1980, samt at sigøynerne, på seminarer om integrering av flyktninger - og innvandrere på 1980-tallet, ble framholdt som spesielt vanskelige å integrere fordi de ”ikke ønsket det selv”.

⁵⁴ Betegnelsen brukes av forfatteren som fellesbetegnelse på flyktninger, innvandrere og deres etterkommere (s. 94 i artikkelen). Det engelske begrepet ”visible minorities” er mye brukt i interseksjonalitetsteori for å tydeliggjøre at kategoriens innbyrdes intra-agering ofte påvirkes av om annerledesheten er synlig eller ikke. Slik jeg forstår avgrensningen Andreassen gjør her, er minoriteter som ikke er synlig annerledes ikke inkludert i analysen.

og som ikke-voldtektsmenn – men bare når gruppen ”synlige minoriteter” sammenstilles med etniske dansker.

Rikke Andreassen studerer voldtektsfortellinger formidlet gjennom danske nyhetsmedier. Hun starter med dannelsen av nasjons - og nasjonalitetsfølelse. I de historiske beskrivelsene av dette temaet er kjønnsperspektivet fraværende, hevder hun, og mener at disse prosessene ikke kan forstås nyansert uten å trekke inn både ”rase/etnisitet”, ”kjønn” og ”seksualitet” som samspillende faktorer. Hun gjør så en interseksjonell analyse hvor hun trekker inn disse elementene.

Resonnementet bygger hun opp ved å ta utgangspunkt i dikotomien natur – kultur, som i denne sammenhengen skal forstås som motsetningen mellom den private og den offentlige sfære. Menn er aktive på den offentlige arena, mens den private er kvinners domene der hun blant annet er tillagt oppgaven å reprodusere nasjonen. Andreassen viser til Nira Yuval-Davis (s. 95), som framstiller kvinnen som bærer av viktige symbolske roller knyttet til nasjonen, og hun viser til Ruth Harris, som hevder at kvinnene ikke bare reproduserer nasjonens barn, men også grensene mellom etniske eller nasjonale grupper⁵⁵.

Andreassen plasserer i sin analyse kvinnen som grensemarkør for nasjonen i sammenheng med voldtekt som fenomen, for å kaste lys over hvordan voldtekter blir brukt i konflikter mellom nasjoner (fiendens kvinner blir voldtatt som en symbolsk handling for å hærta landet). Dette belyser også hvordan overgrep på danske jenter oppfattes som overgrep på den danske nasjon. Forståelsen av kvinnen som nasjonalt symbol danner bakgrunnen for Andreassens tolkning av uttalelser fra nyhetsformidlere og eksperter (som uttaler seg til media). Utsagnene ”våre jenter-de der guttene” produserer forestillingene om ”vi-de andre”. Det dannes et bilde av de synlige minoriteter som en trussel utenfra. Andreassens poeng er så langt at ”voldtektsmenn” ikke bare er en kjønnskonstruksjon, men samtidig en rasial/etnisk konstruksjon.

⁵⁵ En annen undersøkelse bruker studier av svenske missekonkurranser på 1950-tallet som utgangspunkt for å analysere hvordan sammenvevde forestillinger om svenskhet og kjønn konstrueres (Mattsson m.fl. i Sandell et al. 2006:270). Denne artikkelen viser igjen til andre studier som påviser hvordan ”kvinne” knyttes til konstruksjon av nasjonen (Sharp 1996, Tornbjer 2002, McClintoc 1993 sitert i Sandull et al. 2006:278). Mattsson og Pettersson viser hvordan fortellingen om Frøken Sverige skaper nasjonen som ide og imaginært fellesskap, ideen om nasjonen som en vel avgrenset og uforanderlig gruppe mennesker. Det brukes beskrivelser som ”ett folk”, som har spesifikke egenskaper og utseendemessige trekk som gjennom nasjonale fortellinger lager forbindelser til sted (s. 279).

”Når nyhetsmediene refererer til ”en 40-åring”, så ved seerne, at det er tale om en hvid, etnisk dansk mand. Kvinder udgør ikke i samme grad normen, og derfor nævnes de via deres køn ”en 40-årig kvinde” (Andreassen 2006: 99).

Fordi hvit, dansk mann er normen, vil betegnelsene i seg selv fungere som majoriserende og minoriserende faktorer.

Det Andreassen så gjør er å vise hvordan kvinner blir omtalt forskjellig i rettsforhandlinger, avhengig av om voldtektsmannen er etnisk dansk eller en synlig minoritetsmann. Betydningen av ”kvinne” endrer innhold fra ”kvinne som (med)skyldig” til ”kvinne som offer for en innvandrermands overgrep”. Slik synliggjøres også hvordan årsaksforklaringen endrer innhold, fra det å ikke klare å styre sitt begjær overfor kvinnen, som nærmest byr seg fram (den etniske dansken), til å begrunne overgrepet med etnisk bakgrunn (den synlige minoritetsmannen).

Det siste poenget jeg vil trekke fram av Andreassens artikkel, er hvordan hun gjennom sin interseksjonelle analyse viser at den etniske danske kvinnes kropp kan oppfattes å besittes av den etnisk danske manns kropp, ved å vise til forståelsen av kvinnen som nasjonens symbol. Implisitt i den nasjonale diskurs, hevder hun, ligger at kvinner tilhører danske menn, og derfor framstår koplingen danske menn - danske kvinner som ”det naturlige”. Ut fra dette er det også rimelig å forstå eksklusjonen av den synlige minoritetsmannen – ikke begrunnet i hans seksuelle overgrep, men i hans rasiale/etniske overgrep. To stereotype fortellinger leses ut av Andreassens materiale:

”For når synlige minoriteter fremstilles som potensielle voldtagere med en kvindeundertrykkende kultur, så framstår etniske dansker som havende respekt for kvinder og som ikke - voldtagere” (s. 102).

I begynnelsen av dette kapitlet fokuserte jeg på den globale kontekstens betydning for forståelser av majoriserende og minoriserende prosesser, og jeg belyste hvordan det koloniale prosjektet har bidratt til å naturalisere undertrykkende handlinger i det postkoloniale samfunnet. Med dette eksempelet har jeg villet illustrere hvordan en interseksjonell analyse angir en mulig måte å forstå de samme prosessene på fra en annen innfallsvinkel. I analysen trekker hun inn mange dimensjoner på flere nivå, også det symbolske. Eksempelet viser dessuten hvordan kategoriers betydninger ikke er fikserte, men inngår i dynamisk,

kontekstuelle forhold til hverandre. Analysen viser også hvordan ”hvit mann”, ”hvit kvinne” og ”synlig minoritet” konstrueres i et hierarki:

”Ved å se på nyhetsmediernes voldtægtsnarrativer bliver det tydelig, hvordan interseksjonaliteten mellom forskjellige kategorier konstruerer kategoriene på bestemte måder i forhold til hinanden. Det bliver tydeligt, at kategoriene ikke er stabile, men under konstant forhandling. Voldtægtsnarrativer illustrerer, hvordan køn fremhæves i nogle narrativer, mens race/etnisitet fremhæves i andre. (...) de viser også, hvilke kategorier der er privilegeret i fortællingerne” (s. 102).

På denne måten viser Andreassen hvordan hvite menn framstår som den privilegerte gruppen, på bekostning av både hvit femininitet og farget maskulinitet. Det er en gruppe som blir usynlig i analysen, og det er fargede kvinner. Hadde det vært mulig å innlemme dem også i analysen?

Jeg kunne ha valgt andre eksempler. Jeg valgte imidlertid dette fordi det i tillegg til å illustrere interseksjonalitet og kategoriers intra-agering, også viser hvordan koplingen mellom den offentlige og den private arena kan forstås. Her har vi sett hvordan handlinger (seksuelle overgrep) skjer i det private rom, mens fortolkningene skjer i det offentlige rom, og der konstruksjon av nasjon er et viktig element. Nasjonalitetskonstruksjoner, hevder Andreassen, skjer altså både i det private og offentlige rom, noe hun hevder tradisjonell historieforskningen ikke har tatt høyde for. Andreassen oppsummerer:

”Det giver derfor ikke mening at reducere nations-og nationalitetskonstruksjoner til den offentlige sfære, som traditionell historieforskning har gjort. De seksuelle overgrep befinner seg i et rum, der kan karakteriseres som privat, samtidig med, at fortolkningene av overgrebene finder sted i det offentlige rum”.

Dette har en parallell til sosialt arbeids arena. Der møtes den private og offentlige sfære. Der tolkes handlinger i det private rom – på ulikt vis – i det offentlige rom, for eksempel overgrep mot barn, eller (mindre dramatisk) det å ikke være gode nok foreldre. Med henvisning til feminismens ”det private er politisk” vil også det politiske alltid komme til uttrykk i det private.

Jeg har nå prøvd å argumentere for sammenhengen mellom den store og den lille fortellingen, den hegemoniske eurosentrismen og hegemonisk etnosentrisme, for å vise hvordan disse diskursene produserer eksklusjonsmekanismer som ikke er lette å få øye på ved førte øyekast, og som har stor relevans for sosialt arbeids yrkespraksis.

5.6 Om å gjenfortelle hvithet Durban 2006

5.6.1 Hvor fast sitter vi i konteksten?

Vil svarte sørafrikanske middelklassekvinner og -menn representere ”svarthet”, og hvite norske middelklassekvinner og menn representere ”hvithet” – uavhengig av individuelle standpunkt⁵⁶? Er det ingen måte å slippe ut av situertheten på? Cathrin Wasshede⁵⁷ viser til Ruth Frankenberg, som hevder at rasismen ikke er en ideologi som bare kan velges bort (Frankenberg sitert i Wasshede 2006:204). Som hvite er vi innblandet i rasismen, uavhengig av hvilke standpunkt den enkelte måtte innta. Vi kan være vår posisjon bevisst, vi kan være hvite kvinner eller menn som aktivt er med på å bekjempe rasismen, men vi inngår like fullt i de strukturer som skaper rasismen, og fordelene av å være hvit. Hvithet er en lokalisering av strukturell fordel, av raseprivilegium, sier Frankenberg. Det er de som påføres merarbeid av å ikke være hvit, som vil se hvithetens fordeler. Å leve som hvit - i hvithetens hegemoni - er å ha plass i den strukturelle usynligheten. I en forskningssammenheng vil en ut fra dette måtte prøve å finne en middelvei i det Frankenberg kaller ”å sitte fast i en diskurs och att medvetet arbete för att förhålla sig kritisk till den” (s. 205).

Det hvite privilegiet kan blant annet komme til uttrykk i en oppfatning om at ”vi” skal være solidarisk med ”dem”. Ved å understreke en avstand på denne måten reproduseres hvithet, noe som viser hvor grunnleggende dypt ”vår vestlige hvithet” som dominerende i verden sitter (Berg et al. 2002:17).

Ved å bruke minnearbeid som metode har Anne-Jorunn Berg og Kirsten Lauritsen utforsket egen hvithet⁵⁸. I arbeidet sitt legger de til grunn at kategorier ikke ”er”, de ”blir”. Det sentrale

⁵⁶Bruken av ”svart” og ”hvit” produserer stereotyper slik dikotomien er brukt her, idet nyanser forsvinner. For å unngå å bidra til stereotype oppfatninger i denne sammenhengen vil jeg spørre: Hvordan oppfattes representasjoner av fargede (coloured) sørafrikansk kvinner, libanesiske flyktninger i Norge – eller samer?

⁵⁷ Cathrin Wasshede skriver om ”Motståndspraktiker – unga aktivister i närkamp med heterossexualitet” (I Sandell et al. 2006:200).

⁵⁸ Se Widerberg 2005 for en utdyping av minnearbeid som metode. Forfatteren bruker metoden på historier fra eget liv, der hun utforsker sammenhengene mellom kjønn, seksualitet og kunnskap.

er *hvordan* de ”blir” (Berg et al. 2002:3). Hvordan tillegges hvithet betydning? Hvordan foregår denne prosessen? De viser til Vron Ware, som hevder at

”rasemessig dominans er et system som posisjonerer eller konstruerer alle, om enn på ulik måte. Å fokusere på ideer om og ulike konstruksjoner av hvithet kan gi ny innsikt og handlingsalternativer for de som prøver å forstå og bryte ned systemer av rasemessig dominans” (s. 17).

De reflekterer over hvor taust det er rundt ”hvitheten”, og hvor vanskelig det var å ikke repetere det de benevner som ”Tatt-For-Gitt-Heter”. Det er ikke språk for å snakke om hvithet, hevder de, slik også mine kolleger som ble referert til tidligere fikk problemer med å skrive ”kjønn”. Så lenge en tror at ”rase” er noe bare noen andre har, forblir også hvitheten taus. Å innlemme den i ”rase”-begrepet vil være et skritt på veien til å destabilisere ”rase” som kategori. Så langt deres minnearbeid.

I slutten av kapitlet gjør jeg en analyse av to feltarbeidnotater for å identifisere representasjoner av hvithet. Jeg bruker ikke minnearbeid som metode, men prøver å utnytte potensialet for ny innsikt som ligger i notatene, ved å reflektere i mange runder sammen med flere⁵⁹. Verktøyet mitt er et blikk som ser i mange retninger samtidig. Strategien er å lage bølger, blande sammen, utfordre og øve seg på å være nysgjerrig, selv når det kjennes ubehagelig.

Jeg skal nå bevege meg videre, idet jeg skal belyse hvordan representasjon av ”hvithet” kommer til uttrykk i mitt eget materiale fra Durban, fulgt opp av refleksjoner rundt temaet.

Gjennom de eksemplene jeg har valgt er min intensjon å binde sammen temaet hvithet i yrkespraksis til et hele, ved først å ha belyst hvordan den hegemoniske hvitheten konstrueres og kommer til uttrykk, både i de store sammenhengene og på individnivå. Motivasjonen for å gjøre dette er knyttet til posisjonen som sosialarbeider. For å motvirke undertrykkende praksiser må både det strukturelle og individuelle nivået møtes i refleksiv praksis, i en forståelse om at det er mulig å endre praksis.

⁵⁹ Karin Widerberg (Widerberg 2005:124) beskriver metoden ”bevissthetshøyning”, der en kommer sammen i gruppe og reflekterer over felles personlige erfaringer. Jeg har ikke gjort dette systematisk i analysene av de to episodene jeg bruker, men har uformelt diskutert hendelsene med ulike grupper av studenter og venner, som utløste utveksling av felles erfaringer.

”Også den som vil dekonstruere dikotomier som ”hvit-farget”, eller ”innvandrers-nordmann”, er selv tvunget til hele tiden å reprodusere dem. Dette innebærer former for både makt og avmakt”, sier Marianne Gullestad, som har forsket på ”hvithet” i majoritetskulturen (Gullestad 2002:171). Makt og avmakt er knyttet til det diffuse i hvordan egen hvithet reproduseres. Slike prosesser er vanskelig å få gjort eksplisitt, men mulige å tydeliggjøre. Av og til kan jeg tenke: Hadde det vært bedre å ikke utsette andre og seg selv for møtene med mennesker der en kan komme i skade for å ubevisst formidle en eller annen form for vestlig hvithet?

Fordi kultur er temaet i eksemplene, og før jeg går inn i analysen, vil jeg gjøre oppmerksom på at jeg opererer med et prosessuelt kulturbegrep (Gullestad 2002:120). Kultur er ikke å oppfatte som en avgrenset enhet, noe begrepet ”flerkulturelt samfunn” lett kan få oss til å tenke i retning av – mange kulturer som lever (statisk) ved siden av hverandre med vanntette skott imellom. Kultur defineres her som noe som skapes, påvirkes og endres i en kontinuerlig prosess. Under oppholdet i Durban opplevde jeg nesten daglig å få bekreftelse på at en slik måte å forstå kultur på var hensiktsmessig. Bysamfunnet framsto som en smeltedigel av mennesker. Her bodde mennesker med aner som for mange hundreår siden innvandret fra andre verdensdeler (sørafrika-inderne, boere) og som holdt sine aners skikker i hevd. Samtidig ville de ikke bli oppfattet som indere i India. Noen var ny-innflyttere, de hadde brutt opp fra zulumiljøer på landsbygda for å søke arbeid. Her var hvite europeere, blant annet etterkommere etter sjøfarende nordmenn som hadde etablert kirkesamfunn i byen, kinesere og flyktninger fra mange afrikanske land, for å nevne noen. Til tross for at en kanskje fremdeles kunne forvente å se ”atskilte kulturer” leve side om side så kort tid etter avskaffelsen av apartheid (og som også var en realitet), var det ikke det bilde som slo imot meg i Durban. Her kom både samrøre og segregering til uttrykk, samtidig og tydelig, på individ-, -institusjons – og strukturelt nivå.

I en artikkel tar Nora Räthzel for seg kjønn og rasisme i diskurser. Hun gjør en empirisk studie av unge, progressive kvinner som tar avstand fra rasistiske holdninger, der hun analyserer berøringpunktene mellom generelle diskurser og individuelle posisjoner. Hun sier:

”En diskurs kan bara kalla oss på plats om vi talar den. Ett sätt at tala är at tala andra på plats och därigenom själv talas genom det sätt på vilket vi gör detta. Genom att definera

andra opplever vi oss själva som autonoma subjekt i en diskurs. Att vi på en och samma gång konstruerar oss själva och konstrueras som et resultat av vår egen diskurs undgår vanligen uppmärksamhet” (Räthzel 2006:325).

Notatene jeg skal gjengi beskriver to samtaler, en mellom to sørafrikanske sosialarbeidere og meg, og den andre mellom tre studenter fra tre forskjellige afrikanske land og meg.

Det første skriver seg fra et besøk i en organisasjon som jobber med kriminalitetsforebyggende arbeid. Samtalen hadde til dels en dialogform, dels bar den preg av intervju, uten at jeg vil kategorisere den som forskningsintervju. Etter samtalen gjorde jeg notater der jeg etter hukommelsen gjengir det jeg oppfattet at ble sagt, og der jeg også reflekterer over hendelsen.

5.6.1 Hvordan kommer hvithet til uttrykk og hvordan tenke om det?

En sosialarbeider, en psykologistudent og jeg diskuterer årsaker til vold mot kvinner som skjer i hjemmet. De peker på årsaker som lav selvfølelse, rusproblemer, patriarkalske verdier og kultur. Jeg noterer etter samtalen (feltnotat):

”Fordi kultur nevnes som en av årsakene, og jeg selv av oppfatning har vanskelig for å svelge det å essensialisere på denne måten, tillegge en bestemt kultur denne egenskapen (jfr. utsagn der norske omtaler innvandrere: Vold begått av mannen i hjemmet er vanlig og akseptert fordi det er en del av hans kultur, eller ”de slår sine barn – det er vanlig hos dem” (sagt om muslimer hjemme i Norge), så prøver jeg meg på å en annen forklaring. Kan dette være et fattigdomsproblem mer enn kultur, spør jeg. Begge svarer benektende på det, og forteller om lobola, medgiften som mannen betaler til konas familie. - På grunn av denne skikken, sier studenten, oppfatter mannen at han har kjøpt kvinnen, og hun er derfor hennes eiendom. Opprinnelig var ikke dette ”oppkjøpet” noe problem, det ble ikke tolket slik. Medgiften ble gitt som støtte til de i jentas familie som ble igjen, som en slags takk fra mannen, som fikk lov å få henne, sier hun.
- Det er i ettertid og etter hvert at meningsinnholdet har endret seg, samme handling har endret betydning, sier jeg. I Norge sluttet vi med medgift, så vi har ingen direkte parallell videre. Det viktige er at vi nå kan dra en slutning, fortsetter jeg, om at det ikke er kulturen, skikken med medgift som er medårsak til volden i hjemmene, det er den meningen medgiftsordningen er gitt. Og dette har endret seg under innflytelse av makt, flere makter enn kjønnspekt.

Her avslutter jeg referatet og tillegger noen refleksjoner (fortsatt i feltnotatet):

”I løpet av denne samtalen utviklet vi en felles forståelse av fenomenet hjemmenvold, som beveget seg fra en essensialistisk egenskapsforståelse til å sette volden i sammenheng med mange faktorer og der vestlig dominans ble synlig for oss”.

Jeg ser flere representasjoner av hvithet i dette utsnittet.

For det første plasserer jeg informantene i objektposisjon. Dette gjør jeg idet jeg fortolker endringer i zulukulturen, en tolkning jeg nærmest tar hevd på⁶⁰. Jeg ”viser” mine (protesterende) informanter (nå i objektposisjon) hvordan vestlig påvirkning har endret lobolaskikken til å bli et spørsmål om kjøp av kvinner.

For det andre plasserer jeg zuluene som representanter for sin kultur i en offerrolle – deres kultur er blitt offer for vestlig dominans slik jeg tolker det i samtalen, samtidig som jeg (ubevisst) hindrer mine informanter å uttrykke sin kulturkritikk videre. Hva lobola er uttrykk for kan sikkert diskuteres, men poenget er ikke uenigheten som kommer til uttrykk, det er hvordan informantene blir spilt ut, de får aldri sagt noe om hvordan de arbeider for å bistå kvinnene som lever i disse situasjonene. Og hvis lobola nå var ødelagt av vestlig dominans, hva så? Er informantenes kritikk dermed ugyldig? Men jeg gjør det i beste mening. Jeg ville bare problematisere en essensialisert forståelse av kulturbegrepet, godt forankret i kritisk postkolonial teori! Og kanskje jeg også ville være med på å oppjustere zulukulturen fordi den så lenge hadde vært underkjent? Problemet er bare at den posisjonen jeg med selvfølgelighet inntar, skaper en ulikevekt, som allerede er befestet i strukturer og institusjoner, og som også manifesterer seg på individnivå – av en antirasist i møte med ”dem”.

Hvis jeg skulle gjøre et forsøk på å analysere hvorfor jeg i samtalen handler som jeg gjør, undres jeg: Er det min egen vestlige skyldfølelse som dukker opp når jeg tar zulukulturen i forsvar ved å legge skylden på vesten? Når det er snakk om skyld, blir stakkarsliggjøring og tildeling av en offerrolle nærliggende.

Når jeg framstår som den som ”vet”, demonstrerer jeg vestlig dominans og formidler vel også en oppfatning om at mine informanter (sosialarbeiderne generelt) ikke er oppdatert. Det er ikke fordi jeg har et menneskesyn som setter mine informanter i en mindreverdighetsposisjon. Ingen, eller svært få, har som intensjon å være rasist, men rasialisering og kulturforskjellstenkning er allestedsnærværende. Rasisme er ikke bare ett fenomen, men mange, hevder Marianne Gullestad (Gullestad 2002:171). Det er dette som framkaller avmaktsfølelse. Analyser som denne vil derimot kunne være en type motmaktstrategi, der spørsmålet er: hvordan kunne det vært annerledes?

⁶⁰ Jeg hadde nylig lest en artikkel om lobolaskikken, og som konkluderte med det samme poenget jeg formidlet i samtalen.

Marianne Gullestad viser til den franske forskeren André Taguieff som kan se en likhet mellom rasisme og antirasisme, idet begge opererer med essensialiserte binære konstruksjoner av "hvite" og "svarte", der hvithet pr. definisjon betyr makt (s.172). Kanskje vil en slik erkjennelse bidra til at det meste tolkes som konsekvenser av de hvites makt, som kolonialister og postkolonialister? Dermed reduseres også de dominerte fra å være subjekter til å være passivt underlagt den dominante.

Hvis jeg skulle gå litt videre i eksempelet og trekke inn "kjønn" som tema i analysen, samtalen dreide seg jo i begynnelsen om vold mot kvinner, så ser jeg at "kjønn" forsvinner som fokus for samtalen, mens rase/etnisitet blir framhevet (av meg). Informantene er opptatt av sammenhengen mellom volden mot kvinner i hjemmet og rase/etnisitet (zulukulturen), mens mitt bidrag til samtalen dreier temaet bort fra kvinner, idet jeg problematiserer hvilken rase/etnisitet som "er verst" og underforstått hvordan styrkeforholdet mellom dem er.

Nora Räthzel hevder at når grupper som selv er undertrykte deltar i rasistiske diskurser, enten de er bevisste eller ikke, reproducerer og befester de sin egen underordning (Räthzel 2006:324). Resonnementet bygger på en tenkning i binære kategorier, dikotomier som "undertrykker-undertrykt", "hvit-svart", og som jeg i mange sammenhenger har vært inne på, produserer dikotomisering i seg selv makt. I tråd med standpunktet jeg refererte til ovenfor, å oppfatte "hvit" og "svart" som ulike posisjoner (som antirasist), skaper jeg samtidig ulikhet. Hvordan kan en med en slik erkjennelse delta i en likeverdig faglig drøfting, der meninger brytes – hvite og svarte sammen? Vil det være mulig uten å bryte opp kategoriene?

Kan representasjoner av hvithet avlæres? Anne-Jorunn Berg og Kirsten Lauritsen referer til Gayatri Spivak, som benytter begrepet avlæring av privilegier. Ved å tenke seg at egne privilegier stenger for annen kunnskap, vil privilegiene framstå som mangler. Berg og Lauritsen løfter fram det Spivak kaller en etisk relasjon til Den andre. Det å avlære sine privilegier vil være begynnelsen til å oppnå en etisk relasjon til den Andre, med et mål om at de mest undertrykte og usynlige gruppene skal slutte å eksistere. Det å avlære sine privilegier og omgjøre dem til mangler, sier forfatterne, innebærer en dobbel erkjennelse, dels at privilegiene kan ha hindret oss i å få visse slags Annen kunnskap, dels at vi ikke er utstyrt til å forstå på grunn av de privilegerte posisjonene vi besitter. For å gjøre noe med dette, fortsetter de, er dels å arbeide målbevisst for å oppnå kunnskap om de andre som er mest

stengt for oss på grunn av privilegiene vi har, dels å kommunisere med de andre på en måte som gjør det mulig å svare tilbake (Berg et al. 1998:10-11).

Et redskap for å få det til vil da kanskje være å destabilisere og dekonstruere forestillingene om hvithet og ”de andre”, og insistere på at det kunne være annerledes. Men jeg kan se en fallgrøft, dersom motivasjonen for å se egne privilegier som mangler koples med den hvite vestlige skylden jeg så vidt berørte ovenfor. Dette vil legge noen premisser for relasjonen mellom ”oss” og ”de andre” som bare ville danne barrierer til Annen kunnskap.

Majoritetsstemmene er ikke illegitime, sier Gullestad., men de må konfronteres med kunnskap og erfaringer fra andre standpunkt. I tillegg begrunner Gullestad det ut fra behovet for å sette majoritetens praksiser og ulike forestillinger i et nytt perspektiv (Gullestad 2002:173). Jeg er nysgjerrig på hvordan mine kolleger jobber med kvinner som er utsatt for vold i hjemmet – det gikk jeg glipp av å få vite noe om!

Hvordan studerer vi ”oss”? Hvordan kan det forsvares å behandle majorisering og minorisering i et eurosentrisk perspektiv? Hvis vi holder oss innen Norge, vil hvithet – som norm – få stå urørt. Men med det samme vi plasserer Norge i verden, som en interagerende del av den, blir hvithet noe en må forholde seg til, og hvithet forandrer mening, som vi så ”mann” gjorde det i eksempelet fra Danmark. ”Hvithet” kan ikke uten videre fortsatt beholde posisjon som norm. Skal den det, må hvitheten tilrøve seg hegemoniet, ved å beskrive ”svart” som underordnet, og på en måte som blir ansett som ”naturlig”. På denne måten vil sosialt arbeids yrkespraksis, idet den henter kunnskap fra eurosentrisk vitenskap, bli falsk kunnskap. Dette vil ikke bare få konsekvenser for hvordan vi gjør sosialt arbeid i innvandrersammenhenger, men det får vidtrekkende konsekvenser for hvordan vi ser på oss selv og dermed også skaper ”den andre”, og hvordan vi leter opp eller stenger ute erfaringer og kunnskap andre produserer.

Det er nærliggende å trekke en parallell til sosialt arbeids konstruksjon av ”bruker”, og ikke bare fokusere på hvordan dette foregår på individnivå, men også hvordan betydninger lages og endres på et institusjonelt og et overordnet, strukturelt nivå. Dette kan synliggjøre hvordan majoriserende og minoriserende prosesser endrer seg i tid og rom.

I komparative studier, der fokus er på ulikheter og likheter mellom land og samfunn, er prosjektet sammenlikning, noe som kan være problematisk dersom ikke relasjonen mellom landene legges som uttalt premiss for studien. Da jeg dro til Sør-Afrika for å gjøre meg kjent

med sosialt arbeid der, hadde jeg en klar hensikt: å bruke dette studiet til å fordype meg i det sosiale arbeidet i Norge. Hva kan jeg lære av mitt eget ved å studere andres, var spørsmålet. Men fordi jeg hadde en bevissthet om at jeg representerte hvithet, middelklasse og kom fra samme "kultur" som den tidligere kolonimakten landet har vært underlagt, tok jeg også med meg en bevissthet om relasjonen mellom landene våre. Jeg var oppmerksom på at min "hvithet" sto i relasjon til noe annet, til "svart", og at denne relasjonen ikke oppsto da jeg landet i Durban og opphørte da jeg dro hjem. I den norske konteksten er den usynlig, men like fullt betydningsfull. Jeg kunne reflektere over hvordan "hvithet" forandret mening, avhengig av kontekst. I Norge ble hvitheten "nøytral", ikke-eksisterende, tilsynelatende uten meningsinnhold. Plutselig var "hvithet" fullstappet av betydning, både som jeg tilla selv og som jeg ble tillagt av de svarte, inderne, de fargede. Jeg reiste hjem med oppdagelsen av fargens betydning. Den vil aldri mer være "nøytral". Jeg representerer ikke bare hvithet, men også middelklasse og kvinne – i interseksjon.

Jeg bodde sammen med tre menn fra ulike afrikanske land, noe som avstedkom en lengre dialog om kjønn, hvilke betydninger vi la i "mann", "kvinne", "underordning". Jeg skriver i et brev hjem:

"Vel hjemme - huset har fått tilskudd av en doktorgradsstudent i mikrobiologi fra Nigeria, bryter kjønnsdiskusjonen løs. Det ble vanskelig. Her sies ting som tenkes hjemme, men ikke sies høyt, eller som sies høyt av få - om menn som naturlige overhoder i familien, som den eneste som har kompetanse til å ta den endelige beslutningen når den må tas, om å forstyrre det naturlige - som kvinneaktivistene gjør, og som bare fører til ødelagte parforhold. Jeg referer ikke for å henge ut, men for å beskrive hvor fryktelig vanskelig det er ikke å framstå som representant for vestlig, ledende kultur og førende for resten av verden i likestilling, demokrati og menneskelighet. Dette er den vanskeligste diskusjonen jeg noen gang har deltatt i, når jeg ikke vil fire på min innlysende rett som kvinne til å ha like mye makt som mannen, til å velge utdanning, tjene like mye, være like ansvarlig og kapabel til å fylle de samme funksjonene, være like mye verdt, være like mye med. Fire akademikere i alder fra 19 til 53, alle hjertens uenige, i forholdet 3:1".

Dette utklippet lar jeg være avslutningen på dette kapitlet. Her tilkjenner jeg en forestilling om at det skulle være mulig (eller et ideal) å ikke framstå som representant for vestlig, ledende kultur. Hva annet enn vestlig hvithet skulle jeg ha representert? Jeg kunne kanskje ha krøllet sammen feltnotatet og latt hele hendelsen gå i glemmeboka. Konsekvensene av å bruke eksempelet slik jeg likevel har valgt å gjøre her kan oppfattes som et bidrag til å spre rasisme – på tre ulike måter.

For det første kan jeg komme i skade for å gi videre et inntrykk av at alle svarte har kvinneundertrykkende holdninger, ved at jeg ikke tar fram noe annet eksempel på det motsatte, eller å underslå eksistensen av patriarkalske holdninger i egen norske kontekst. De tre afrikanske mennene blir stående som representanter (dårlige) for alle svarte (ikke bare sørafrikanere), men jeg selv representerer vestlig hvithets fortreffelighet.

For det andre angir jeg tre menns "rase"tegn, men ikke mitt eget. Dermed sprer jeg rasisme ved å tilskrive bare svarte en "rase". Jeg oppfatter ikke min egen "rase". Tvert om, den gjøres usynlig, og dermed usynliggjøres også den vestlige, patriarkalske undertrykkelsen av kvinner. For det tredje, setter jeg deres "rase"tegn som motstykket til modernitet, utviklethet, kunnskap og grad av å være opplyst. Jeg stiller kanskje også spørsmålstegn ved deres nivå på utdanning, i og med at det går fram at de er under høyere utdanning og likevel har slike holdninger. Jeg representerer altså "hvithet", men skjuler den bak framskritt.

Ved å møtes på tvers av kontekst, uten å ta høyde for at vi lever i ulike kontekster, og med vestlig hvithet som norm – slik mine handlinger i dette eksempelet illustrerer – vil slike diskusjoner lett forløpe som beskrevet.

Jeg fikk tilgang på viktig innsikt ved å gjengi hendelsen. Skulle jeg da ha droppet eksempelet fordi det gjenfortelles vestlig hvithet, eller skal jeg tvert i mot bruke det fordi det bidrar til viktig innsikt som flere kan ta del i?

Dette eksempelet på representasjon av "hvithet", i en opphetet kjønnsdebatt, med deltakere som forsvarer patriarkatet og en vestlig kvinne som plasserer deres argumenter i en førmoderne tid, idet patriarkalske holdninger som finnes i egen kontekst usynliggjøres – det kunne vært annerledes!

5.7 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg ved hjelp av teori og andres og egen empiri belyst hvordan dannelse av betydninger og forestillinger om "vi" og "de andre" skjer på mange nivå og hvordan valg av tenkning virker i feltet sosialt arbeid i en norsk og en sørafrikansk kontekst. Med eksempel fra egen praksis i norsk kontekst viser jeg hvordan forskjellstenkning og essensialiserte forestillinger fører til majorisering og minorisering ved å unnlate å bistå, eller ved å tilby spesialtjenester som bygger på en oppfatning om "de andre" som en homogen gruppe, der enkeltmenneskers særlige behov kan bli gjort usynlige. Jeg viser også hvordan samme strategi gir de svarte i Sør-Afrika tilgang på privilegier de ikke tidligere har hatt.

Eksemplene er ment å illustrere kompleksiteten som ligger i spørsmålet om majorisering og minorisering, og hvilke motsetninger som ligger i valg av ulike strategier for frigjørende praksiser.

I avsnittet om global eller lokal kunnskap og drøftingen av etnosentrismen prøver jeg å få fram hvordan det finnes mange slags kunnskap utviklet i ulike kontekster, og som utfordrer det sosiale arbeidets evne til å møte brukernes behov til enhver tid – i ethvert rom. Eksempelet der sørafrikanske sosialarbeidere etablerte egen praksis på siden av det som var etablert i apartheidregimet, og som etter regimets fall skulle ha dannet grunnlaget for videre utvikling av et kontekstualisert sosialt arbeid, spiller inn til en diskusjon om hva slags kunnskap brukerne av tjenestene har behov for og hvordan utvikle kunnskap ut fra dette.

Rikke Andreassens forskning på voldtekstnarrativer er gitt mye plass da eksempelet illustrerer viktige poeng ved interseksjonelle analyser. Mange dimensjoner og nivåer er gjenstand for analyse, og viser hvordan det gjennom kompleksitet er mulig å få innsikt i sammenhenger om hvordan majoriserende og minoriserende prosesser foregår. Hun viser dynamikken i kategoriens betydninger, som endres avhengig av kontekst. Og hvordan ”hvit mann”, ”hvit kvinne” og ”synlig minoritet” konstrueres i et hierarki.

Analysen viser hvordan handlinger på den private arena er gjenstand for tolkninger på den offentlige arena. Jeg trekker en parallell til sosialt arbeid, hvor privat og offentlig arena berører hverandre i stor grad. Brukeres privatliv reguleres av de offentlige tjenestene, for eksempel i barnevernsaker, der forhold i hjemmet er det offentliges anliggende.

Jeg trekker sammen den store og den lille fortellingen ved å vise til hvordan hegemonisk eurosentrisme og etnosentrisme bidrar til majorisering og minorisering, prosesser det ikke er så lett å få øye på, og som fordrer at mange nivå gjøres til gjenstand for analyse. Jeg har vist hvordan vestlig hvithet som norm fører til at hvithetens privilegier ikke blir tydelige. Når rase/etnisitet og vestlig hvithet er blitt fokusert særskilt, har det vært nødvendig å trekke inn flere kategoriens intra-agering for å fange kompleksiteten i hvordan majorisering og minorisering utspiller seg.

Avslutningsvis har jeg reflektert over representasjon av hvithet ved å ta fram to feltarbeidnotater, motivert av å la strukturelle og individuelle nivå møtes i refleksiv praksis. Eksemplene viser hvordan vestlig hvithet kan komme utilsiktet til uttrykk når andre vurderes ut fra egen kontekst, med vestlig hvithet som norm.

6.0 Avrundning med syn for framtid

6.1 Innledning

Denne teksten representerer til dels uregjerlige bidrag til kunnskapsutvikling. Å holde tøylene har ikke vært enkelt, og til tider framstår teksten mer fragmentarisk enn helhetlig. Jeg har vært ute på leting etter kunnskap i det feministiske kunnskapsfeltet, med et mangefasettert blikk, for å prøve å finne annerledes kunnskap. Jeg har hatt et håp om at slike bidrag vil kunne tilføre eget fags kunnskapsgrunnlag ny innsikt og inspirasjon til noen kjernediskusjoner.

Jeg har villet uroe stereotyper i betydninger av ”kvinne” og ”kvinnelighet”, ”mann” og ”mannlighet”, ”svart”, ”hvithet”. Ved å forstyrre det som tas for gitt, ved å utfordre, er jeg også blitt utfordret – blant annet på stereotype forståelser av normalitet og avvik, representasjoner av hvithet og det å gi yrkespraksisene en solidarisk retning. Denne studien er i en forstand gammel kritisk tenkning i møte med kritiske innspill av nyere dato. Så hva vil det si å utøve et solidarisk sosialt arbeid i dag?

Det ligger noen innebygde premisser i denne teksten – noen påstander – som kanskje har unndratt seg å bli forstyrret, men som imidlertid har vært eksplisitt uttalt: Jeg har villet bevege på kunnskapen i retning av det solidariske, radikale, frigjørende sosiale arbeidet.

Jeg vil nå plukke opp tråder det har vært spunnet på under veis, samle dem og undersøke om det har lyktes å hente inn kunnskap til feltet sosialt arbeid som har verdi som innspill utvikling av kunnskapsgrunnlaget.

6.1.1 Kapittelguide

Det avsluttende kapittelet inneholder en oppsummering av oppgavens tema. Etter noen refleksjoner om det radikale sosiale arbeidet, tar jeg opp temaet det interseksjonelle perspektivet under overskriften: Om å lete etter sammenhenger i kompleksitet. Jeg oppsummerer og gjør en vurdering av hvordan interseksjonalitet kan være et bidrag fra feministisk teori til sosialt arbeids kunnskapsgrunnlag.

Deretter tar jeg for meg de kjønnede og etniske betydningsdannelsene i sosialt arbeid, på bakgrunn av spørsmålet om vi nå vet noe mer om hvordan de to dimensjonene virker i feltet. Jeg gjør en oppsummering idet jeg slår sammen det som har kommet fram i kapittel 4 og kapittel 5. Så samler jeg noen spørsmål som har blitt stilt under veis, under overskriften: Om å tenke nytt i eget fag.

Jeg avslutter kapittelet med noen refleksjoner over temaet fag og politikk.

6.1.2 Om kjernen: det radikale sosiale arbeidet

Forpliktelsen et radikalt sosialt arbeid avkrever, er å skaffe seg rede på hvilke kvinner og hvilke menn (og barn) som gjøres til minoriteter – til enhver tid og på ethvert sted, og å jobbe med forståelser av hvordan det skjer. Det radikale sosiale arbeidets forpliktelse vil også være å møte barnevernmoren, rusbrukeren, den prostituerte eller arbeidsmarkedets minoriserte på ikke-stigmatiserende og inkluderende måter – ved å lete fram det som er gjemt og si høyt det som ikke sies. Slik kan utvikling av ny kunnskap være å forstå som øvelse i å riste løs på begreper og betydninger – også begreper som ”helhetlige forståelser” og ”solidaritet”, og som har fått feste seg gjennom hegemoniske diskurser – også de som har solidaritet i navnet.

Innledningsvis uttrykker jeg et ønske om å bidra til destabilisering av faglige resonnement og begrunnelser, med mål om å få øye på både undertrykkende og frigjørende elementer, slik at de kan håndteres i yrkesutøvelsen. Med forståelsen av det radikale sosiale arbeidet som er lagt til grunn i denne teksten, kan dette kanskje være det radikale sosiale arbeidets intensjon.

Jeg vil nå ta for meg temaet interseksjonalitet, som er berørt i alle kapitlene, og i særlig grad i kapittel 3. Jeg vil på grunnlag av det som er lagt fram i oppgaven foreta en oppsummering.

6.1.3 Om å lete etter sammenhenger i kompleksitet

I letingen etter å forstå sammenhenger gjennom kompleksitet har jeg i denne oppgaven undersøkt om det interseksjonelle perspektivet har bidrag å komme med til sosialt arbeids kunnskapsgrunnlag. Hvordan kan sosialarbeidere bidra til at de forenklete og misvisende fortellingene ”vi” lager om ”dem” blir mindre entydige? Slik spurte jeg på 12. Jeg ønsket å utfordre måten kunnskap utvikles på, ved å ta inn komplekse virkeligheter og la dem møte uensartede måter å forstå på, men også ved å prøve å gå bakenfor det vi tar for gitt og som vi ikke kommer på å utfordre.

Intensjonen om å forstyrre de forenklete fortellingene er motivert av å være vitne til fragmentering av kunnskap innen fagfeltet, som igjen kan føre til en gradvis og umerkelig forvitring av profesjonen, dersom vi ikke får øye på dem og undersøker hvordan prosessene utspiller seg i feltet. Feministisk og feministisk postkolonial teori har vært og er opptatt av interseksjonalitet, forstått som et teoretisk perspektiv, som skal vise vei til hvordan folks

levde liv skal vær mulig å fange opp i forskning og teoriutvikling. Svarte kvinner har gjennom kritiske innspill til den hvite feminismen bidratt til å destabilisere den hvite feminismens hegemoniske definisjon av "kvinne". Den hvite feminismen ble anklaget for å gjøre svarte kvinner usynlige. Dermed ble rase/etnisitet brakt på banen og tydeliggjorde hvordan kjønn og rase/etnisitet er uløselig forbundet med hverandre. Å se verden i lys av *en* enkelt dimensjon er en problematisk handling, da den fører til reduksjonistiske bilder av folks virkeligheter. Det interseksjonelle perspektivet, slik postkoloniale feminister som Mulinari og de los Reyes, og andre, som McCall og Lykke har utviklet det, tar også mål av seg til å innlemme både individuelle, institusjonelle og strukturelle nivåer i analyser av dominans og underordning. Dette gjør analysene ytterligere komplekse, men nødvendige for å skape gyldig kunnskap.

Ved å la ulike forståelser brytes, viste jeg i kapittel 3 hvordan interseksjonelle analyser, avhengig av epistemologisk rammeverk, forstås og gjøres på ulik måte. Dette gjelder både i forhold til forståelse av kategorier som analyseverktøy, og i hvilken grad perspektivet evner å kople analytiske kategorier til politiske identiteter og hvordan majoriserende og minoriserende prosesser i samfunnet utspiller seg, slik Mulinari formulerer det.

Jeg har sett en parallell til sosialt arbeid, et felt som også har behov for kunnskap som favner kompleksiteten i folks hverdagsliv, og der innsikt i forbindelsene mellom individ-, institusjons- og strukturelle nivå er nødvendig når individet skal forstås i kontekst. Jeg har undret på hvordan de sosialfaglige forskningsmiljøene i liten grad har vært opptatt av å utfordre "klasse" som majoriserende og minoriserende faktor som eneste og /eller viktigste faktor å se fra – slik feminismen har vært opptatt av å utfordre "kjønn" – for å unngå å lage overforenklede fortellinger. Jeg pekte i denne sammenhengen på det interseksjonelle perspektivets kunnskapsutviklende potensial, og antydte at feltet sosialt arbeid kanskje ikke har brukergrupper som er pådrivere i slike utviklingsprosesser, på samme måte som feminismen har.

Ved å trekke inn interseksjonalitet har jeg villet bidra til to ting:

For det første har jeg villet tydeliggjøre de kjønnete og etniske dimensjonene, idet jeg har hevdet at de er underkommunisert og til dels tause i fagfeltet..

For det andre har jeg villet prøve ut en måte å håndtere både kjønn og rase/etnisitet på, som tar høyde for at kategoriene (i tillegg til klasse) intra-agerer. Jeg har brukt betegnelsen tankeredskap om det interseksjonelle perspektivet da denne forståelsen har vært den mest

fruktbare i min sammenheng. Jeg har hatt intensjon om å formidle teoriene om interseksjonalitet grundig nok til å kunne si noe om hvorvidt perspektivet har bidrag til sosialt arbeid.

Utfordringen har ligget i både det å tydeliggjøre *at* yrkespraksisene har kjønnede og etniske dimensjoner, og å finne ut måter å undersøke *hvordan* de kommer til uttrykk på, på ulike nivå. Når jeg har gitt ”kjønn” og ”etnisitet” hvert sitt kapittel, har en interseksjonell forståelse av kategoriens intra-agering ropt et ”varkso her”: Nå fordreies virkeligheter! I kapittel 4 og kapittel 5 påpeker jeg begrensningene i å gjøre analyser ut fra kun en kategori noe jeg illustrerer ved å bruke ulike eksempler.

McCalls teoretiske bidrag til å lage en oppskrift for interseksjonelle analyser, og Mulinaris og andres bidrag fra et postkolonialt feministisk ståsted har ikke løst spørsmålet om *hvordan* folks levde liv skal fortelles på bakgrunn av interseksjonalitet, slik jeg kan se det. Jeg har antydnet at interseksjonalitet i mangel av metode(r) kanskje vil komme til å framstå som en intellektuell, teoretisk øvelse, mer enn å bidra til helhetlige forståelser av menneskers hverdagsliv, men også at det handler om epistemologiske rammer perspektivet settes inn i.

Min konklusjon så langt er:

- *Det interseksjonelle perspektivet utfordrer til videre utvikling av håndterlige metodiske grep til bruk i empiriske analyser.*
- *Perspektivet utfordrer sosialt arbeids kunnskapsgrunnlag til å:*
 - *sette klassesdimensjonen inn i en sammenheng med flere majoriserende og minoriserende faktorer i vitenskapelige analyser*
 - *snakke høyt om kjønn og rase/etnisitet/hvithet*
 - *utvikle metoder for hvordan snakke høyt*
- *Det interseksjonelle perspektivet, anvendt i feltet sosialt arbeid, har i seg et kunnskapsutviklende potensial som kan bidra til å sette noen kjernediskusjoner på dagsorden*

Jeg har med dette trukket sammen noen tråder under temaet sammenhenger i kompleksitet. Neste spørsmålet blir da: Vet vi noe mer om *hvordan* kjønnede og etniske praksiser utspiller seg i feltet?

6.1.4 Om kjønnete og etniske betydningsdannelser i sosialt arbeid

Jeg skal under dette punktet oppsummere hvilke temaer jeg har fokusert i kapittel 4 og kapittel 5, og trekke ut noen hovedpunkter som kan danne grunnlag for konklusjoner.

I behandlingen av dimensjonene kjønn og rase/etnisitet har jeg støtt på noen paralleller, men også på temaer som skiller.

Hvordan er kjønnete og etniske aspekter underkommunisert og delvis tause i sosialt arbeid, spør jeg innledningsvis (s. 8). Spørsmålet har inspirert til å lete etter kjønnete og etniske betydninger som kommer til uttrykk, representasjoner som vi ikke så lett får øye på, som er komplekse og motstridende og kanskje derfor ikke er så enkle å snakke om i faglige sammenhenger. Min erfaring tilsier at kjønnete og etniske betydninger ikke er noe som enkelt kan letes opp. De "er" ikke "der ute", klar til å bli identifisert. Derimot er kjønnete og etniske betydninger kontekststøttede, innvevd i hverandre og i mange andre dimensjoner. Uttrykksformene endrer seg i dynamiske prosesser, i tid, i rom og kan være vanskelig å identifisere.

I kapittel 4 har jeg prøvd å riste løs på forestillingen om menn og kvinner som tilhørende gjensidig utelukkende kategorier. Det ligger grobunn for stereotype og naturaliserte forståelser når antatte ulikheter mellom kjønnene knyttes til dikotomien "mann-kvinne". Hvis vi derimot antar at det er like store forskjeller mellom menn som det er mellom kvinner (et forsøk på å destabilisere forskjellstenkningen), vil det være vanskelig å bruke kjønn alene som kategori for å svare på denne oppgavens kjernesporsmål: Hvilke kvinner og hvilke menn snakker vi om? Relasjonen sosialarbeiderkvinne-barnevernmor er brukt som illustrasjon på hvordan kvinner ikke nødvendigvis inngår i et søsterskap fordi de har samme kjønn. Først når flere kategorier, som klasse og rase/etnisitet blir trukket inn, er det mulig å få nyanserte bilder av virkeligheter plassert i kontekst.

I kapittel 5 er også forskjellstenkningen tema, ved at dualismen "vi-de andre" er fokusert. Jeg har ved bruk av eksempler vist at det er et spenningsforhold mellom å fokusere på forskjeller mellom grupper, og forskjeller innad i grupper. I eksempelet fra arbeid med flyktninger og innvandrere i norsk kontekst problematiseres hvordan dualismen "vi-de andre" fører til at stereotype oppfatninger av "de andre" skapes. I Sør-Afrika er svarte grupper nå prioritert i ulike sammenhenger for å gi de svarte tilgang på privilegier de ikke har hatt, men som igjen kan gå ut over andre grupper. Slike strategier usynliggjør forskjeller innad i gruppene, som

eksempelet fra Sør-Afrika – om patriarkatets ulike virkning på sørafrikanske menn – illustrerte.

I kapittel 4 har jeg vist hvordan kjønn som majoriserende og minoriserende faktor er virksom når det er taust. Når ”mann” blir norm, har vi sett at kjønn som kategori forsvinner. Dette resulterer i usynliggjøring av kvinners livssituasjon. Dette gjelder både på individnivå, som vist i eksempelet fra kvinnedominerte arbeidsplasser – kjønn ble ikke tema, og strukturelt nivå i eksempelet som omhandlet femininiseringen av fattigdomsproblemet. På samme måte forsvinner vestlig hvithet som dimensjon når hvithet er norm, som jeg viste i tematisering av eurosentrismen i kunnskapsproduksjonen og ved å analysere representasjon av hvithet på individnivå, der hvithet kommer til uttrykk ved å betrakte andre ut fra egen kontekst, med vestlig hvithet som norm.

Tausheten om kjønn gir spillerom for dannelse av stereotyper. I arbeidslivet viser empiriske undersøkelser hvordan dualismen ”kvinnelighet-mannlighet”, når den ikke blir snakket høyt om, skaper stereotype oppfatninger om hvordan kvinner og menn ”er”, som igjen fører til at varierte former for kjønnete representasjoner ikke får livsvilkår.

Forholdet mellom det private og det offentlige er tematisert både i kapittel 4 og kapittel 5. I kapittel 4 antyder jeg hvordan sosialarbeidere som representanter for det offentlige befinner seg på en kvinnelig kjønnet, halvoffentlig arena. I kapittel 5 viser Rikke Andreassen hvordan handlinger i den private sfære tolkes i det offentlige rom. Jeg har videre pekt på nødvendigheten av å italesette det tause kjønnet og den underkommuniserte hvitheten, og viser hvordan dualismen ”privat-offentlig” har relevans for feltet sosialt arbeid på flere måter: For det første befinner sosialarbeidere seg i spenningfeltet ”privat-offentlig”. Som offentlige representanter og som profesjonelle griper vi inn i brukere av sosiale tjenesters private sfære. For det andre aktualiserer spenningen mellom de to sfærene seg når det tause kjønnet eller hvitheten skal italesettes. Dette synliggjorde jeg ved å formulere dualismen ”personlige ferdigheter – akademisk kunnskap”. Hvordan en gjør kjønn og rase/etnisitet må insisteres inn som eksplisitt uttalte dimensjoner i det offentlige rom. Dermed utfordres privatsfæren. Hvordan sammenhenger mellom det profesjonelle og det personlige håndteres, trer fram som den rammen de etniske og kjønnete praksisene må håndteres innenfor – på individnivå. Gjennom oppgaven har jeg også tydeliggjort hvordan det institusjonelle og strukturelle nivå må innlemmes for å identifisere kjønnete og etniske praksiser.

Motivasjonen for å utfordre det personlige ligger i å la strukturelle og individuelle nivå møtes i refleksiv praksis.

6.1.5 Om å tenke nytt i eget fag

Hvordan tenke nytt i eget fag? Dette spørsmålet har vært en drivkraft for mitt masterprosjekt. Jeg har prøvd å lete i teori utenfor eget felts kunnskapsgrunnlag, og jeg har hatt intensjoner om å lete i det tause, det vi tar for gitt, ved å destabilisere, uroe og riste løs på stereotype forståelser. Jeg har ønsket å komme nærmere en forståelse av sammenhenger ved å undersøke kompleksitet.

Jeg vil referere to spørsmål som stilles, med det radikale sosiale arbeidet som forståelsesramme, idet jeg har hevdet at det ligger et frigjørende potensial i å skaffe seg kunnskap om hvordan majoriserende og minoriserende prosesser foregår, kontekstualisert i tid og rom. Det ene spørsmålet er stilt i kapittel 5, på bakgrunn av erfaringer jeg gjorde i Sør-Afrika, der det kontekstuelle, lokalt tilpassede sosiale arbeidet så ut for å kjempe om spillerom sammen med global, vestlig tenkning. Jeg spurte: Hva slags kunnskap har brukerne av tjenestene behov for, og hvordan utvikle slik kunnskap? Det andre spørsmålet er knyttet til behovet for å tematisere kjønn og rase/etnisitet som majoriserende og minoriserende faktorer: Hvordan foregår kjernediskusjonene i sosialt arbeid i dag? I italesetting av kjønnete og etniske handlinger ligger emner for noen kjernediskusjoner om forholdet mellom det offentlige og det private, det faglige og det politiske. Som vist i kapittel 3, 4 og 5 ligger det utfordringer i å finne sammenhenger i komplekse virkeligheter, som er et anliggende for sosialt arbeids kunnskapsgrunnlag. Jeg vil hevde at slike kjernediskusjoner kan være et redskap som inspirerer til kunnskapsutvikling ved å spørre: Hvilken kunnskap trenger vi å forkaste, og hvilken trenger feltet å utvikle? Dette er spørsmål som kan være med å legge føringer for hvilken forskning feltet sosialt arbeid skal satse på framover.

6.2 Om fag og politikk, taushet og handling

Gjennom hele oppgaven har det ligget en tematikk jeg ikke har løftet fram, men som jeg ønsker å fokusere avslutningsvis. Temaet er faget sosialt arbeids politiske dimensjon.

I boka "Feminists theorize the political" stiller Judith Butler og Joan M. Scott to spørsmål som jeg vil ta utgangspunkt i (Butler et al. 1992:xiii): Er teori forskjellig fra politikk? Kan politikk utledes fra teori? Jeg vil stoppe opp ved disse utsagnene, idet jeg kanskje nå går videre ut fra egne assosiasjoner – forfatterne kan ha ment andre ting.

For det første mener jeg å ville utfordre "kunnskapens nøytralitet", slik den ofte fremstilles, ved å fokusere på hvordan vi velger å handle eller la være, begrunnet i vår profesjonalitet,

som gis legitimitet gjennom kunnskap. Dermed er fagutøvelse gjennom sine handlinger (eller ikke-handlinger) politiske. For det andre ville jeg med dette løfte fram i lyset hvordan ikke-handlinger er like politiske og får like store konsekvenser for det denne oppgaven dreier seg om – majoriserende og minoriserende prosesser.

Hva mener sosialarbeidere som sier: Vi vil være med å legge premissene for sosialpolitikken? Vi kan for eksempel være opptatt av arbeidslinjen som norm og ha meninger om den. Vi vil være med å bestemme hvordan yrkespraksisene våre skal måles og dokumenteres, eller vi kan være med å sette fokus på en spesiell gruppe mennesker, som de nyfattede, for å synliggjøre behov for tiltak, eller velge å la være. Hva er ”å legge premisser for” i denne sammenhengen? Kan det være å formidle kunnskap til politikerne, som skal danne grunnlag for sine avgjørelser – for å påvirke? Er det rimelig å anta at handlinger i konkrete relasjoner til brukerne også kan karakteriseres som politiske, for eksempel ved at valg av metodiske tilnærminger får ulike politiske konsekvenser fordi de påfører brukerne ulik grad av stigma? Hvis det er det vi mener, vil ikke da valg av hvilken kunnskap vi produserer være en politisk handling? Eller er dette å redusere kunnskapsfeltet (til politikk)? Begrepet politikk gir andre assosiasjoner enn kunnskap. Med politikk tenker vi kanskje på dragkamp, taktikk, spill, strategier, noe vi holder kunnskapen ren for?

Hvordan vil jeg besvare de to spørsmålene: Er teori forskjellig fra politikk? Kan politikk utledes fra teori? Det er nærliggende for meg å svare et ”nei” på det første og et ”ja” på det siste, for å understreke det uløselige og integrerte forholdet mellom verdi og teori (teorienes verdifullhet). Assosiasjonene jeg knyttet til ”politikk”, spill, dragkamp, strategi og taktikk er også en del av kunnskapsfeltet. Ulik kunnskap tjener ulike menneskers interesser, uten at det nødvendigvis er eksplisitt uttrykt. Tausheten utløser alt annet enn ”objektive” interesser om å ta hevd på definisjonen av gyldig kunnskap. Dette resonnementet kan lede til en konklusjon der ”teori” og ”politikk” kan forstås som interseksjoner, som gjensidig transformerer hverandre og som ikke skal, kan eller bør forstås uavhengig av hverandre.

I en sammenheng der Butler og Scott beskriver det poststrukturelle perspektivs ærende: Å utfordre eksklusjonsmekanismene som er innbakt i det å snakke om ”posisjoner”: Jeg er en... og jeg tror..., stiller de følgende spørsmål:

”What are the political operations that constrain and constitute the field within which positions emerge? What exclusions effectively constitute and naturalize that field? Through what means are women positioned within law, history, political debates on abortion and rape, contexts of racism, colonization, and postcoloniality? Who qualifies as a “subject” of history, a “claimant” before the law, a “citizen”? Indeed, what qualify as “reality”, “experience” and “agency”, “the unified self”, the “materiality of bodies”, the domain of “ethics” and, indeed, of “politics?” (s. xiv).

Og de spør videre:

“Through what differential and exclusionary means are such “foundational” notions constituted? And how does a radical contestation of these “foundations” expose the silent violence of these concepts as they have operated not merely to marginalize certain groups, but to erase and exclude them from the nation of “community” all together, indeed, to establish exclusion as the very precondition and possibility for “community?”

Referanser

Aamodt, Ingerid. (2005). Hvorfor er Berry Duncan radikal? Hvorfor må vi være radikale? Fokus på familien nr.3 2005.

Andreassen, Rikke. (2006). Interseksjonalitet i voldtægtsnarrativer. Kvinder, køn & forskning nr.2-3 2006.

Berg, Anne-Jorunn. (1998). "Begeistring og begjær: vi stammer vel fra apene?" I Asdal, Kristin, Berg, Anne-Jorunn, Brenna, Berit, Moser, Ingunn, Rustad, Linda M. *Betatt av viten Bruksanvisninger til Donna Haraway*. Valdres: Spartacus Forlag.

Berg, Anne-Jorunn, Lauritsen, Kirsten. (2002). *Italesetting av hvithet – feministisk erfaringsarbeid som metode*. SINTEF IFIM (STF 38 AO2506).

Berg, Anne-Jorunn, Lauritsen, Kirsten (1998). *Feministisk teori og multikulturalisme – forståelser av forskjellighet og likhet*. SINTEF IFIM (STF38 A98519).

Bergwitz, Øyvind. (2001). Medborgerskapet i sosialt arbeid. Nordisk Sosialt Arbeid nr. 1.

Butler, Judith, Scott, Joan W. (1992) (edit). *Feminists theorize the political*. New York: Routledge.

Crenshaw, Kimberlé W. (2005). Intersectionality, Identity Politics and Violence Against Women of Color. Kvinder, køn & Forskning nr.2-3 2006.

de los Reyes, Paulina, Mulinari, Diana (2005). *Interseksjonalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Lund: Liber.

de los Reyes, Paulina, Molina, Irene, Mulinari, Diana. (red.) (2006). *Maktens (o)lika förklädnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. WS Bookwell AB Finland: Atlas Akademi.

Dominelli, Lena, McLeod, Eileen. (1989). *Feminist Social Work. Critical Texts in Social Work and the Welfare State*. London: The Macmillan Press Ltd.

Ellingsæter, Anne Lise, Solheim, Jorun. (2002). "Makt – Kjønn – Arbeidsliv: Teoretiske landskap". I Ellingsæter, Anne Lise, Solheim, Jorun. (red.) *Den usynlige hånd? Kjønnsmakt og moderne arbeidsliv*. Gjøvik: Gyldendal Akademisk.

Eriksen, Thomas Hylland.2006. "Innledning: I de enøydes land". I Eriksen, Thomas Hylland, Breivik, Jan-Kåre. (red.). *Normalitet*. Otta: Universitetsforlaget.

Fook, Jan. (2002). *Social work. Critical theory and Practice*. London: Sage Publications Ltd.

Gullestad, Marianne. (2002). *Det norske sett med nye øyne Kritisk analyse av norsk innvandringspolitikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Gunnarsson, Evy. (2000). Kvinnors fattigdom. Socialvetenskaplig tidsskrift vol. 7 nr. 1-2.

Harding, Sandra. (1991). *Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Women's Lives*. New York: Cornell University Press.

Hedin, Ulla-Carin, Månsson, Sven-Axel. (2000). Kön och socialt arbete. *Socialvetenskaplig Tidsskrift* vol. 7 nr.1-2.

Hjelde, Ida. (2006). Eurosentrismen i sosiologien. Hovedfagsoppgave UiO.

Hutchinson, Gunn Strand, Olteidal, Siv. (2003). *Modeller i sosialt arbeid*. Otta: Universitetsforlaget.

Isaksen, Lise W. (2003). (red.). "Homo fabers symbolske makt". I Isaksen, Lise W. *Omsorgens pris. Kjønn makt og marked i velferdsstaten*. Oslo: Gyldendal.

Jacobsen, Cristine M., Gressgård, Randi E. (2002). "En kvinne er ikke bare en kvinne". I Holst, Cathrine. (red.). *Kjønnsrettferdighet. Utfordringer for feministisk politikk*. Gjøvik: Gyldendal Akademisk.

Johansson, Thomas. (2000). Makten, hårligheten och kärleken. *Socialvetenskaplig tidsskrift* vol. 7 nr. 1-2.

Keller, Evelyn F. (1992). *Secrets of Life Secrets of death. Essays on Language Gender and Scienc*. New York: Routledge.

Kristiansen, Tone Gunn S. (2007). "Det handler om å leve – refleksjoner rundt ulike typer maktutøvelse i rehabiliteringsarbeid". I Olsen, Ruth, Olteidal, Siv. 2007. (red.). *Blikk på praksis. Sosialarbeidere forteller fra yrkeslivet*. Polen. Dimograf: Gyldendal Aademisk.

Lewis, Reina, Mills, Sara. (2003). (edit.) *Feminist Postcolonial Theory A reader* Edinburgh: University Press.

Lykke, Nina. (2005). Nya perspektiv på interseksjonalitet. Problem och möjligheter. *Kvinnovetenskaplig tidsskrift* nr.2-3.

Martinsson, Lena. (2005). "Är klass en kategori bland andra?". I de los Reyes, Paulina, Martinsson, Lena. (red.). *Olikhetens paradig – interseksjonella perspektiv på o(jäm)likhetsskapande*. Lund: Studentlitteratur.

Mattsson, Katarina, Pettersson, Katarina (2006). "Fröken Sverige i folkhemmet-ideal svensk kvinnelighet på 1950-talet". I Sandell, Kerstin, Mulinari, Diana. (2006). (red.) *Feministiska intervensjoner*. Stockholm: Atlas akademi.

McCall, Leslie. (2005). Interseksjonalitetens kompleksitet". *Kvinnovetenskaplig tidsskrift* nr.2-3 2005.

McKlintoc, Anne. (1992). The Angel of Progress. Pitfalls of Term "Post-Colonialism. *Social Text*. vol. 31.32.

Moser, Ingunn. (1998). "Diffraksjon og interferens". I Asdal, Kirsten. (red.). *Betatt av viten. Bruksanvisninger til Donna Haraway*. Valdres: Spartacus Forlag.

Mulinari, Diana. (2003). "Teorier för en antirasistisk feminism – dialoger". I Mulinari, Diana, Sandell, Kerstin, Schömer, Eva. (red.). *Mer än bara kvinnor och män. Feministiske perspektiv på genus*. Lund: Studentlitteratur.

Mulinari, Diana, Sandell, Kerstin, Schömer, Eva. (2003). (red.). *Mer än bara kvinnor och män. Feministiske perspektiv på genus*. Lund: Studentlitteratur.

Phoenix, Ann. (2006). Interrogating intersectionality: Productive ways of theorizing multiple positioning. *Kvinder, køn & Forskning* nr.2-3 2006.

Räthzel, Nora. (2006). "Kön och rasism i diskurser". I Sandell, Kerstin, Mulinari, Diana. (2006). (red.). *Feministiska intervjuer*. Berättelser om och från en annan värld. WS Bookwell Finland: Atlas Akademi.

Salonen, Tapio. (1999). "Klienter". I Denvall, Verner, Jacobson, Tord. *Hverdagsbegeber i socialt arbejde*. København: Hans Reizels Forlag

Sandström, Gunbritt. (2000). Ska Kön Synas? *Socialvetenskaplig tidskrift* vol. 7 nr.1-2.

Seip, Ingebjørg. (2000). "Er det mulig å skrive teori på en ny måte?". I Lie, Sissel, Thowsen, Ingrid. (red.). *Fagskriving som dialog*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Sewpaul, Vishanthie, Hölscher, Dorothee. (2004). *Social Work in times of Neoliberalism. A postmodern discourse*. Pretoria: Van Schaik publishers.

Skjelmerud, Anne. (2006). "Hiv og aids – tett på i liv og død". I Døhlie, Elsa, Askeland, Gurid Aga. (red.). *Internasjonalt sosialt arbeid. Innsats på andres arena*". Otta: Universitetsforlaget.

Skorpen, Berit. (2005). *Bare - mor i møte med aldr- mor. Om kjønn og makt i barnevernet*. HiO - hovedfagsrapport nr. 16 Høgskolen i Oslo.

Skytte, Marianne. (2005). "Forord". I Oltedal, Siv (red.). *Kritisk sosialt arbeid. Å analysere i lys av teori og erfaringer*. Polen. Dimograf: Gyldendal.

Smith, Dorothy E. (2005). *Institutional Ethnography: A Sociology for People*. Oxford: Alta Mira Press.

Solononen, Tapio. (1999). "Klienter". I Denvall, Verner, Jacobson, Tord. (Red.). *Hverdagsbegreber i socialt arbejde. Ideologi, teori og praksis*. Gylling: Hans Reitzels Forlag.

Solvang, Per. (2002). *Annerledeshet. Uten variasjon, ingen sivilisasjon*. Gjøvik: Aschehoug.

Sommerseth, Rita. (2007). Menn i psykisk helsearbeid – utstøtes de som har sosialfaglig bakgrunn? *Nordisk sosialt arbeid* nr.1 2007.

Star, Susan L. (1991). "Distributions of power". I Law, John. (edit.). *A Sociology of Monsters. Essays on power, technology and domination*. London: Routledge.

Staunes, Dorthe (2004). *Køn, etnicitet og skoleliv*. Fredriksberg C: Forlaget Samfundslitteratur.

Søndergaard, Dorte Marie (2000). "Destablisierende diskursanalyse: veje ind i poststrukturalistisk inspireret empirisk forskning". I Haavind, Hanne. (red.). *Kjønn og fortolkende metode. Metodiske muligheter i kvalitativ forskning*. Gjøvik: Gyldendal Akademisk.

Søndergaard, Dorte Marie. (2006). *Tegnet på kroppen. Køn: Koder og konstruksjoner blant unge voksne i akademia*. AKA Print: Museum Tusculanums Forlag.

Terum, Lars Inge. (1996). *Grenser for sosialpolitisk modernisering: Om fattighjelp i velferdsstaten*. Gjøvik: Univeritetsforlaget.

Wadel, Cato (1991). *Feltarbeid i egen kultur En innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning*. Flekkefjord: SEEK A/S.

Wasshede, Cathrin. (2006). "Motstandspraktiker – unga aktivister i nærkamp med heteroseksualitet". I Sandell, Kerstin, Mulinari, Diana. (red.). *Feministiska intervensjoner. Berättelser om och från en annan värld*. WS Bookwell Finland Atlas Akademi.

Widerberg, Karin. (1995). *Kunnskapens kjønn. Minner, refleksjoner og teori*. Veldres: Pax Forlag.